

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Dejle Amts Aarbog

Udgivet af

Dejle Amts historiske Samfund

Andet Halvbind , 1944

VEJLE AMTS AARBOG

UDGIVET AF

VEJLE AMTS HISTORISKE SAMFUND

1941-44

KØBENHAVN
I KOMMISSION HOS P. HAASE & SØN
1944

SKIBSFUNDENE I KOLDING FJORD

AF SIGVARD SKOV

Den del af vore forfædres liv, der har været knyttet til søen, er ikke den mindst interessante, derfor har da også alle de betydeligere skibsfund vakt den største opsigt endog udenfor de egentlig faghistoriske kredse. Det gælder også de fund, der for nylig er gjort i Kolding fjord, og som der her skal gives en foreløbig redegørelse for.¹⁾ Men først vil det dog være rimeligt at se lidt på, hvad vi i forvejen kender til vore forfædres skibsbygning.

1. Ældre skibsfund.

I et land som vort må menneskene tidligt være begyndt at færdes på vandet. Træstammer og flåder har sikkert været de første fartøjer. I Norden, som i de fleste andre egne af jorden, har den udhulede træstamme været brugt, den bådtype, som i Jylland hedder knubskib, og på øerne kaldes for ege. Af disse er der fundet adskillige rundt i landet, også i Museet for Koldinghus Len findes nogle stykker.²⁾ I reglen er det umuligt at datere knubskibene nogenlunde sikkert, idet denne såre enkle skibstype har været i brug fra

¹⁾ En virkelig redegørelse vil naturligvis først kunne fremkomme, når undersøgelserne er tilendebragt, og det er da muligt, at det vil medføre ændringer af den her givne fremstilling.

²⁾ Et knubskib mere ligger og venter på at blive taget op i en mose syd for Kolding. Det er efter en foreløbig undersøgelse i august 1944 dækket til igen.

stenalderen og indtil for ca. 100 år siden. Det er imidlertid først for nylig, at man har fået det sikre bevis for, at knubskibe har været i brug i stenalderen, idet man i sommeren 1943 i Aamosen syd for Holbæk fandt en ege ovenikøbet med skipperen selv om bord. Fartøjet var fremstillet af en udhulet ellestamme. Det målte 7 m i længden og havde en bredde af 70 cm.

Om en virkelig skibskonstruktion er der dog først tale med båden fra Hjortspring mose på Als fra den keltiske jernalder et par hundrede år før Kristus, men så vidt man kan skønne, har både af samme type været i brug allerede i bronzealderen. Den findes nu i Nationalmuseet. Båden består af en bred bundplanke og to bordplanker af lind på hver side fæstnet til spinkle spanter af hassel. Båden har haft en længde af ca. 14 m, en bredde af 2 m og en højde af 70 cm. Af en lignende type er den lidt yngre norske båd fra Halsnøy i Hordaland. Udviklingen i de følgende århundreder lader sig ikke følge af mangel på fund, men fra o. 400 efter Kristus har vi den særdeles velbevarede båd fra Nydam mose i Sundeved. Den findes nu på museet i Kiel. Det er en klinkbygget robåd af eg uden udvendig køl og ikke så særlig meget forskellig i type fra de endnu brugelige Nordlands- og Færingebåde. Størrelsen er betydelig, nemlig 22 m i længden, 3,25 m i bredden og 1 m dyb. Det var i både af denne type, at angelsakserne drog til England, hvad der ses af, at et ganske tilsvarende bådfund fornylig er gjort i Østengland. Af lignende konstruktion er den norske båd fra Kvalsund på Møre; men den har udvendig kølplanke, hvad der betegner et betydeligt fremskridt i skibsbygningen. Den er med sine 18 m i længden en smule mindre end Nydambåden.

Sit tekniske højdepunkt nåede oldtidens skibsbyg-

ning med vikingeskibene. Søfarten både med krigersk og fredeligt formål tog da et vældigt opsving, og man nåede til at kunne bygge skibe, der var så sødygtige, at man formåede at krydse Atlanten med dem. Om vikingeskibene ved vi særdeles god besked takket være en række rige fund, der til forudsætning har den dengang herskende meget mærkelige gravlægningskik, højsætningen, hvorved den døde vikingehøvding stødtes til hvile på sit skib, der var slæbt på land, og som blev dækket af en stor gravhøj. Fremmest må her nævnes de berømte norske fund fra det 9. århundrede, især de velbevarede skibe fra Oseberg og Gokstad i Vestfold ved Oslofjorden, som nu findes i oldsagssamlingen i Oslo. Gokstadskibet er 30 m langt og 5 m bredt. Fra Danmark har vi det i 1935 fundne skib fra Ladby ved Kerteminde. Det er ikke så velbevaret som de norske skibe; men det har sin særlige interesse ved at være bevaret på fundstedet i en indbygget hal i den atter overdækkede høj. Disse vikingeskibe repræsenterer ikke nogen egentlig ny type, for typen er den samme som kendes fra Nydambåden, men i teknisk henseende er der gjort betydelige fremskridt i de forløbne fire århundreder. Der er nu tale om en virkelig køl, ligesom fartøjet er blevet væsentlig bredere end tidligere. Ved samtidig at indføje tværbjælker, der forbandt spanterne omtrent i vandlinien, opnåedes en betydelig større stabilitet. Skibene blev derved langt mere sødygtige og blev i stand til at føre sejl.

2. Skibet i Eltang vig.

I den nu tørlagte Eltang vig af Kolding fjord fandtes i 1943 rester af et skib fra oldtiden, men fra hvilken periode lader sig endnu ikke sige. Man opdagede skibet, da man var ved at rense en kanal i det ind-

dæmmede areal. Det fandtes ret overfladisk i en dybde af 25—35 cm under græstørven liggende på den gamle havbund. Det er blevet undersøgt af såvel Koldinghusmuseets som Nationalmuseets folk, og som resultat af disse undersøgelser kan foreløbigt siges, at skibet er ca. 18 m langt, 3 m bredt og $1\frac{1}{4}$ m dybt, altså kun

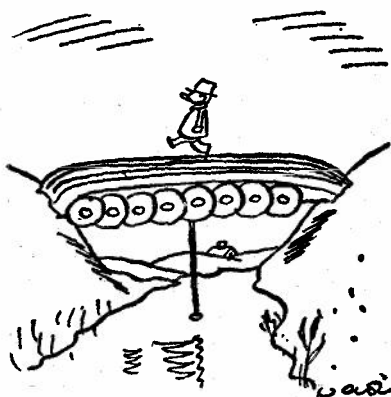

Fig. 1. Som tegneren Nold har opfattet Eltangfundet.
(Aarhus Stiftstidende.)

lidt mindre end Nydambåden. Kølen er en 25 cm bred planke med trekantet gennemsnit. Klædningsplankerne er ca. 20 cm brede og 3 cm tykke. De har været fæstnede til de spinkle spanter med jernnagler, hvoraf rust er påvist i hullerne. Spor af kalfatringsmaterialet af hår, plantetrævler og fint skind er bevaret. Skibet ligger på tværs af kanalen og synes ret velbevaret, når undtages, at kanalen har skåret ca. $1\frac{1}{4}$ m bort af midtskibet, hvor kun kølen er bevaret. Kølplanken har her været brugt til gangbrædt over kanalen (fig. 1). Da der knytter sig betydelig interesse til skibet, som muligt vil kunne sige os noget om skibsbygningen i tiden mellem Nydambåden og vikingeskibene, vil der blive foretaget en udgravning,

når det atter bliver muligt at skaffe de nødvendige stoffer til at konservere de fremdragne planker.

Grundens ejer, proprietær H. Thomsen, er indtil da med stor velvilje gået ind på at lade fundstedet henligge urørt og har til yderligere sikring ladet det indhegne.

3. Middelalderlige skibsfund.

Blandt de forhistoriske fund har man hidtil også regnet det fartøj, der i 1928 fandtes i Galtabäck på den hallandske kyst. Den geologiske undersøgelse viste, at skibet tidligst kunde være fra omkring 400 efter Kristus, mens en grænse nedefter i tid vanskeligt kunde sættes. Den sidste undersøgelse af dette skib, foretaget af konservator Harald Åkerlund³⁾ fra museet på Kalmar slot, godtgør imidlertid, at skibet muligvis ikke er af nordisk, men af vesteuropæisk oprindelse. En vigtig nyhed i konstruktionen er, at bordklædningen er savet ud af træstammerne, ikke tildannet med økse som tilfældet er ved de ældre skibstyper. Galtabäckskibet må nu antages at være fra middelalderens første århundreder.

Iøvrigt kendes middelalderens skibe ikke nær så godt som oldtidens især vikingetidens, og så velbevarede fund som de norske fra Oseberg og Gokstad er endnu ikke gjort. På den anden side har man så litterære kilder, der kan fortælle om skibsbygning og søfart, og afbildninger af skibe på kirkernes kalkmalerier og i byseglenes billedfremstillinger. En del fund er dog gjort i de senere år, de fleste og de vigtigste i Sverige.

³⁾ Harald Åkerlund: Galtabäckbåtens ålder och härstamning; Göteborgs och Bohusläns fornminnesförenings tidskrift 1942, 25—49.

En ganske særegen gunstig lejlighed frembød sig for nogle år siden i Kalmar. Farvandet nordøst for Kalmar slot, den såkaldte slottsfjärd, var nemlig ved at gro til, hvorfor en udgravning bl. a. af sanitære grunde blev nødvendig. Den foretoges i 1932—34 som nødhjælpsarbejde under en arbejdsløshedsperiode, ialt udgravedes ca. 50,000 m². Udgravningen gav overordentlig rige fund af mange slags. Af skibe og både fandtes rester af ca. 20. Harald Åkerlund, der både har ledet udgravningen og den påfølgende rekonstruktion, har hidtil blot givet en foreløbig redegørelse⁴⁾; men en udførlig beretning vil i nær fremtid kunne ventes. Af skibene er fem små klinkbyggede fartøjer fra tiden omkring 1250 til 1500 ret velbevarede og giver derfor et værdifuldt tilskud til vor viden om middelalderens skibsbygning. Rekonstruerede modeller af disse skibe findes nu i Sjöhistoriska Museet i Stockholm.⁵⁾

I Stockholm er der ved grundgravning omkring Norrmalmstorg fundet rester af flere gamle fartøjer,⁶⁾ men af betydelig større værdi er dog de i 1930 i Riddarholmskanalen fundne skibe, der fremdroges af antikvaren ved Stockholms stadsmuseum, Tord Olsson Nordberg.⁷⁾ Under arbejdet på en ny bro over Riddarholmskanalen fandt man en gammel kanon, og en videre undersøgelse bragte da resterne af et ca. 19 m langt klinkbygget skib for dagens lys. I lasten fandtes en del ammunition, og det antages, at skibet har del-

⁴⁾ Harald Åkerlund: Medeltida fartygsfund i Kalmar; Sveriges Sjöfartsmuseum i Stockholm, årsbok 1940, 25—58.

⁵⁾ Gerhard Albe: Om fartygsmodeller; Sveriges Sjöfartsmuseum i Stockholm, årsbok 1941, 115.

⁶⁾ N. Lithberg i St. Eriks årsbok 1917.

⁷⁾ Tord Olsson Nordberg: Die Schiffsfunde im Riddarholmskanal; Acta Archæologica I, 1930, og i Jorden ger (Stockholm 1931).

taget i Gustav Vasas befrielseskrig i 1523. Da skibets enkelte dele var taget op, og arkæologerne skulde til at afslutte arbejdet, overraskedes de af den uventede, men kærkomne opdagelse, at der nedenunder lå resterne af endnu et skib, som var mindst 100 år ældre. Det var lidt mindre end det første, men af samme type, den slanke lette type, der en direkte efterkommer af de nordiske vikingskibe. Det havde fragtet teglsten til opførelsen af franciskanerklostret på Riddarholmen. Foruden disse skibe er der i Falsterbo fundet rester af nogle pramme fra o. 1400⁸⁾ og i Visby et ca. 15 m langt klinkbygget skib af anselig, men ret ubestemmelig alder.⁹⁾ Ind i denne række af skibsfund skal så roret og skibet fra Kolding fjord finde deres Plads.

4. Roret fra Kolding Fjord.

I juni 1943 fandtes i Kolding fjord et stort skibsrør (fig. 2). Det blev fundet ud for Rebæk ca. 200 m fra land af to Skærbækfiskere, Jørgen Hansen og Søren P. Sørensen. De bjærgede roret ind til Skærbæk havn, hvor det nogen tid henlaa på stranden i fri luft, hvad det ikke havde sær-

Fig. 2. Roret, der er fundet i Kolding fjord ud for Rebæk.

⁸⁾ Kulturhistoriska Museet i Lund, vägvisare, 32 (Lund 1934).

⁹⁾ Meddelande från Gotlands Fornsal; Gotländskt Arkiv II, 1930, 72.

lig godt af; men på foranledning af skibsbygger Carl Nielsen i Skærbæk blev museet underrettet. Roret er af egetræ og måler 4,10 m i højden. Det mangler et stykke af agterkanten. Det manglende

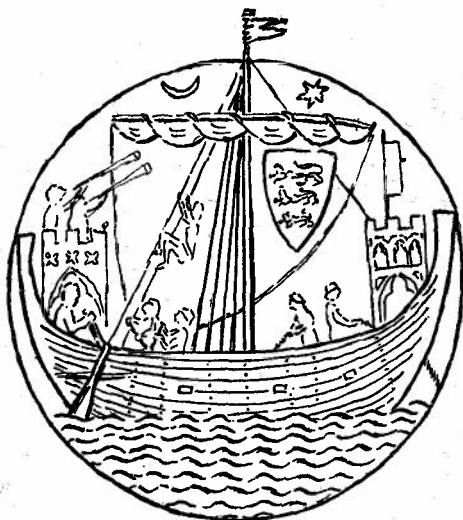

Fig. 3. Segl fra Winchelsea.

stykke har været fæstnet med træagler, hvoraf tre endnu sidder i naglehullerne. Roret må efter rorpendens stilling antages at være et sideror. På skibsbillede i det engelske segl fra Winchelsea (fig. 3) ser man, at dette fartøjs sideror er hængt op ved en kraftig bjælke, der er anbragt horizontalt på skroget. Det må antages, at Koldingroret har været hængt op på en lignende måde, som det er forsøgt vist på tegningen (fig. 4).¹⁰⁾ Gennem det firkantede hul 8 × 14 cm er rorpinden gået i skrå retning. Gennem rorstammens

¹⁰⁾ Tegnet efter en skitse af Harald Åkerlund, Kalmar, der velvilligt har stillet denne og forskellige oplysninger til rådighed.

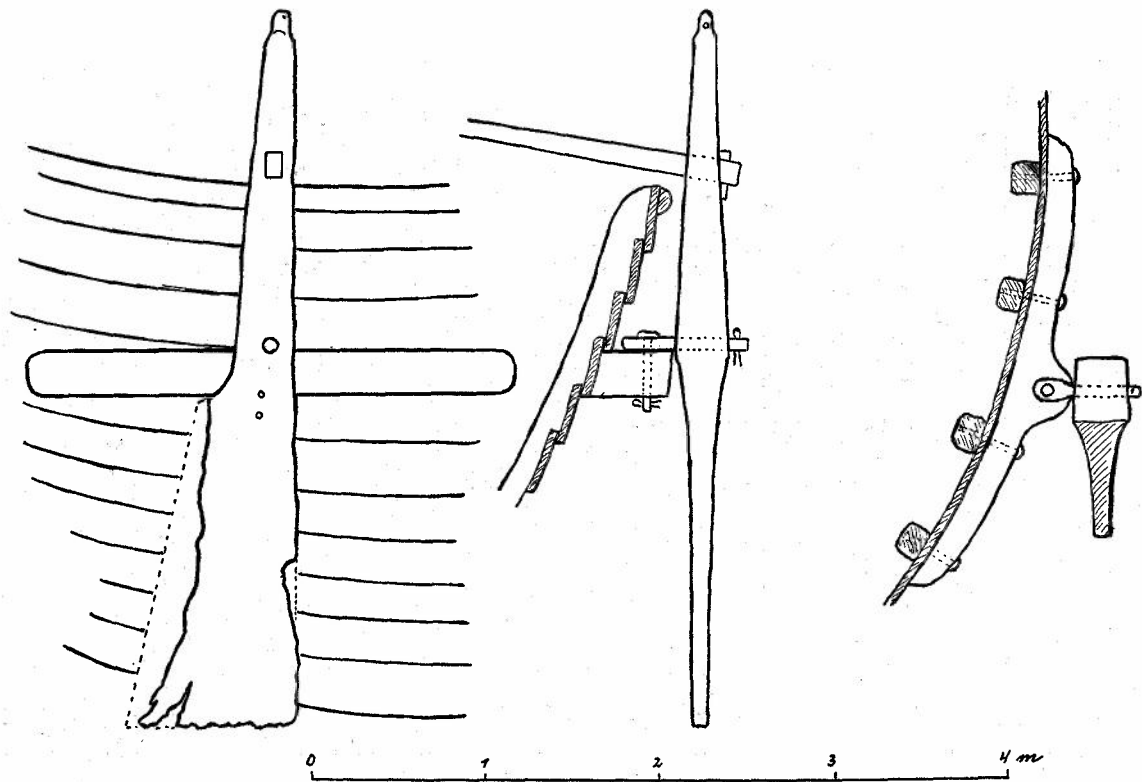

Fig. 4. Rorets ophængning.

store, runde hul med en diameter på 7 cm er sikkert gået en tap af jern, der har kunnet bevæges i sideled. Gennem de to mindre huller med 2,5 cm diameter har muligvis gået en ekstra fæstnelse af læder eller tovværk. Også gennem hullet i rorhovedet kan det tænkes, at der er gået et tov. Disse tove har sikkert skullet holde roret på plads under sejladsen.¹¹⁾

Hjortspringbåden har sikkert intet ror haft. Den er blevet styret, som den er blevet padlet frem, men alle de følgende fartøjer som Nydambåden og vikingeskibene har været manøvrerede med en stor styreåre fæstnet til den side af skibet, der er den højre, når man står i bagstavnen og ser fremefter, hvorfor denne side stadig bærer betegnelsen styrbord. Til de slanke og meget lavbordede skibe var et sideror slet ikke så upraktisk, som det synes for os, der kun er vant til at se stævnror. Dets brugbarhed er vist ved en række interessante forsøg. I anledning af verdensudstillingen i Chikago i 1892 byggede man nemlig i Norge en nøjagtig kopi af Gokstadskibet, som af norske søfolk blev sejlet til Amerika.¹²⁾ Under denne med megen spænding imødesete prøve viste det sig, at skibet var særdeles sødygtigt, og at sideroret i enhver henseende virkede tilfredsstillende. Selv i hårdt vejr kunde en enkelt mand med lethed holde roret og styre skibet. Ved forsøg viste det sig endog, at sideror var langt at foretrække for stævnror på skibe af denne type, hvortil

¹¹⁾ Kaptajn Sølvér har fremsat en fra den her gengivne afvigende mulighed for rorets anbringelse mere i retning af, hvad der var brugeligt på vikingeskibene. Han hævder også, at hullet øverst i rorstammen ikke har haft noget konstruktivt formål, men blot har været til en pløk, der skulde fæstne en rorhovedprydelse. Sådanne hoveder kendes fra litteraturen, men der er hidtil ikke fundet nogen bevarede. Carl V. Sølvér: *Rebækroret*; Handels- og Søfartsmuseets Aarvog 1944, 108—18.

¹²⁾ Magnus Andersen: *Vikingefærden*. (Kristiania 1895.)

kom, at sideror aldrig vil slå, som et stævnror vil.¹³⁾ Det var først, da man kom ind på at bygge højbordede skibe, at sideroret ikke længere var praktisk, idet det let kunde komme op over vandoverfladen, blot skibet duvede en smule, og det vilde derved miste styringen. Derfor gik man over til stævnror, der på de nye skibstyper gav bedre styrbarhed.

Den ældste fremstilling, vi kender, af et stævnror findes på et skibsbillede på døbefonten i Winchester katedralen, der kan dateres til omkring 1180. Et skibsbillede også med stævnror er indridset i kalkpudsen på muren i Fide kirke på Gotland. Det kan dateres til tiden 1200—1250.¹⁴⁾ Den ældste danske gengivelse af et stævnror findes i Stubbekøbing bysegl fra tiden omkring 1300—50.¹⁵⁾

Ifølge sin form kan roret fra Rebæk ikke høre vikingetiden til. Den tids ror var nemlig helt eller omtrent symmetriske, mens dette i sin form er påvirket af stævnror, som da må have været almindelige. Det vil da være rimeligt at datere det til 1100-tallet eller begyndelsen af 1200-tallet. Det stammer sikkert fra et handelsskib. Af disse kender vi fra litteraturen navnene på forskellige typer som knar, busse, byrding og nef. Roret har muligvis hørt til et nefskib. Disse var klinkbyggede, ret brede og høje skibe med sideror, som det ses på Winchelseaseglet. De var meget almindelige i Frankrig og England, hvor de først på 1300-tallet konkurreredes ud af koggen, det hanseatiske købmandsskib.¹⁶⁾

¹³⁾ H. Shetelig: Et større Norge; Norsk Kulturhistorie I, 241. (Oslo 1938.)

¹⁴⁾ G. Jonsson: Kaupskib i Fide; Götlandskt Arkiv 1941, 56.

¹⁵⁾ P. B. Granjean: Danske Købstæders Segl, p. 14, tl. 19a. (København 1939.)

¹⁶⁾ Knud Klem: De danskes Vej, 39. (København 1941.)

5. Skibet fra Kolding fjord.

Syd for sejløbet i Kolding fjord omtrent ud for Rebæk 3—400 m fra land fandtes ligeledes i sommeren 1943 et skibsvrag liggende på fjordbunden, sunket på en dybde af ca. 3 m vand. Det ligger med stævnen vendt mod Kolding. Det lykkedes for Koldinghusmuseet at få foretaget forskellige undersøgelser, som Kolding havn med byrådets billigelse afholdt udgifterne til.¹⁷⁾ Først foretoges en undersøgelse med vandkikkert og sondérstager og dernæst en dykkerundersøgelse af en stenfisker med den nødvendige udrustning. Forskellige vragrester, der derved blev bragt op, øgede yderligere interessen, og bjergningselskabet Svitzer tilbød da at stille en dykker med fuldt moderne materiale herunder undervandstelefon til rådighed. Dette bevirkede en ny expedition, hvori fra Nationalmuseet deltog dettes direktør, dr. phil. Poul Nørlund, dr. phil. Therkel Mathiassen og fra Søfartsmuseet på Kronborg ingeniør Knud E. Hansen og kaptajn Carl V. Sølvér. Dr. Poul Nørlund tilfredsstilledes dog ikke af de meddelelser, han fik fra dykkeren, hvorfor han selv i dykkerdragt gik ned på fjordbunden for ved selvsyn at danne sig et billede af skibet, hvad der iøvrigt nær havde bragt museumsdirektøren i alvorlig livsfare, idet luftslangen filtreredes ind i noget træværk på skibsvraget. En del af træværket blev taget op, men er siden lagt i vand igen for ikke at udsættes for hensmuldring, idet en konservering ikke er mulig for tiden. Undersøgelserne viste, at skibet var dækket af et tykt lag dynd, hvad der i høj grad vanskeliggjorde undersøgelserne, idet det let hvirvledes op og gjorde vandet uigennemsigtigt. På den anden side er det

¹⁷⁾ For denne velvilje bringer museet byrådet og havnen sin bedste tak.

utvivlsomt dyndlaget, der har reddet skibet fra at blive offer for pæleormenes angreb. Skibet er ca. 18 m langt og 6 m bredt, hvad der er en påfaldende stor bredde i forhold til længden. Det er bygget af egetræ, siderne på klink, mens bunden er kravelbygget.¹⁸⁾

Den ældre middelalders skibe var, hvad navn de end bar, ialtfald indtil omkring 1300 af lignende type som vikingeskibene, omend byggemåden lidt efter lidt ændredes under hensyn til det forskellige formål. For at kunne laste mere blev skibene gjort bredere i forholdet til længden, og de byggedes således, at de stak dybere i søen. De blev i højere grad end vikingeskibene indrettede på at udnytte vinden som drivkraft, selv om der dog i nødsfald kunde stikkes årer ud og fartøjet ros frem. Iøvrigt var det langt op i tiden almindeligt, at mindre sejlskibe, ikke mindst indenfor krigsmarinen, havde årer for at kunne manøvrere i vindstille eller i vanskelige farvande. Men da de ældre skibstyper på grund af den fejlighedsvise roning krævede en ret stor besætning i forhold til lasterummet, så konkurreredes de omkring 1300 ud af hanseaternes brede og fladbundede kogger, som alene var indrettede til sejlføring og derfor kunde tage større last. At farten så samtidig blev mindre, betød ikke så meget for de grovvarer som korn, sild, tømmer og tegl, der oftest udgjorde lasten. Den førnævnte dobbelte byggemåde med skifte fra klink til kravel kunde tyde på, at Kolding-skibet har været ret fladbundet, mens andet peger i retning af den ældre nordiske type. En nærmere bestemmelse og datering er dog foreløbig ret vanskelig.

I den ene side af skibet findes et stort hul antagelig

¹⁸⁾ Kravelbygget vil sige, at skibets planker ligger lige op mod hinanden, modsat klinkbygget, hvor den ene planke ligger oven på og går lidt ned over den næste planke.

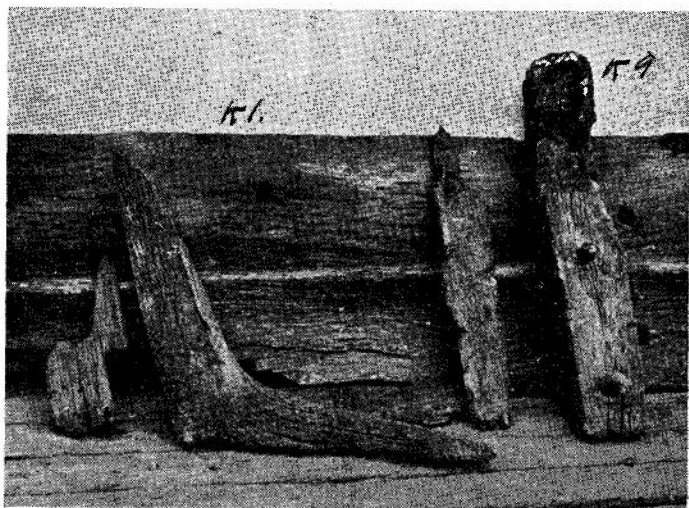

Fig. 5. Dele af bordklædningen.

forvoldt ved en kollision, der har haft skibets forlis til følge. Ellers er den del af skibet, der har været dækket af mudderet, ret velbevaret. Det har dog været udsat for angreb af pæleorme, og af stævnene er således kun ca. 1 m bevaret. Det kan dog af agterstavnen ses, at skibet har haft stævnror, og at det først fundne ror altså intet har med dette skib at gøre. Det må antages, at skibet — ialtfald delvis — har været overdækket, og at det eventuelt har haft en særlig overbygning, et såkaldt kastel, som det ses på Winchelseaseglet. Af de optagne dele af skibet er en 5 m lang ret spinkel og krummet egeplanke sikkert et stykke af essingen og har i så fald den værdi, at give os skibets krumning op imod stavnen. Dele af bordklædningen (fig. 5) er taget op og viser, at den har bestået af 4 cm tykke planker med den anselige bredde af 65 cm, en enkelt planke var 7 m lang. Interessant

Fig. 6. En tværbjælke med udstikkende bjælkehovede og med knæet, hvortil bordklædningen har været fæstnet.

er tværbjælken (fig. 6) med det endnu påsiddende knæ. Mærkeligt er det, at bjælkehovederne tydeligt nok har gået ud gennem skibssiderne, en konstruktion, der kan minde noget om sammenføjningerne i ældre tiders bindingsværkshuses tømmer, men som ikke kendes i nytidens skibsbygning. Det er en konstruktion, der har ældgamle ahner, idet den har været anvendt af de gamle ægyptere. Man kan se det på et skibsbillede på dronning Hatshepsuts obelisk (ca. 1700 før Kristus), og den har endvidere været benyttet på de skibe, der anvendtes til at transportere obeliskerne med.¹⁹⁾ Det er muligt herfra at følge denne konstruktion helt ned i middelalderen, hvor de fremspringende bjælkehoveder f. eks. ses på seglbilledet fra Winchelsea; men det er dog først i de af Harald Åkerlund fremdragne Kalmar-skibe, at sådanne tværbjælker med sikkerhed er beva-

¹⁹⁾ Carl V. Sølvér: Obelisk-Skibe, Planche 1. (Kbhvn. 1943.)

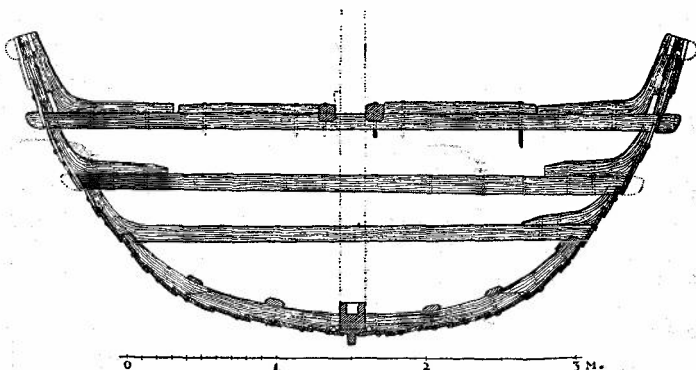

Fig. 7. Tværsnit af Kalmarskibet fra o. 1250 tegnet af H. Åkerlund.

rede.²⁰⁾ I 1933 udgravedes i nærheden af Southampton et skib med denne tværbjælkekonstruktion. Det antages bygget i 1418. Nogen sikker datering er følgelig ikke mulig ud fra denne ejendommelighed. Så sent som det engelske skal Koldingskibet næppe sættes, idet man i middelalderens slutning kom ind på at bygge slankere skibe, som det største af de i Riddarholmskanalen fundne skibe viser. De fundne tværbjælker viser, at Koldingskibet må have haft et gennemsnit omtrent som det her gengivne Kalmarskib fra o. 1250 (fig. 7). En datering efter disse tværbjælker giver et ret vidt spillerum indenfor ca. 1150 til 1500.

Om skibenes rigning kan fundene i reglen kun sige lidt. Af vikingeskibene kan man dog se, hvordan masten har været anbragt, nemlig i en stor træklods eller bjælke, det såkaldte kølsvin. Af billeder ser man, at der i den ældre middelalder brugtes ganske samme rigning som i vikingetiden, nemlig een mast med en enkelt rå, hvortil det rektangulære sejl var fastgjort.

²⁰⁾ Harald Åkerlund: Medeltida fartygsfund; Sveriges Sjöfartsmuseums årsbok 1940, 45.

Indenfor dette enkle skema har der kun været mulighed for ret ubetydelige variationer. I Koldingskibet findes mastespor ca. 7 m fra forstavnen, og denne forlige placering har fået Knud E. Hansen til at formode, at skibet har haft en mast mere rigget med råsejl eller med trekantet mesansejl under skråtstillet rå.²¹⁾ Med den middelalderlige rigning var det kun muligt at udnytte den direkte medvind, først langt senere lærte man at krydse op imod vinden. Med gunstig vind kunde kopien af Gokstadskibet opnå den ikke ubetydelige fart af 10—11 knob trods den ret ringe sejlføring. Så hurtigt har det noget tungere Koldingskib ikke kunnet sejle. 7 Knob var mere almindeligt for middelalderens handelsskibe;²²⁾ men til den tids handelsfærd regnede man med at have god tid. Ofte måtte man vente på gunstig vind i dage og uger på tilfældige mellemlandingspladser med afsætning af lasten og indkøb af returfragt, hvor det nu bedst kunde byde sig.

Det omtales ikke, om der har været spor af lasten i de nævnte Kalmarskibe; men det ældste af skibene fra Riddarholmskanalen var som nævnt lastet med teglsten. Fra et skib, der sank i Køge havn omkring 1400, er der optaget et antal messingfade eller skåle, der åbenbart da har været en gængs brugsvare. I Koldingskibet er der fundet flere potteskår af jydepotter og af en formentlig flamsk stentøjskrukke. Men lasten kan godt være såre broget sammensat, da handelsfærd til søs dengang havde sine særlige skikke. Skibsbesætningen bestod nemlig ikke som nu af en befalhavende skipper og et lydepligtigt mandskab, snarere opfat-

²¹⁾ Knud E. Hansen: Kolding Skibet; Søfartsmuseets Aarbog 1944, 127.

²²⁾ E. Hornborg: Segelsjöfartens historia, 172. (Stockh. 1923.)

tede alle ombord sig som ligemænd, som nordisk skik krævede det. I mange tilfælde kunde skipperen derfor ikke give ordrer, men måtte rådslå med sit mandskab, som loven bød det. Skipperens stilling var altså nærmest som en arbejdsformands. Hver af mandskabet ejede som oftest sin del af lasten, hvis fragt han så betalte med sit arbejde ombord. Også skibet kunde ejes af flere personer. Det var den store risiko og manglen på søforsikring, der havde skabt dette andels-system. Foruden last var der ofte passagerer ombord, idet man måtte udnytte første givne lejlighed, når man begav sig på lange rejser f. eks. på pilgrimsfærd. Nogen særlig komfort har datidens sørejser ikke kunnet byde på. Der var kun ringe plads ombord, idet mandskabet var ret talrigt i forhold til tonnagen. Et væsentligt fremskridt må dog nævnes. Fra sagaerne ved vi, at man ikke har kunnet tilberede varm mad ombord på vikingeskibene. Det har man dog kunnet på Koldingskibet, idet man har fundet rester af et ildsted med forkullede træstykker.

Foruden de her omtalte fund fra Kolding fjord er der kun gjort få skibsfund her i landet. I kælderens under nordfløjen på Koldinghus har i flere år henligget betydelige rester af et fartøj, som Nationalmuseet har ladet tage op på stranden ved Erritsø.²³⁾ Fundet venter endnu på en nærmere undersøgelse og offentliggørelse. Syd for det gamle glasværk i Helsingør fandtes i 1933 rester af et gammelt skibsvrag liggende på en gammel strandlinie ca. 3 m under den nuværende jordoverflade. Fundet, der muligvis er middelalderligt, indgik i Kronborgmuseet.²⁴⁾ I april 1937 kom

²³⁾ Museet paa Koldinghus, Aarbog 1930, 76.

²⁴⁾ Kronborgmuseets Beretning 1933—34, 8.

der ved pløjning på den tørlagte Rødby fjords område et skibsfund for dagen. Nationalmuseet og Søfartsmuseet lod foretage en undersøgelse; men da skibets alder ikke lod sig konstatere, blev der ingen udgravning foretaget.²⁵⁾ I langt højere grad end disse vil Koldingfundene kunne belyse middelalderens søfart og skibsbygning. Man må derfor håbe, at det må lykkes at få skibet eller skibene taget op, undersøgt og opstillet på en forsvarlig måde. Mens udgravningen af skibet i Eltang vig antagelig kan iværksættes uden større vanskeligheder, vil det være en meget vanskelig og navnlig en meget bekostelig sag at bjerge skibet ude i fjorden ud for Rebæk. Oldtidsfartøjerne og vikingskibene er alle fundne i jorden og har kunnet fremdrages ved anvendelse af de sædvanlige arkæologiske metoder. Noget ganske andet er det, når skibet ligger på havbunden. Når et sunket skib ellers skal bjergeres, plejer man at hæve det ved hjælp af pontoner; men en sådan fremgangsmåde er næppe farbar her. Ved de svenske fund har man brugt to forskellige metoder. I Kalmar inddæmmede og tørlagde man det areal, hvorpå fundstedet var, og udgravningen kunde derefter foregå på sædvanlig måde. Heller ikke på denne måde vil det være muligt at gå frem i Kolding fjord. I Riddarholmskanalen i Stockholm indrammede man fundstedet med en spunsvæg af jern og pumpede det tomt. En lignende metode vil sikkert være teknisk mulig i Kolding fjord, selv om den vil blive ulige vanskeligere end i Stockholm, idet der her er tale om en dybde på ca. 4 m vand og derunder måske et ret tykt dyndlag, mens det i Stockholm kun drejede sig om en dybde på 1¹/₄ m, ligesom det i Stockholm var i roligt farvand lige op ad et bolværk, mens fundstedet i Kol-

²⁵⁾ Kronborgmuseets Beretning 1937—38, 20.

ding fjord ligger 3—400 m fra land udsat for vind og strøm. En sådan tørlægning indenfor spunsvæg vil frembyde de bedste muligheder for en uforstyrret undersøgelse. Omkostningerne dertil vil efter et foreløbigt overslag beløbe sig til ca. 100,000 Kr. Det er derfor muligt, at man i stedet med en pumpe vil spule vraget fri for dynd og derpå lade en dykker tage plankerne op; men også dette vil koste mange penge. Udgiften vil umuligt kunne afholdes af Koldinghusmuseets normale indtægter, og man må derfor håbe på velvillig bistand fra forskellig side, hvis det skal lykkes at få skibet fremdraget og rekonstrueret. Deraf afhænger blandt andet også om Koldinghusmuseet får lov at beholde skibet. Dermed melder sig det næste spørgsmål: at skaffe en værdig opstillingsplads. I øjeblikket råder museet ikke over tilstrækkeligt store egnede rum, men der er fremsat den udmærkede ide at indrette en skibshal i det store ridehus i staldgårdens sydlige længe. Koldinghus staldgård hører for tiden under militæret, men da det erfaringsmæssigt ikke er så heldigt med militære anlæg midt inde i en by og mindst af alt lige op ad et kulturminde som Koldinghus, vil det måske være muligt at få militæret til at rømme staldgården efter krigen. Det vil her være muligt at skabe en skibshal, som der næppe kan fremskaffes magen til andre steder. Men først og fremmest drejer det sig nu om at få de fundne skibe draget frem og rekonstruerede, så de forhåbentlig kan blive, hvad vi venter: en enestående berigelse af vor viden om vore forfædres færden til søs.

DONNERUPLUND-PLOVEN

AF P. V. GLOB

De sidste Aars omfattende Tørvegravning har paa afgørende Maade øget vort Kendskab til Oldtidens Plov. I 1942 fandtes saaledes to interessante Saaleplove af Walle-Type ved Hvorslev og Sejbæk i Midtjylland og i Forsommeren 1944 en Plov af Døstrup-Type ved Donneruplund ligeledes i Midtjylland.¹⁾

Donneruplund-Ploven blev d. 20. Maj 1944 fundet i en Mose Nordøst for Give, Matr. Nr. 1 c Donneruplund, Give S., Nørvang H. af nogle Arbejds mænd, Svend Dyg, C. Skovbjerg Andersen og Christian Engebjerg. En ung Mand, Hemming Jørgensen, bragte et Par Dage senere de 13 Stykker, hvori den var brudt, til sin Lærer P. Degnbol, Neder Donnerup Skole. Denne lod Ploven gaa videre til Nationalmuseets Tillidsmand der paa Egnen, Lærer Rasmus Mortensen i Lindeballe, som indsendte den til Nationalmuseet.²⁾

Donneruplund-Ploven fandtes ca. 3 Meter under den oprindelige Moseoverflade, der ved Fundets Fremkomst laa betydelig lavere end oprindeligt paa Grund af tidligere Tidrs Tørvegravning. Den laa ca. $\frac{1}{2}$ Meter over Sandbunden, hen over Rødderne paa et Par store Egestubbe og ca. 25 Meter fra det faste Land i

¹⁾ P. V. Glob: Pflüge vom Walle-Typus aus Dänemark. Acta Archaeologica. Vol. XIII. 1942. S. 258.

²⁾ Nationalmuseets Journ. Nr. 487/44.

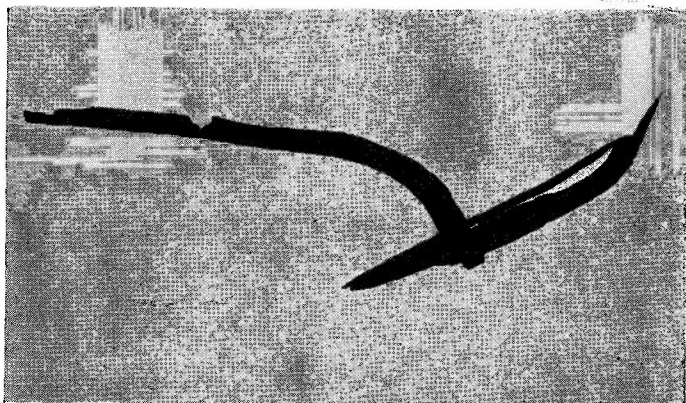

Fig. 1 Donneruplund-Ploven.

Nord. Mosen er en mindre Kedelmose ca. 125 i Tværmaal. I denne Mose har Ploven utvivlsomt været nedlagt i hel Tilstand, da flere af dens Brudflader ser ud til at være nye og saaledes fremkommet ved Optagelsen. Kun den øverste Del af Styret mangler, saa den kan sammenlægges fuldstændigt. Alle Brudfladerne passer nøjagtigt sammen med Undtagelse af det andet Brud i Aasens Forende, der er noget afslidt (Fig. 1—2). Dog synes Træets Struktur at vise, at der paa dette Sted kun mangler nogle faa Centimeter.

Bevaringstilstanden af de enkelte Stykker er fortræffelig. Overfladen er jævn og glat, endnu med tydelige Spor efter Tildannelsen og Brugen. Aasen, der er af Birk, er tilhugget langs Kanterne i lange uregelmæssige Facetter, medens Skær og Styr, som er af Eg, er finere afpuddet, delvis ved Slid, saa de grovere Tildannelsesspor omtrent helt er forsvundet.³⁾

Donneruplund-Ploven er som allerede anført af Dø-

³⁾ For Bestemmelsen af Træsarterne takker jeg paa det bedste Statsgeolog Dr. phil. Johs. Iversen.

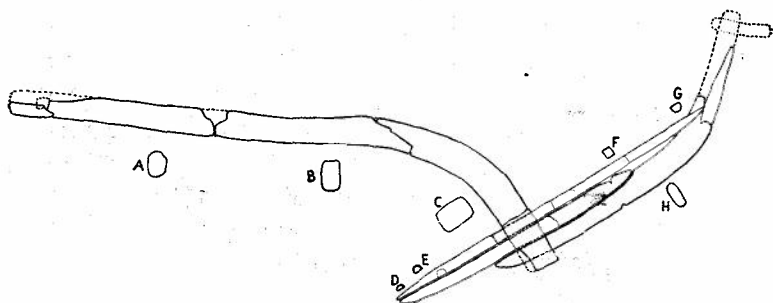

Fig. 2 Donneruplund-Ploven.

strup-Type, men tilsyneladende af en mere specialiseret Form, idet Styret, der paa Døstrupploven fortsætter som et stort Plovhoved,⁴⁾ her afsluttes ved Aasens Forside som en lille Tap og saaledes kun har een Funktion (Fig. 1—2). Den maaler fra Styr til Aasens yderste Ende i vandret Linie 2,15 m og er saaledes, selv naar det manglende Haandgreb og det usikre Brud tages i Betragtning, betydelig kortere end Døstrup-Ploven, hvor det tilsvarende Maal som Følge af den længere Aas er 3,4 m. Afstanden fra Aasens Underkant til Jordoverfladen har været ca. 60 cm og fra den øverste Ende af den bevarede Del af Styret til Jordoverfladen ca. 70 cm, hvoraf sidstnævnte Maal nøje svarer til Døstrup-Plovens. Dette gælder ogsaa den vandrette Afstand fra Plovens Samlingspunkt, Aasens nederste Ende, til Styrets yderste Kant, der paa begge Plove er 65—70 cm.

Aasen, hvis Bue fra Fod til Forende maaler 1,7 m, har rektangulært afrundet Tværsnit, der tager til i Tykkelse og Bredde mod Foden. Tværsnittet A (Fig. 2) er saaledes $5,2 \times 9,4$ cm, B $5,6 \times 9,4$ cm og C $7,0 \times 10,2$ cm. I en Afstand paa 8 cm fra den forreste Ende har

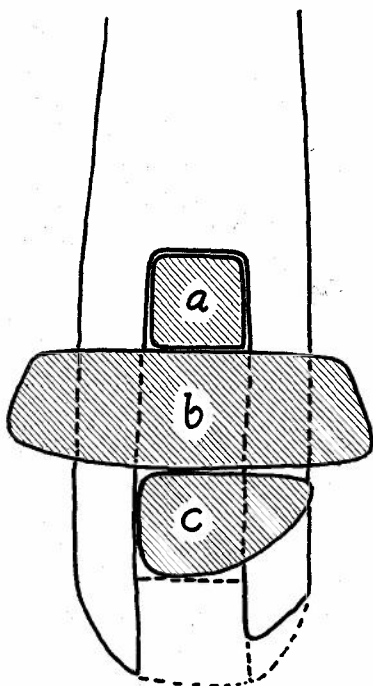

Fig. 3. Aasens Fod med den rektangulære Gennemskæring. Forskær (a), pileformet Skær (b), Styrets Skulder (c).

den et firsidet, horisontalt Hul, ca. 3×3 cm stort, hvorigennem en Trækanordning har været fastgjort. I dens Fod findes et $3,5 \times 12$ cm stort rektangulært Hul, hvori Styr og Skær er indsat (Fig. 3).

Skærerne bestaar af et Forskær (Fig. 3a) og et pileformet Hovedskær (Fig. 3b). Forskæret, der er 109 cm langt, har paa Midten rektangulært Tværsnit (Fig. 2, Snit F. ca. $3,2 \times 3,2$ cm) og er afslidt i de yderste 15 cm af Enderne, hvor Tværsnittene har en omtrent lige og en meget hvælvet Side (Fig. 2, Snit D—E og G). Da dette Skær har ens Slidmærker i begge Ender, kan det vendes til begge Sider, hvilket ogsaa er Tilfældet med det tilsvarende Skær paa Døstrup-Ploven.⁵⁾ Det er nu brudt i fire Stykker og er helt ret, men har maaske oprindeligt været sat i Spænd, saa det har dannet en Bue som vist paa Fig. 1, hvor det er bøjet i øverste Brud. Hvormeget det har raget ud foran det underliggende Skær, kan ikke afgøres; men dette har sand-

⁴⁾ Sophus Müller: Oldtidens Plov. Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie. Aarg. 1900. S. 205 Fig. 1.

⁵⁾ Aarbøger. 1900. S. 207.

synligvis været afhængigt af, hvormeget det har været brugt.

Det pileformede Skær, der er brudt i to Stykker, er 77,5 cm langt, 16 cm bredt og 5,5 cm tykt (Fig. 4). Paa Oversiden har det 13,5 cm fra Spidsen to indmejslede firsidede Huller, $2,6 \times 2,4$ cm store og 2,1 cm dybe. I disse har der siddet Trætappe, hvoraf den ene endnu delvis er bevaret, som har holdt Forskæret paa Plads. I Bagenden findes et Indhak, der svarer til et lignende Hak i Styrets Underside (Fig. 2), hvortil det har været fastbundet med Snorværk. Som det fremgaar af Snit A—B paa Fig. 5 er Undersiden af Skæret stærkt afslidt paa Siderne og mod Spidsen. Oversidens Spids har delvis været dækket mod Slid af Forskæret, men er mod Bagenden skraaslidt fra oven og nedefter (Fig. 5, Snit C). Endvidere er det mærkbart, at Slidet er noget stærkere paa højre end paa venstre Side af Skæret, hvilket fremgaar af Snittene og Skuldrenes noget uensartede Bredde. Dette synes at vise, at Ploven har været holdt lidt skraat til den ene Side, hvorved man vel har opnaaet, at det pileformede Skær har kastet Jorden en Smule til Siden. Det kan derfor maaske opfattes som en første Begyndelse til en Muldfjæl.

Styret, der nu er lidt over 1 Meter langt og brudt i to Stykker, har oprindelig været noget højere og maaske som Døstrup-Ploven været forsynet med en Tværpind (Fig. 2). Det har paa Midten fladt afrundet Tværsnit ca. $3,5 \times 8$ cm (Fig. 2 Snit H). I den forreste Ende har det en Skulder til den ene Side (Fig. 4), der har holdt det paa Plads i Aashullet (Fig. 3 c). Paa den bageste Side findes det allerede omtalte Indhak til Fastsurring af det pileformede Skær (Fig. 2).

Ligheden mellem Døstrup-Ploven og Donneruplund-

Ploven er som ovenfor anført slaaende paa mange Punkter. Denne kan yderligere udbygges, da det er sandsynligt, at Døstrup-Ploven har haft endnu et Skær, vel af den pileformede Type. I Publikationen om Døstrup-Ploven fremhæver Sophus Müller, at det smalle Forskær ikke passer i den fordybede Rille i Plovhovedet, samt at den ikke udfylder Hullet i Aasen over Styrets Stang, hvorfor den maa være fastholdt ved en ovenover inddrejet Kile⁶⁾. Det lidet hensigtsmæssige i en saadan Konstruktion er bl. a. blevet fremhævet af A. Haberlandt, som mener, at der har været indsat et særligt Skær, muligvis af Jern, i Plovhovedets Rille.⁷⁾ Mod dette opponerer Axel Steensberg, som deler Sophus Müllers Synspunkt og yderligere fremhæver, at Skæret og Styret kan være formindsket noget ved Indtørring.⁸⁾ Det nye Plovfund fra Donneruplund giver imidlertid sammen med et hidtil ikke bemærket Plovskær en fuldstændig Løsning af dette Spørgsmaal.

Dette Skær, der er fundet i en Mose ved Trollerup, Nørup S., Tørrild H., blev i sin Tid skænket Frederik d. 7. af Forvalter Preisler gennem Lieutenant Both og indgik efter Kongens Død i 1864 til Nationalmuseet sammen med en tildannet Planke og et Brudstykke af en »Hjulfælg« fra samme Mose.⁹⁾

Trollerup-Skæret er af den pileformede Type og af Egetræ (Fig. 6). Den bageste Ende er nu afbrudt, saa det maaler 62 cm i Længden. Det Stykke, der har raget frem foran Aasen, er 40 cm langt, 14 cm bredt og ca. 4 cm tykt og er saaledes af samme Bredde, men

⁶⁾ Aarbøger. 1900. S. 206.

⁷⁾ A. Haberlandt: Zur Systematik der Pflugforschung und Entwicklungsgeschichte des Pfluges. Wiener Zeitschr. für Volksk. XXXVIII. 1933. S. 31.

⁸⁾ Acta Archaeol. Vol. VII. 1936. S. 252.

⁹⁾ Nat. Mus. Inv. Nr. 21520. Frederik d. 7. Saml. Nr. 4096.

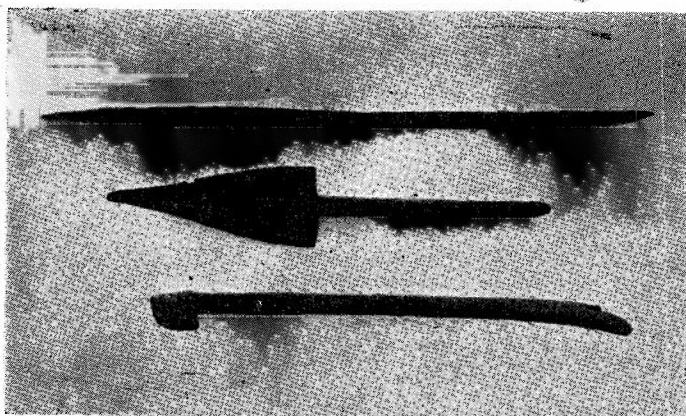

Fig. 4. Dele af Donneruplund-Ploven.
Øverst Forskær. I Midten pileformet Skær. Nederst Styr.

noget længere end det tilsvarende Skær fra Donneruplund. Det viser nøjagtig samme Slidprofiler som dette (sammenlign Fig. 5 Snit A og C med Fig. 6 Snit a og c). Donneruplund-Skærets to indsatte Tappe erstattes her af to lange Lister udskaaret i eet med det øvrige Skær (Fig. 6 Plan og Snit b). Mellem dem har Forskæret, hvoraf Slidspor er synlige paa Oversidens inderste Del (Fig. 6 c), hvilet. Paa Undersiden findes ligeledes en udskaaret Liste (Fig. 6 b), som har været indpasset i en tilsvarende Fordybning i den Del af Styret, der rager frem foran Aasens Fod, som netop findes paa Døstrup-Ploven.¹⁰⁾ At der i Hullet nederst i Døstrup-Plovens Aas er Plads til et saadant Skær fremgaar af de opgivne Maal.¹¹⁾

Et saadant pileformet Skær vil give Døstrup-Ploven

¹⁰⁾ W. La Baume: Der Pflug von Döstrup. Praehist. Zeitschr. XXIII. 1932. S. 276. Abb. 1c.

¹¹⁾ Aarbøger. 1900. S. 205. Paa Grund af Nedpakning har det ikke været muligt paany at foretage en Opmaaling af Døstrup-Ploven.

den manglende Stabilitet og paa en udmærket Maade holde dens forskellige Dele paa rette Plads. Samtidig øges dens Effektivitet i høj Grad. Konstruktionen af Donneruplund-Ploven og Døstrup-Ploven er saaledes i Hovedtrækkene fuldstændig ens. Afvigende er kun mindre Enkeltheder. Den Støtte, som Listen paa Undersiden af det pileformede Skær har givet Døstrup-Ploven, er paa Donneruplund-Ploven opnaaet ved Fastbindingen af dette Skærs bageste Ende til Styret, som det omtalte Indhak viser. Om Trollerup-Skæret har haft et lignende Indhak til Fastbinding kan ikke afgøres, da den bageste Ende mangler. Ved at fastbinde det pileformede Skær til Styret, har man kunnet gøre dettes forreste Ende betydelig mindre, som det ses paa Donneruplund-Ploven i Sammenligning med Døstrup-Ploven, hvorved Ploven er blevet noget lettere, uden at det i nævneværdig Grad er gaaet ud over dens Styrke. Hvilken Konstruktion, der er den primære, vil fremtidige Fund utvivlsomt vise.

Endnu en Del af en Plov af Døstrup-Type er fremkommet de sidste Aar. I Maj 1943 fandtes saaledes ved Tørvegravning i en Mose ved Nørre Smedeby, Bov S. i Sønderjylland, et »Plovhoved«, der meget ligner Døstrup-Ardens.¹²⁾ Takket være Lærer R. P. Sørensen, Frøslev-Padborg Skole, og Overgendarm K. Larsens Interesse for Oldtidsfund blev dette Stykke reddet i rette Tid. Det har samme svære Form og brede Skuldre som Døstrup-Plovens »Hoved«, men er uden Rille paa Oversiden, hvor der findes to nedfældede Tappe som paa Donneruplund-Plovens pileformede Skær. Det har samme skraa Skuldre som Trollerup-Skæret. Den Del, der har raget frem foran Aasens Fod, er 42 cm lang og i den svære Ende 10 cm

¹²⁾ Nat. Mus. Journ. Nr. 355/43.

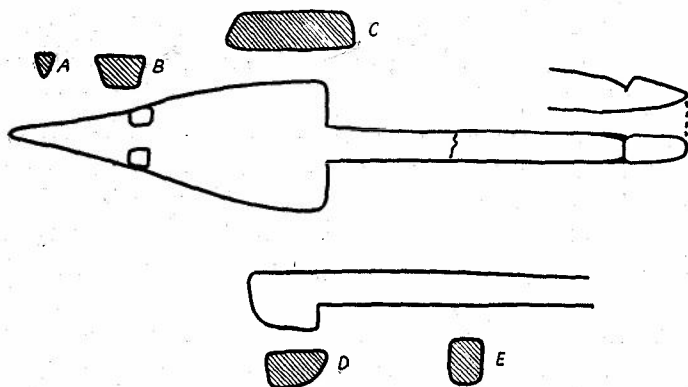

Fig. 5. Det pileformede Skær og den nederste Del af Styret.

tyk og 13 cm bred. Det har helt flad Overside, hvælvet Underside og spidser jævnt til mod den forreste Ende, der er noget beskadiget. Af selve Styret er kun godt en halv Snes cm af den nederste Del bevaret. Det er her 4 cm bredt og 9,5 cm højt.

Plovstykket fra Nr. Smedeby har kun meget svage Slidspor, og Mærkerne efter Tildannelsen, der er ret grove, er overalt meget tydelige. Det kan kun have været brugt yderst lidt. Sandsynligvis har det hørt til en Plov, der ikke har haft pileformet Skær, da de to Tappe paa Oversiden synes at vise, at et tyndt Forskær har hvilet direkte paa Plovhovedet. Afstanden mellem Tapperne er 2,5 cm og angiver Forskærets Maksimumsbredde. Nr. Smedeby-Ploven har altsaa haft en lignende Konstruktion som den af Sophus Müller og andre anførte for Døstrup-Ploven.¹³⁾ Da kun saa lidt af denne Plov er bevaret, kan dog intet sikkert udtales herom. Maaske er dette Stykke lavet med særlig Hensigt, som det senere vil blive omtalt.

Medens Døstrup-Ploven er fundet i et Omraade, hvor

¹³⁾ Aarbøger. 1900. S. 206. Fig. 2.

Jordbunden saa godt som udelukkende bestaar af Diluvial- og Morænesand, er Skæret fra Trollerup fra en Egn med Istidsler. De nærmeste Omgivelser for baade Donneruplund-Ploven og Nr. Smedeby-Skæret er derimod af blandet Beskaffenhed, da her findes Istidsler, Diluvial- og Morænesand samt Hedesand,¹⁴⁾ saa de nye Fund knytter ikke Døstrup-Typen til nogen bestemt Jord. Den betydelig større Styrke, som det pileformede Skær giver denne Type, gør den imidlertid utvivlsomt anvendelig selv paa svære Jorder.

En Datering af Donneruplund-Ploven maa udelukkende støtte sig til Døstrup-Ploven,¹⁵⁾ med hvilken den sandsynligvis er nogenlunde samtidig. Den tilhører saaledes Midten af 1. Aartusinde f. Kr. Da den var helt rensat for Tørverester ved Ankomsten til Nationalmuseet, kan en pollenanalytisk Bestemmelse ikke foretages. I Mosen eller i dennes nærmeste Omgivelser er der heller ikke gjort Fund, der giver Holdepunkter for en Datering. Give Sogn har i Oldtiden, i hvert Fald i visse Perioder, været ret tæt beboet. Der er saaledes ved en Kortlægning af jordfaste Oldtidsminder optegnet henved 300 Gravhøje, hvoraf langt de fleste er overpløjede eller delvis sløjfede. Hovedmassen af disse Høje har utvivlsomt dækket Enkeltgrave fra Stenalderen, medens andre har indeholdt Grave fra den ældre og yngre Bronzealder. Fra Jernalderen kendes kun nogle faa Fund, dels fra ældre og dels fra yngre Jernalder. I en Grusgrav paa Matr. 1 af Donneruplund beliggende Nord for Mosen, hvor Ploven er fundet, har der været en Gravplads fra ældre Jernalder, og i en sløjfet Høj under Donneruplunds østre Længe skal der være fundet »Ridetøj«. Nogle Hundrede Meter fra den

¹⁴⁾ Se Jordbundskortet i »Danmarks Oldtid« (Bilag) af Johs. Brøndsted.

¹⁵⁾ Knud Jessen: Archaeological Dating in the History of North Jutlands Vegetation. Acta Archaeol. Vol. V. 1935. S. 200.

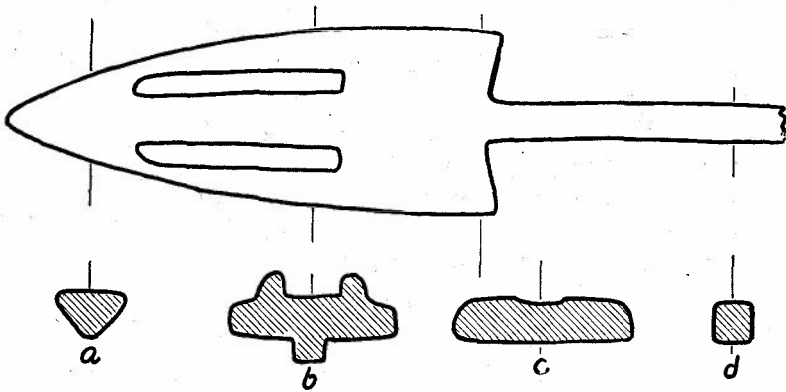

Fig. 6. Pileformet Skær fra Trollerup.

Mose, hvor Ploven er fundet, er der i en anden Mose blevet fremgravet en Urne med en Kulplet omkring.¹⁶⁾

Alle hidtil kendte Plove fra Oldtiden er blevet fremdraget i Moser, hvor de nødvendige konserverende Omstændigheder har været til Stede. Men er disse Plove nu tilfældigt havnet i Moserne, eller er de blevet henlagt der med en særlig Hensigt? Selv om Bronzealderens subboreale, varme og tørre Klima kan have udtørret Moserne meget, har de næppe været under Plov. Jernalderens fugtigere Vejrlig gør dem efterhaanden meget vaade, og det er netop fra den ældre Jernalders første Afsnit, de danske Plovfund synes at stamme. Plovenes Tilstedeværelse i Moserne maa skyldes andre end praktiske Aarsager. Dette Spørgsmaal kan paa Grundlag af de nye Fund yderligere uddybes.

Ialt kender vi nu 10 Fund af Plove eller Plovdele fra Jylland. Af disse er Plovene fra Døstrup, Donneruplund, Trollerup og Nr. Smedeby af Døstrup-Type; Borris, Vebbestrup, Sejbæk og Hvorslev er Saaleplove

¹⁶⁾ Rasmus Mortensen: Give Sogn (1941). S. 15.

af Walle-Type, medens Tømmerby og Villersø-Plovene er Hjulpllove. Hvor der findes Oplysninger om Fundforholdene, synes de at stamme fra mindre Moser, hvori der i flere Tilfælde er fundet andre Sager, der kan tydes som Offergaver til højere Magter. Dette gælder ikke mindst Mosen ved Nr. Smedeby, hvorfra der efterhaanden er indgaaet et betydeligt Fund af Lerkar og Trækar til Nationalmuseet. Af de ovenfor nævnte interesserede Folk er det blevet iagttaget, hvorledes disse Ting har været nedsat i Gruber udformet i Tørvelaget, hvilket yderligere er blevet fastslaaet ved Museumsinspektør C. J. Beckers Undersøgelser paa Stedet. Som omtalt synes Plovstykket fra Nr. Smedeby Mose kun at have været brugt meget lidt. Træsorten, der er anvendt til dette, er meget blød (El).¹⁷⁾ Konstruktionen er betydelig ringere end de andre kendte Eksemplarer af denne Type, idet det pileformede Skær sandsynligvis har været udeladt, medens Forskæret kun har været en meget tynd Pind. Maaske har dette Plovstykke som Følge heraf kun været bestemt til en rituel Pløjning af samme Art, som de der affildes paa de bohyslenske Helleristninger, hvor man ser Plove baade af Døstrup- og Walle-Type blive trukket af Okser.¹⁸⁾ Disse Billeder gengiver tydeligvis Pløjninger, hvis Formaal er ad magisk Vej at fremme Jordens Frugtbarhed. I samme Retning kan de jyske Plovfund tydes. Hvad var mere naturligt end at henlægge selve Ploven eller et Stykke af den som Offer til de højere Magter, maaske efter Foraarets første Pløjning, for at bringe Landbruget Frugtbarhed og Lykke.

¹⁷⁾ For Bestemmelserne af Trollerup- og Smedebyskærernes Materiale takker jeg paa det bedste Professor Dr. phil. Knud Jessen.

¹⁸⁾ Oscar Almgren: Nordische Felsenzeichnungen. 1934. S. 109.

VANDMØLLER

OG ANDRE VANDKRAFTUDNYTTELSER

I VEJLE AMT

AF STEEN B. BØCHER

30. Faarup Vandmølle, Jelling Sogn, Tørrild Herred. Tilløb til Faarup Sø (Grejs Aa).

Møllen er nedlagt. Den ligger lidt Vest for Faarup Gaard ved en Ædel Kilder. Vandet samles i en Møllesø. Tidligere ledtes Vand fra andre Kilder gennem en Grøft, hvoraf der endnu ses Rester Øst for Møllen. Der er Masser af Vand; i Foraaret 1940 blev Dæmningen gennembrudt under Tøbruddet. Faldet er ca. 4 m. Der har været Overfaldshjul. En Møllesten, 2 Alen i Diameter staar i Haven. Møllehus og Stald er nedrevet; men Hjulstedet ses endnu. Møllen er for et Par Aar siden købt tilbage til Faarup Gaard i den Hensigt muligvis at udnytte Vandkraften til Elektricitet til Gaarden. Planen er dog hidtil ikke blevet til noget paa Grund af Krigen.

Oplysninger om Møllen i tidligere Tid:

Det vides ikke, hvornaar Møllen er grundlagt; men antagelig er det sket samtidig med Grundlæggelsen af Faarup Gaard, der nævnes første Gang 1436.¹⁾ — Møllen nævnes første Gang 1574, da Kronen faar Halvparten af Møllen med en Landgilde paa 5 $\frac{1}{2}$ Td. Mel

aarlig. Den anden Halvpart faar Kronen 1578.²⁾ — I Kancelliets Brevbøger omtales Møllen 1580: »Da der er Strid om Skylden af Fraarup Mølle, idet den i Registerne paa Skrivestuen staar indskrevet for 11 Ørter Mel, medens P. M. og H. S. beretter, at den kun har svaret 9½ Ørt aarl., skal han lade den indskrive for 9½ Ørt, og eftergive Mølleren, hvad han maatte restere med af Skyld derudover.«³⁾ — Sagen var dog ikke sluttet hermed, 1581 hedder det: »Da A. P. i Forderup Mølle har berettet, at H. S. først har tilskiftet Kronen den ene Halvpart af Møllen og siden den anden, hvorved Møllens gamle samlede Skyld, der var 9 Ørt Mel, er blevet indskrevet i Jordebogen som 10 Ørt Mel, idet den første Halvdel blev tilskiftet Kronen for 5½ Td. Mel, hvilket blev indskrevet i Jordebogen for 5½ Td. Mel, skal H. B. lade Skylden i Jordebogen forandre til 9 Ørt Mel og sørge for, at A. P. ikke bliver tiltalt for den uretmæssige Skyld, som han reterer med.«⁴⁾ — 1589 forlenes Fru M. B. til Faarup Gaard med Møllen mod at svare sædvanlig Skyld deraf til A. F., der har Tørrild Herred i Forlening, og holde Møllen i Stand.⁵⁾ — 1603 fornyes Forleningen til H. B.⁶⁾ — Ved H. B.s Død 1607 lægges Møllen atter under Koldinghus.⁷⁾ — I et Missiv til Lensmanden 1617 hedder det: »Da Fru M. S. til Faarup, J. H.s Enke, har begæret Faarup Mølle til Mageskifte, skal han ved første Lejlighed erklære sig om, hvorvidt Møllen for Belejlighed Skyld kan mistes fra Slottet, og indsende Erklæring til Kancelliet, for at Kongen derefter kan give Fru M. S. tilbørlig Besked.«⁸⁾ — Fruen faar Møllen for en Gaard i Billofte i Skast Herred⁹⁾¹⁰⁾, antagelig har Lensmanden ment, at Møllen kunde undværes, fordi han havde Skovdal Mølle under Slottet. — Møllen omtales 1610—11 i Mandtal, der var da ingen Avl til.¹¹⁾ — 1666 om-

tales Møllen i et Pantebrev paa Faarup Gaard, som hørende til denne.¹²⁾ — Ifølge Markbogen 1683 var der lidt Jord til Møllen, der iøvrigt beskrives saaledes: »Møllens Beskaffenhed udi sig selv er saaledes som følger: Der findes udi Møllen kun 1 Kværn, som drives med Overfaldshjul, og har ingen anden Tilløb af Vand end af de Vældkilder, der kommer ud af Banken Norden Møllen, hvorfor den til Maling er ganske ringe, i Synderlighed om Sommeren i stor Tørke. Haves ej heller nogen visse Søgning der til Møllen.« Møllestene er 2 Alen 2 T. bred 2 T. høj. »Gives til Husbonden aarlig Afgift af samme Mølle 11 Tdr. 2 Skpr. Mel.«¹³⁾ Modelbogen har følgende Beskrivelse: »Faarup Mølle under Faarup Gaards Takst. Har 1 Kværn med et stort Overfaldshjul. Vandet kommer af nogen Væld Spring straks ved Møllen med en liden Vand, som ledes dertil. Maa efter Beretning ofte sætte og samle Vand, naar han har at male, eftersom han tit har Mangel for Vand. Har ingen Omløb uden en Rende, som det gaar igennem. Malegæster har han fra Hover Sogn og nogle af Jelling Sogn. Giver til Husbonden til Landgilde 11 Tdr. Mel og Skat derefter af 5¹/₂ Td. Hrtk. Naar Omkostningen fradrages eragtes at kan anses for Hrtk. 3 Tdr.« Gl. Mlsk.: 5—4—0—0.¹⁴⁾ — I Matr. 1688 ansattes Møllen til Mlsk.: 3—1—2—0 og A. og E. Hrtk.: 0—4—0—0.¹⁵⁾ — Møllen omtales som hørende til Faarup Gaard i Skøder 1696, 1706, 1711 og 1745, sidstnævnte Aar stod Møllen for Landgilde i Penge: 21 Rdl. 4 Mk. 8 Sk.¹⁶⁾ — I Skøde ca. 1750 om Møllen: Mlsk.: 3—1—2—0, A. og E. af Gaardens Mark 3—4—0—0. Aarlig Landgilde 30 Rdl. maler Faarup Gaards Korn og skal desuden pløje visse Dage for Gaarden.¹⁷⁾ — 1787 omtales Møllen i en Brandtaxation: Beboelseshus af Egebindingsværk, 120 Rdl., 3 Fag Møllehus,

hvorudi Kværnen er indrettet bestaaende af 2 gode Møllesten med øvrige Mølleværk og et Vandhjul, 250 Rdl., 7 Fag Egebindingsværk indrettet til Møllestald og Faarehus, 30 Rdl. Ialt: 400 Rdl.¹⁸⁾ — 1820—30 var den Jord, som Møllen havde af Gaarden, ansat til 3—3—0—¹/₂ Hrtk. Møllen havde 1 Hjul og 1 Kværn, der blev drevet med Overfaldsvand uden Indskrænkning i Brugen af Vandet.¹⁹⁾ — 1838 formaledes paa denne, Skovdal og Hopballe Møller ialt ca. 3000 Tdr. Korn til Mel og Gryn.²⁰⁾ — 1859 og 1906 hørte Møllen stadig til Faarup Gaard.²¹⁾²²⁾ — 1922 og 1926 omtales Møllen for sig selv.²³⁾²⁴⁾

Literatur: ¹⁾ J. Heltoft, 1922, S. 140. — ²⁾ Kronens Skøder I, S. 151, 182, 203. — ³⁾ Kancelliets Brevbøger 9. April 1580. — ⁴⁾ Samme 11. Maj 1581. — ⁵⁾ Samme 10. Juli 1589. — ⁶⁾ Samme 4. Juli 1603. — ⁷⁾ Samme 20. Juni 1607. — ⁸⁾ Samme 11. Februar 1617. — ⁹⁾ Samme 3. Marts 1617. — ¹⁰⁾ Kronens Skøder I, S. 389. — ¹¹⁾ R. A. Mandtal 1610—11. — ¹²⁾ V. L. A. Viborg Landstings Skøde og Panteprotokol Nr. 8, p. 676. — ¹³⁾ R. A. Markbog Nr. 789. — ¹⁴⁾ R. A. Modelbog Nr. 1761, p. 15. — ¹⁵⁾ R. A. Matr. 1688, — ¹⁶⁾ V. L. A. Viborg Landstings Skøde og Panteprotokol Nr. 30, p. 216, Nr. 34, p. 51 og 531, Nr. 42, 11. Juni 1745. — ¹⁷⁾ Samme, Nr. 44, p. 20 f. — ¹⁸⁾ V. L. A. Brandtaxation, Tørrild H. 1769—96. — ¹⁹⁾ M. K. Sogneprotokol. — ²⁰⁾ R. A. Stat. Efterretn. om Jyllands Amter, 1838. — ²¹⁾ Trap 1859, S. 899. — ²²⁾ Trap 1906, S. 392. — ²³⁾ D. Bruun 1922, S. 221. — ²⁴⁾ Trap 1926, S. 639.

31. Farre Vandmølle, Give Sogn, Nørvang Herred. Omme Aa (til Skjern Aa). (Se Billede S. 150.)

Møllen er nedlagt ca. 1920. Den laa, hvor Vejen fra Give til Lindeballe gaar over Omme Aa. Møllehuset laa der, hvor nu Vejen gaar, idet den gamle Vej laa noget østligere; der ses endnu Rester af den ved Siden af den nuværende Vej. Der har været en ret stor Møllesø; men Faldet har næppe været over 1 m. Der var Underfaldshjul. 1922 blev Møllehuset nedrevet og Kværnen flyttet til Motormøllen i Farre By. Møllehuset var af Bindingsværk og meget faldefærdigt; det

havde haft 2 Etager. Møllen trak i den sidste Tid før Nedlæggelsen en Hakkelsesmaskine og Tærskværket. Møllen købtes under sidste Krig, for at man der kunde indlægge Turbine til Elektricitetsproduktion. Tanken blev dog atter opgivet, og i Stedet solgtes Stemmeretten for at give Enge.

Oplysninger om Møllen i tidligere Tid:

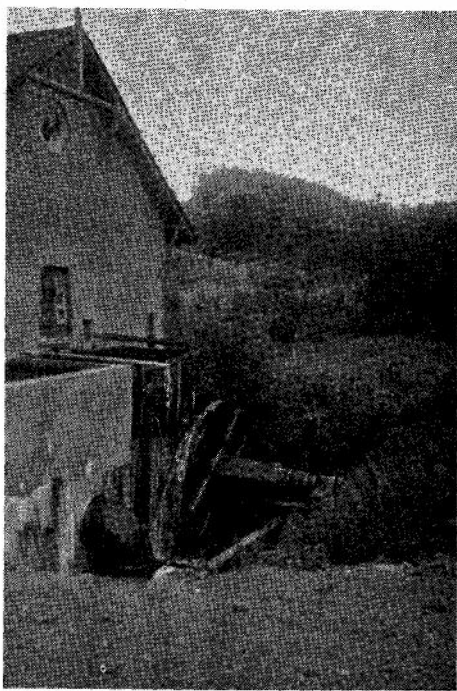
Møllen er antagelig ca. 1747 anlagt paa dette Sted. I November dette Aar ansøgte Kancelliraad Paulsen, Refstrup Gaard, Regeringen om Tilladelse til »at maatte combinere den under Refstrup Hovedgaard i Farre ødeliggende skattefri Vandmølle med en anden til Gaarden hørende og i Farre By befindende ruinede Vandmølle, staaende for Hartkorn 3—1—2—0, og deraf ligeledes en Vandmølle paa et dertil i Farre udseet Sted med 2 Quærne lade indrette«. Dette bevilgedes. Møllen synes saaledes at være flyttet to Gange, nemlig fra Gammel Mølle (se denne) til Mølgaards Grund kort Vest for de nuværende Fiskedammes Plads, hvor Jordvolde ogsaa ret tydeligt viser Opdæmnings- og Byggeanlæg.¹⁷⁾ — Møllen omtales første Gang 1610—11; den hørte da under Koldinghus. Der var ingen Avl til Møllen, 1622 ligeledes.¹⁾ — 1664 ansattes Møllen til Hrtk. 8—6—0—0. Den skyldte 17½ Td. Mel i Landgilde, og der kunde saas 2 Skpr. Rug og 2 Skpr. Byg samt avles 2 Læs Hø. Møllen tilhørte den velbaarne Diedrich Blomme.²⁾ — 1683 beskrives Møllen saaledes: »Er en Mølle, bestaar af 1 Kværn, drives med et Hjul, har Overfald. Om Sommeren udi Tørke, haves Mangel for Vand, og undertiden for meget, saa han mange Gange maa stemme for Vandet i 8 eller 14 Dage, formedelst Vandet har ingen Fraløb som det burde. Vandet kommer af Moser og andre smaa Bække, som

samles til Møllen. Har ingen vis Distrikt, maa male for hvem han vil. Har kun ringe Søgning.« 1 lille Kaalhave til Møllen. Ifølge Møllerens Beskrivelse af Møllen i Markbogen havde den 6 Fag Møllehus. Stenene var kun temmelig gode. »Til samme Mølle er nogen vanskelig Søgning, saasom den staar undertiden og haver ingen Vand udi Tørke, og naar middelmaadig Vand er kan den male. Naar stor Vandflod er kan den ej male for Bagflod.« Engen dertil er temmelig god for 1 Læs Hø. Møllen tilhørte Refstrup Gaard.³⁾ — I Modelbogen beskrives Møllen paa lignende Maade. Af yderligere Oplysninger findes følgende: »Har Søgning af Gadbjerg Sogn og Farre By. Formedelst Vandet er stærk undertiden, er det et stort »Brøstverch« af Pæle og anden Tømmer for en Del af Dæmningen og 6 Stigbord. Efter sliig Beskaffenhed eragtes at Mølleværket ikkun kunde anses for Hrtk. 3 Tdr. Gl. Hrtk.: 8—6—0—0.«⁴⁾ — Det eneste, der i denne Beskrivelse kunde tyde paa, at det her drejer sig om »Gammel Mølle«, er Overfaldshjulet. Man kan daarligt forestille sig et Overfaldshjul paa det nuværende Sted, men derimod godt ved »Gammel Mølle«. — I Matr. 1688 ansattes Møllen til 3—1—2—0 Mlsk. og 0—5—1—2 A. og E. Hrtk.⁵⁾ eller 0,68 Td. Hrtk. paa 5,3 Td. Land dyrket.⁶⁾ — Møllen omtales i en Række Skøder og Obligationer i det 18. Aarh. I et Skøde 1732 omtales Mlsk.: 3—2—0—0. A. og E. Hrtk. som 1688. I Skøde af 1758, hvorved Møllen blev Selveje, omtales Mlsk.: 3—5—3—0 og A. og E. Hrtk. 2 Tdr. Denne Stigning i Hrtk. hænger sammen med Flytningen af Møllen. — Ved Auktionsskøde af 1769 kostede Møllen 1203 Rdl. Endvidere omtales Møllen i Skøde af 1778 og 1785.⁷⁾ — Vejen: Kollemorten—Farre—Uhe (Ribevejen) gik over Farre Mølle. 3. September 1791 fik Mølleren Til-

ladelse til at hæve Bropenge over Broen ved Farre Mølle. Mølleren havde ladet den bygge, da Stedet undertiden var farligt eller umuligt at passere, og fordi Kreaturer, der svømmede over Aaen, ødelagde Bredden og Markerne, naar de skulde op. Nogle valgte dog andre Veje, efter at der var kommet Bropenge.⁸⁾ — 1793 omtales Møllen i en Brandtaxation. »Mølleren, Bork, af Farre Mølle begærede af Retten udmeldt 2 Mænd til at syne og taxere hans Møllebygning, som nu igen er opbyggt siden Ildebranden sidste Sommer.« (Jordsk. og Mlsk. som 1758.) Der var 14 Fag Stuehus med 3 Fag Møllehus iberegnet, 10 Al. dyb. Straa- og Lyngtække. Egebindingsværk og murede Vægge. Til Mølleværket en Kværn med enkelt Værk. — 13 Fag Lade, 10 Fag Fæhus, Stald og Bryggers.⁹⁾ — 1820—30 havde Møllen en samlet Lod vestligt paa Marken. Møllen blev drevet ved Underfaldsvand og kunde (maatte?) male til enhver Aarets Tid. Mlsk.: 3—5—3—0 og A. og E. Hrtk.: 1—7—2—2³/₄.¹⁰⁾ — 1838 formalede der paa Møllen: 600 Tdr. Rug, 200 Tdr. Byg til Gryn, 200 Tdr. Byg til Malt og 200 Tdr. Boghvede til Gryn.¹¹⁾ — Møllen omtales 1859¹²⁾, 1906¹³⁾ og 1922¹⁴⁾. — I Slutningen af forrige Aarhundrede kørtes med Møllevojn. Hver Dag havde sin Rute; Vognen besøgte følgende Steder: Give, Uhe, Loftlund, Hedeby, Lindeballe, Smidstrup.¹⁷⁾ — N. Meyn omtaler en Flytning af Møllen i 1848, hermed menes antagelig den af Gaardejer A. Ringive omtalte Flytning fra et Sted kort Vest for det nuværende Møllested.¹⁷⁾ — 1912 blev Motor Møllen i Farre By grundlagt.¹⁵⁾¹⁶⁾

Literatur: ¹⁾ R. A. Mandtal 1610—11 og 1622. — ²⁾ R. A. Matr. 1664, p. 442. — ³⁾ R. A. Markbog Nr. 779. — ⁴⁾ R. A. Modelbog Nr. 1761, p. 13 b. — ⁵⁾ R. A. Matr. 1688, p. 45 b. — ⁶⁾ H. Pedersen 1928, S. 126. — ⁷⁾ V. L. A. Viborg Landstings Skøde- og Pante-protokol Nr. 40, p. 106 b, Nr. 44, p. 89 og 185, Nr. 46, p. 389 og

390 b, Nr. 47, p. 432, Nr. 48, p. 692, Nr. 49, p. 785 b og 877 b, Nr. 50, p. 363 og 533. — ⁸⁾ R. Mortensen 1933 i V. A. A., S. 30 ff. — ⁹⁾ V. L. A. Brandtaxation Nørvang Herred, 1771—95. — ¹⁰⁾ M. K. Sogneprotokol. — ¹¹⁾ R. A. Stat. Efterretn. om Jyllands Amter 1838. — ¹²⁾ Trap 1859, S. 886. — ¹³⁾ Trap 1906, S. 372. — ¹⁴⁾ D. Bruun 1922, S. 225. — ¹⁵⁾ N. Meyn og H. Loft 1934, S. 423. — ¹⁶⁾ Trap 1926, S. 600. — ¹⁷⁾ R. Mortensen 1941, S. 133 ff. — Desuden: Danske Atlas 1769, V, S. 981.

S. B. fot.

Fig. 7. Follerup Vandmølle (Nr. 32).
Forrest Turbinerør, bagved Overfaldshjulet.

32. Follerup Vandmølle, Herslev Sogn, Brusk Herred. Møllebæk til Bredstrup Aa (Spang Aa).

Møllen ligger ved Aaen Sydøst for Follerup Gaard. Aaen er opdæmmet til en lille Mølle Sø. Faldet er 3,4 m. Vandkraften udnyttes ved en 20 HK. Turbine og et ca. 14 HK. Overfaldshjul. Der er Vand nok til Møllens

Drift; en Hjælpemotor er kun blevet anvendt 2 Gange. Ved Tøbrud er Frislusebroen ofte blevet revet bort. Ogsaa 1940 var der Oversvømmelse under Tøbruddet. Møllerne ovenfor virker dels generende ved at holde paa Vandet, dels gavnligt ved at forhindre Vandet i at løbe for hurtigt bort. Møllens Dam kan klare Forbruget i 3 Timer. Der er paa Møllen 3 Grovkværne og 1 Valse. Der males ca. 15 Tdr. daglig. Der er ogsaa Foderstofhandel. Til Møllen hører 24 Tdr. Land. Møllen købtes fra Follerup Gaard 1929.

Oplysninger om Møllen i tidligere Tid:

Det vides ikke, hvornaar Møllen er grundlagt. Den omtales første Gang i et Skøde af 1579, da Kronen fik Halvparten af Møllen. Den anden Halvpart fik Kronen 1582.¹⁾ — 1599 havde den tidligere Ejer endnu ikke faaet Vederlag for Møllen og 4 Gaarde i Follerup. Nu fik han det i Form af 5 Gaarde og 1 Gadehus i Lunde i Sunds Herred paa Fyn.²⁾ — Først 1601 traadte Mageskiftet i Kraft.³⁾ — 1607 brændte Møllen, hvorfor Mølleren fik 1 Aars Landgilde eftergivet og Tømmer til Møllens Genopførelse.⁴⁾ — 1610—11 og 1622 hørte Møllen under Koldinghus; der var ingen Avl til.⁵⁾ — 1636—37 skyldte Møllen 16 Ørter Mel i aarlig Landgilde.⁶⁾ — 1660—61 hedder det: »øde af de Svenske. Er igen opbyggt nogenledes, saa den kan male med 1 Kværn.« 1622 fik Mølleren afkortet 6 Ørter i Landgilden for at holde Møllen vedlige.⁷⁾ — 1664 ansattes Møllen til 10 Tdr. Hrtek. Der var ingen Avl, men kunde avle 4 Læs Hø.⁸⁾ — 1683 beskrives Møllen saaledes: »Udi samme Follerup Møllehus, som M. B. ibor, er tvende Overfaldskværne, som er ved Magt. Vandhjulene er hver 4¹/₄ Al. høje, hvilke Kværne med dets Bekostning skal Mølleren selv vedligeholde imod en

Del afkortet Landgilde. Vandet at drive begge Kværne begynder højt ved Bogballe Mølle, som ellers kaldes Smidstrup Mølle og haver det Løb af Aas og Markstrømme, og naar det ikke sker, som er om Sommeren, kan kun male 2 Timer Formiddag og 2 Timer Eftermiddag. Men ellers i Efterhøst, om Vinteren og Vaaren, da sjælden fattes Vand, kan males Dag og Nat med begge Kværne og har overflødig Vand.«⁹⁾ — 1688 ansattes Møllen til 8—4—0—0 Mlsk. og Eng, Hrtk: 0—0—2—1¹⁰⁾, d. v. s. 0,07 Td. Hrtk.¹¹⁾ — 1722 ansøgte P. T. i Follerup Mølle om Brandhjælp, da Møllen for et Aar siden var nedbrændt. 1750 fæstes Møllen af J. J. Møllen havde da 17 Fag Hus. Der var 2 Kværne, der blev drevet af Overfaldsvand.¹²⁾ — 1755 udbeder Mølleren J. J. sig Udskrift af Landmaalingen, for at han »som ny Beboer paa Møllen kan nyde sin Rettighed, og ikke mere, udi det som er taxeret til Møllen«. Han oplyser, at han i Landgilde giver 12 Rdl. 12 Sk. aarlig.¹³⁾ — 1761 meddeles, at Landgilden efter gammel Jordebog var 16 Ørter Mel, efter Krigsjordebogen 10 Rdl. og efter sidste Landgildejordebog 12 Rdl. Der var 2 Kværne drevet af Overfaldsvand. Møllen siges at mangle Vand om Vinteren i stærk Frost og om Sommeren. »I nogenlunde Stand.«¹⁴⁾ — 1838 var der i Sognet en Mel- og Grynmølle, hvorpaa formaledes ca. 1300 Tdr. Korn aarlig samt en Valkemølle, hvorpaa der aarlig valkedes ca. 4240 Al. Vadmel.¹⁵⁾ — Møllen omtales 1859¹⁶⁾ — og 1906; den havde da 21½ Tdr. Land tilliggende Jord og Møllendam, blev drevet af almindelige Overfaldshjul og hørte under Follerup Gaard.¹⁷⁾ — 1922 var der i Sognet 3 Vandmøller.¹⁸⁾ — Follerup Mølle, der oprindeligt (efter Salget fra Kronen) var en større Ejendom, blev midt i det 19. Aarh. købt af Follerup Gaards Ejer, der lagde Størstedelen

af Møllens Jorder til Follerup Gaard og bortforpagtede Møllen med dens nuværende Areal. Der er lokal Mølle-drift og en betydelig Foderstofhandel (ca. 1920).¹⁹⁾ — Møllen omtales endelig 1926.²⁰⁾

Literatur: 1) Kronens Skøder I, S. 204 og 252. — 2) Kanceliets Brevbøger 3. Februar 1599. — 3) Kronens Skøder I, S. 335. — 4) J. J. Ravn 1926, S. 78. — 5) R. A. Mandtal 1610—11 og 1622. — 6) R. A. Jordebog, Koldinghus Len, 1636—37. — 7) Jordebøger indsendt i H. t. kgl. Miss. af 1660—62, R. A. — 8) Matr. 1664, p. 218, R. A. — 9) R. A. Markbog Nr. 820. — 10) R. A. Matr. 1688, p. 216 b. — 11) H. Pedersen 1928, S. 135. — 12) J. J. Ravn 1926, S. 54 f. — 13) M. K. Landsmaalsarkivet Nr. 2/198. — 14) R. A. Pakke: Møllesager 1761. — 15) R. A. Stat. Efterretn. om Jyllands Amter 1838. — 16) Trap 1859, S. 920. — 17) Danske Gaarde, 1. Saml. I, S. 935 ff. — 18) D. Bruun 1922, S. 214. — 19) Danske Gaarde, 3. Saml., I, S. 769 f. — 20) Trap 1926, S. 700. — Desuden: Danske Atlas 1769, V, S. 956. — H. de Hofmann, 1886—88. — J. J. Ravn 1918, S. 178.

33. Fovslet Vandmølle, Ødis Sogn, Nørre Tyrstrup Herred. Fovsaas Udspring (til Ribe Aa).

Møllen omtales kun eet Sted, nemlig i et Skøde til Kronen 1584.¹⁾ — Møllen hørte da til Fovslet Gaard. Rundt om denne Gaard har der fra gammel Tid været en opdæmmet Borggrav, der faar sit Vand fra Kilder i den nærliggende Skov. Dæmningen ved Graven kan godt se ud som en gammel Vejdæmning, og det er i hvert Fald rimeligt, at Møllen har ligget her. Faldet ved Dæmningen er 1,4 m, og der er en Del Vand.

Literatur: Kronens Skøder I, S. 273.

34. Fredericias Vandmølle, Fredericia. Ullerup Bæk.

Det er umuligt nu at fastslaa med Sikkerhed, hvor denne Mølle har ligget, da der er sket saa store Forandringer paa Grund af Jernbaneanlæg. Der er nu kun lidt Vand i Bækken, og Faldet er ogsaa ringe.

Hos *Hugo Matthiesen*¹⁾ findes Møllens Beliggenhed paa Kortet over Fredericia.

Oplysninger om Møllen i tidligere Tid:

Det vides ikke, hvornaar Møllen er grundlagt; men antagelig er det sket kort Tid efter Fredericias Grundlæggelse. Ca. 1682 omtales Planer om Bygning af Møllen¹⁾; men den har næppe været i Gang før ca. 1690, da den ikke omtales i Matr. Den omtales i Danske Atlas, der skriver: »Udenfor Byen er en Vandmølle, som gaar med Underfaldsvand om Sommeren, hvorved er et Sigteværk, dog lade Bagerne mere sigte paa Gammel-Mølle en Mils Vej fra Byen.« Der var desuden 3 Vejrmøller og 4 Hestemøller til Malt og Gryn i Byen.²⁾ — Ravn skriver om Møllen: »Mølleengen Vest for Fredericia og Møllebækken, som løber gennem den, har Navn efter en Vandmølle, som i sin Tid laa her tæt ved Prangervejen og Gartneriet »Solbækken«. Fredericia By købte i sin Tid Møllen, og den er formodentlig nedlagt kort efter Købet i Slutningen af det 18. Aarhundrede. Da jeg har set, at en Brockdorf havde Privilegium paa at drive Møllen, er den maaske anlagt af en af Brockdorferne paa Østedgaard. Møllebugten har ogsaa sit Navn efter denne Mølle.«³⁾

Literatur: ¹⁾ Hugo Matthiessen 1911, S. 43 og 207. — ²⁾ Danske Atlas 1769, V, S. 935. — ³⁾ J. J. Ravn 1918, S. 334.

35. Fruens Møllested, Grejs Sogn, Nørvang Herred. Fruensmøllestedbæk (til Grejsaa).

Fruens Møllested Gaard ligger ca. 600 m Syd for Holtum Mølle. En Vej fører her over Bækken; Vejdæmningen har antagelig været Mølle-dæmning. Der er et stort Fald; men Vejforholdene er meget daarlige med store Stigninger. Det vides ikke, hvornaar der

Fig. 8. Gammel Mølle, Farre Elektricitetsværk (Nr. 36). S. B. fot.

har været Mølle, hvis det da ikke er her, den gamle Holtum Mølle har ligget. Se iøvrigt denne.

36. G a m m e l M ø l l e (F a r r e E l v), Give Sogn, Nørvang Herred. Omme Aa (til Skjern Aa).

Den ældste Farre Mølle har ligget her, og ved Flytningen fik Gaarden Navnet »Gammel Mølle«. Der var dog ikke noget Mølleri. Det gamle Møllested har antagelig ligget ved nogle Rester af Vejdæmning lidt Sydvest for den nuværende Bro paa Farre—Lindeballe Vejen. Der er kun ringe Fald paa det Sted nu; men der kan meget vel tænkes at have været Fald til et lille Overfaldshjul i gamle Dage. — Den nuværende Vandkraftudnyttelse ligger lige ved Gaarden. Aaen er opdæmmet til en lille Sø i Dalsiden. Søen er nu udvidet mod Syd ud i Dalen til det 4-dobbelte Areal, Faldet er ca. $1\frac{1}{2}$ m. Vandkraften udnyttes ved en 20 HK. Turbine, der dog sjældent leverer mere end 10 effekt. HK. Turbinen er

installeret 1917; den driver en Dynamo, der sender Strøm til Farre Elv. Naar Turbinen bruges, kan den direkte benyttes af Gaarden (Malkemaskine m. m.), ellers faar Gaarden Strøm fra Farre. Der produceres her ca. 4—8000 KWh aarlig.

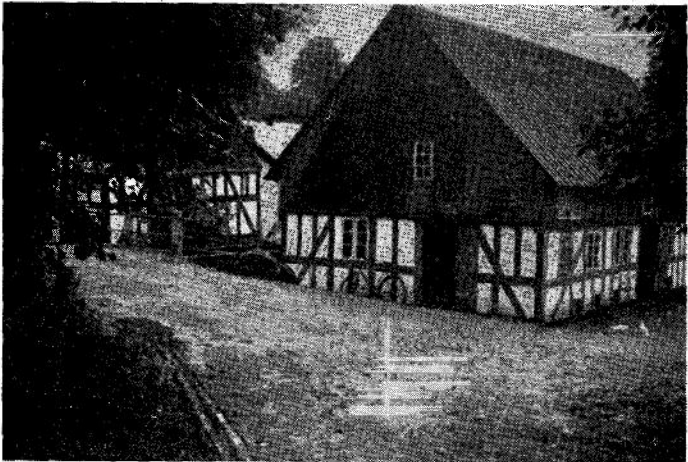

Fig. 9. Gammelby Vandmølle (Nr. 37).
Til venstre Broen over Møllerenden.

S. B. fot.

37. Gammelby Vandmølle, Pjedsted Sogn, Holmans Herred. Møllebæk til Bredstrup Aa (Spang Aa).

Møllen ligger knap 1 km neden for Follerup Mølle ved Vejen mellem Bredstrup og Herslev. Vejen ned til Møllen er meget stejl. Aaen er opdæmmet til en lille Møllesø, der ved Besøget var tom og udviste en ret betydelig Tilsanding. Frislusen er forholdsvis stor. Faldet er ca. 2,5 m. Vandkraften udnyttes ved 2 Overfaldshjul, et stort og et lille. De driver 3 Kværne og en Dynamo, der leverer Elektricitet til Gaarden. Der formales lidt mindre end paa Follerup Mølle. Der er

en Del Kunder paa Grund af Familieskab paa Egnen. Der er stort Landbrug til Møllen.

Oplysninger om Møllen i tidligere Tid:

Det vides ikke, hvor naar Møllen er grundlagt; men Navnet synes at tyde paa stor Ælde, idet Gammelby skal referere til, at Pjedsted By tidligere skal have ligget her.¹⁾ — Møllen omtales første Gang 1579, da den kom til Kronen.²⁾ — Før den Tid hørte den under Oxvig Gaard i Højen Sogn.³⁾ — Møllen omtales 1610—11 og 1622; den hørte da under Koldinghus, og der var ingen Avl til.⁴⁾ — Ifølge Jordebogen 1637 skyldte Møllen 16 Ørter Mel i aarlig Landgilde.⁵⁾ — 1660—61 »Ganske afbrændt og af de Svenske ruineret«. 1662 fik Mølleren Afkortning paa 6 Ørter i Landgilden for selv at holde Møllen vedlige.⁶⁾ — I Matr. 1664 ansattes Møllen til 10 Tdr. Hrthk. Der var en lille Smule Jord til.⁷⁾ — 1683 findes følgende Beskrivelse: »Findes en Mølle, kaldes Gammelby Mølle, ligger til Koldinghus, dens Indhold som følger: Kan bruges Vinter og Sommer, dog at han en Gang om Dagen og om Natten formedelst Mangel paa Vand maa stemme. Om Vinteren i vaadt Vejr formedelst Overflødighed paa Vand maa da ogsaa stemme, formedelst Vandet ikke kan have sit Fraløb. 2. Har 1 Kværn, skylder dog for 2. Skal dog lade forfærdige nok 1 Kværn, som tilforn har været, drives med 1 Hjul. Er Overfaldsvand. 3. Vandet samles af Marken og er en Vandmølle, betjener ingen vis Distrikt, uden hvem som vil. Har ingen Pløjejord, ingen Græsning eller nogen Herlighed. En liden Frugthave, hvorudi er 5 frugtbare Æbletræer. Et lille Stykke Kaaljord, ingen Humlehavn.«⁸⁾ — I Matr. 1688 ansattes Møllen til 8—4—0—0 Mlsk. og 0—0—3—2 A. og E. Hrthk.⁹⁾ eller 0,11 Tdr.

Hrtk.¹⁰⁾ — 1761 meddeles, at Landgilden efter den gl. Jordebog var 16 Ørter Mel, efter Krigsjordebogen 10 Rdl. og efter sidste Landgildejordebog 12 Rdl. Der var 2 Kværne med Overfaldsvand. »Af Fæsteren med Bekostning forbedret og nu af lige Beskaffenhed som næstmeldte (Børkop).«¹¹⁾ — 1767 blev Møllen solgt fra det kgl. Ryttergods for 3367 Rdl. 69 Sk. til J. H. Fendtz.¹²⁾ — 1786 skriver *de Hofmann*: »Ved Gammelby Mølle sker Omveksling med Forspand til Vejle, Snoghøj og Fridericia. Tidligere skete dette i Skærup.«¹³⁾ — Møllen skal oprindelig have ligget ca. 100 m Nordøst for Gaarden og blev efter Sigende flyttet til sin nuværende Plads ca. 1802.¹²⁾ — 1820—30 var Møllens Jord matrikuleret for 3—2—1—1¼ Hrtk. Jorden laa samlet om Møllen, der var en Overfaldsmølle med uindskrænket Ret til Brug af Vandet.¹⁴⁾ — 1838 formaledes der paa Møllen ca. 2000 Tdr. Korn til Mel og Gryn.¹⁵⁾ — Møllen omtales 1859¹⁶⁾ og 1906¹⁷⁾. — Og saa 1934 havde Møllen 2 Overfaldshjul.¹⁸⁾

Literatur: ¹⁾ J. J. Ravn 1918, S. 152. — ²⁾ Kronens Skøder I, S. 200. — ³⁾ J. J. Ravn 1929, S. 9. — ⁴⁾ R. A. Mandtal 1610—11, 1622. — ⁵⁾ R. A. Jordebog, Koldinghus Len 1637. — ⁶⁾ R. A. Jordebøger, indsendt i H. t. kgl. Miss. af 1660—62. — ⁷⁾ Matr. 1664, p. 217. — ⁸⁾ R. A. Markbog Nr. 821. — ⁹⁾ R. A. Matr. 1688, p. 220. — ¹⁰⁾ H. Pedersen 1928, S. 135. — ¹¹⁾ R. A. Pakke: Møllesager 1761. — ¹²⁾ Danske Gaarde, 2. Saml., I, S. 548. — ¹³⁾ H. de Hofmann 1786—88 og P. Eliassen 1906, S. 108. — ¹⁴⁾ M. K. Sogneprotokol. — ¹⁵⁾ R. A. Stat. Efterretn. om Jyllands Amter 1838. — ¹⁶⁾ Trap 1859, S. 916. — ¹⁷⁾ Trap 1906, S. 419. — ¹⁸⁾ N. Meyn og H. Loft 1934, S. 422 f. — Desuden: R. Mortensen 1934, S. 373. — Danske Atlas 1769, V, S. 969. — D. Bruun, 1922, S. 212. — Trap 1926, S. 684.

38. Goldbækdal Maskinfabrik, Brande Sogn, Nørvang Herred. Goldbæk (til Skjern Aa).

Lige Vest for Brande ved Hovedlandevejen ligger Goldbækdal Maskinfabrik. Den lille Bæk er her opstemmet til en langstrakt Møllesø, hvis østlige Ende er afskaaret af Brande Kartoffelmelsfabrik. Der er et

Fald paa ca. 2 m. Vandkraften udnyttes ved en 6 HK. Turbine, der anvendes til Fabrikken, samt en lille Turbine, der leverer Elektricitet til Ejendommen baade til Lys, Varme og Kogning. Fabrikken anvender udelukkende Vandkraft. Der fabrikeres Sporcykler til Jernbaner (Eksport) og Staalvinduer. — For at forøge Vandmængden har Ejeren udført flere artesiske Boringer lige ved Huset. Der er et vandførende Lag i 24 m Dybde under Mergellag. Vandet fra Boringerne ledes til Dammen, hvor der samles Vand i 16 Timer, hvorefter Turbinen kan arbejde i 8 Timer. Hertil kommer saa den lille Turbine til Elektricitet. Ejeren anslaaer Vandmængden til 850 m³ i Døgnet. — 1936 afskar Kartoffelmelsfabrikken ca. $\frac{1}{3}$ af Vandkraften ved en Dæmning. Der er i 4 Aar ført Proces herom; den tabtes af Ejeren for Højesteret, men han fører den nu videre for et Vandsynsnaevn bl. a. med Hensyntagen til Forureningen af Vandet. — Stemmeretten blev oprettet 1895 til en Kornmølle. Til 1915 var der kun Kornmølle. Fra 1915—1928 Kornmølle og Snedkeri. 1928 anlagdes den nuværende Fabrik. Virksomheden findes ikke omtalt noget Sted.

39. Grejsdalens Maskinsnedkeri, Hover Sogn, Tørrild Herred. Grejs Aa.

Virksomheden findes endnu; men der anvendes ikke mere Vandkraft. Snedkeriet ligger ca. 200 m Nord for Th. Wittrups Fabrikker (Tæppefabrikker); det blev grundlagt i Begyndelsen af dette Aarhundrede og nedlagt for 12—15 Aar siden, da de ikke kunde forliges med Tæppefabrikken om Vandkraften. Tæppefabrikken købte saa det hele og solgte Bygningen efter at have nedlagt Stemmeret m. v. Der var ingen Møllesø.

Fig. 11. Mellemste Grejsmølle (Nr. 41).

S. B. fot.

40—41. Grejs Mølle (finmekanisk Fabrik), Grejs Sogn, Nørvang Herred. Grejs Aa.

Fabrikken ligger ca. 300 m Syd for det Sted, hvor Grejs Aa skifter Retning fra Vest—Øst til Nord—Syd. Aaen er opstemmet til en »Aasø«, der har Afløb paa begge Sider af Fabriksbygningen. Begge Afløb tjener som Frisluser. Turbinen, hvormed Vandkraften udnyttes, ligger i det nordlige Hjørne af Fabrikken. Turbinen er paa 28 HK.; den udnytter kun en lille Del af den forhaandenværende Vandkraft. Den kan ogsaa kun dække en Del af Kraftforbruget. Den øvrige Kraft faas fra Grejsdalens Elektromølle (se denne). Der fremstilles bl. a. Blyantspidsere, der f. Eks. sælges gennem Henriques & Løwengreen, København. Virksomheden har kun bestaaet i faa Aar. — Ved det østlige Afløb forbi Grejsdalens Stolefabrik ligger ca. 150 m længere nede et lille, gult Bindingsværkshus; det er den tidligere mellemste Fabriksbygning. Det store

Underfaldshjul kunde ses til for faa Aar siden. Den nederste Fabriksbygning er nu Stuehus til Elektromøllen (se denne).

Oplysninger om Møllen i tidligere Tid:

Det vides ikke, hvornaar Møllen er grundlagt. Den omtales første Gang i Matr. 1664, ifølge hvilken den var ansat til 12 $\frac{1}{2}$ Td. Hrtk. og skyldte 20 Ørter Mel i aarlig Landgilde. Der var ingen Avl til.¹⁾ — Møllen var altsaa ret betydelig; den hørte under Højgaard.²⁾ — Markbogen har to Beskrivelser af Møllen: »Denne Mølle er ganske øde, og findes hverken Mølleværk eller Bygning, ej heller nogen Jord eller Eng dertil udi nogen Maade, og kan ingen Mølle-dæmning bestaa sig paa det Sted for Kviksand.« »Ganske øde nu paa 11 eller 12 Aars Tid.« — »Findes en øde Mølle, som kaldes Grejs Mølle til forn. velb. Oberst Gam. Har været 1 Kværn og drevet med Underfaldsvand, og paa Stedet ligger 2 gamle Sten, som ej kan mere tjene til at male med. Har været øde en 4 Aars Tid. Kunde og vel opbygges igen men med stor Bekostning, hvilket er formedelst Grunden ikke er fast til Dæmningen.« En Attest har været vedlagt til Bevis herfor.³⁾ — Modelbogen har en lignende Beskrivelse; det meddeles ogsaa heri, at Dæmningen ikke kan staa paa Grund af Kviksand. »Hvorover den ofte er udbrudt og endelig blevet øde. Skulde den nogen Tid igen blive opbyggt, synes den ikke kan svare højere end af 3 Tdr.⁴⁾ — Ifølge Matr. 1688 blev Møllen ansat til 3—1—2—0 Mlsk., den var da stadig øde.⁵⁾ — Møllen synes at være blevet genopbygget ret hurtigt. 1704 sælger Oberst Gamb den. 1706 sælges den atter.⁶⁾ — 1730 skøder Grev Gyl-dencrone Møllen til Kongen. Den har i hvert Fald paa dette Tidspunkt været i Gang, da dens Landgilde er

blevet forhøjet til 25 Tdr. Rugmel.⁷⁾ — Et Skøde fra 1749 meddeler, at Landgilden nu er modereret til 16 Rdl. udi Penge aarlig.⁸⁾ — Ved Auktionsskøde af 1758 kom Møllen til at tilhøre Præsten i Grejs, der 1761 skødede den til G. de Lichtenberg i Horsens.⁹⁾ — 1772 hørte Grejs Mølle atter under Højgaard. Den var fæstet af den samme Mand, der havde Holms Mølle. Landgilden var nu 20 Rdl. aarlig.¹⁰⁾ — 1776 skødedes Møllen til Cammerraad Lund¹¹⁾, der 1778 skødede den til Johan Hansen sammen med »den nyopbygte Stampemølle«. Det synes altsaa, som om Stampemøllen er opført mellem 1776 og 1778.¹²⁾ — 1787 taxeredes Møllen til Brandforsikring. Mlsk. var da 3—1—1—0. Den bestod af et Salshus, vurderet til 490 Rdl., Lade og Stald, 400 Rdl., 4 Fag Møllehus, ganske nyt opbyggt med Mel- og Sigteværk, Grubbe- og Mølløværk samt deri værende 3 Kværne 1200 Rdl., 4 Fag dito Hus indrettet til Stampeværk, og Værket saavel som Huset nyt opbyggt 360 Rdl., et Bryggers og Bagehus 60 Rdl., ialt 2510 Rdl. — Mellem 1787 og 1790 fik Møllen sin næste store Udvidelse, 1790 taxeres den til 38000 Rdl. 1794 til 23300 Rdl. Dette Aar beskrives den som følger: 1. Valkehuset ligger i Sønder. Grundmur, 2 Etager. I 1ste Etage bl. a. et Valkeværk, komplet med 10 Hamre. Valkeværket har et Underfaldsvandhjul til at drives med. Bygningen blev taxeret til 5200 Rdl., Valkeværket til 5000 Rdl. 2. Kornmøllehuset, 8 Fag indrettet dels til Maleværk, dels til Kornværelser. 2 Etager høj Mur og Egebindingsværk. 1 Mel og Maltværk med rhinske 9 Kvarters Sten, 1 Grubbeværk med en 9 Kvarters Sandsten, Mel og Sigteværk med hvad tilhører, 1 Boghvedeværk med en Kampemøllesten med Sigte og Drifteværk. Møllen drives af et nyt Underfaldsvandhjul. Mølløværket taxeredes til 1200 Rdl.,

Huset til 800 Rdl. Til Værkets Vandløb og Bolværker; 2 Vandhjul, 1 Vandstue, 2 Frisluser med Egekørebroer ialt taxeret til 2500 Rdl. 2 Frisluser à 500 Rdl. 3. Fabrikshuset ligger i Øster og Vester med Væve- og Spindestue, taxeret til 1460 Rdl. 4. Materialhus, taxeret til 1200 Rdl.¹³⁾ — Valkeværket var anlagt for kgl. Regning og med en Bekostning paa 23802 Rdl. til Brug for Fabrikkerne i Fridericia. 1804 solgtes det, da det var for besværligt at færse Klædet frem og tilbage paa en 5 Mil lang og meget bakket Vej.¹⁴⁾ — Salget 1804 gik ikke helt glat. Det fremgaar af Breve i R. A., at Møller Høyrup var sindet at købe Greis Mølle af Raadmand Bruun for 16000 Rdl.; men Møller Høyrup trækker sit Bud tilbage. I Stedet byder J. J. Burk, der efter et Aars Forløb ansøger Kongen om, at Salget maatte gaa tilbage, da han havde sat 615 Rdl. og 16 Sk. til paa Møllen i eet Aar. Da han imidlertid dør, ansøger hans Enke om at maatte bestyre Klædevalknin-gen ved Greis Mølle. Det bevilges. 1807 sælges Møllen ved Auktion for 10010 Rdl.¹⁵⁾ — 1813 havde Greis Mølle sine egne Opkøbere af Uld. Ved Pinsetid gav de 7 Rdl., ved Mikkelsdagstid 48 Rdl. for Pundet.¹⁶⁾ — Siden købtes den af Fabrikant Koch, der anlagde en Klædefabrik, der udvidedes lidt efter lidt, saaledes at den ca. 1850 hørte til Landets betydeligste. I 1819 var der 7 Væve, hvoraf 5—6 holdtes i stadig Drift. Samme Aar tilvirkedes hermed 187 Stk. til 11220 Al. Arbejder-nes Antal var 81.¹⁴⁾ — Ca. 1820—30 havde Møllen af Jord en Lod Sydvest for Grejs By ved Aaen. »Paa Lodden er en Mølle, som drives ved Underfaldsvand, og som bruges baade til Kornmaling og til Klæde-fabrik.« Denne Lods Matr. Nr. er 53. Desuden hørte Nr. 54 til Møllen og Brugsretten til Nr. 67.¹⁷⁾ — 1821 skriver *Finn Magnussen* følgende om Møllen: Herfra

toge vi til Greis Mølle, som har en særdeles skøn Beliggenhed. Her drives endnu et Klædefabrik med 9 Væve, Valkeværk, Presseværk, Farveri m. m., som ialt beskæftiger 80 Arbejdere. Bygninger og Jord tilhører endnu H. M. Kongen, men Fabrikken drives for privat Regning og syntes at være i en god Drift, som desværre nu savnes ved mange slige Anlæg, som opstode og blomstrede i den sidste Krig.«²⁵⁾ — 1830 havde Møllen 14 Væve, 150 Arbejdere, og der produceredes 23797 Al.¹⁴⁾ — 1838: »Ved Greis Mølle Klædefabrik holdes 18 Mænd stadig i Gang.« Der formaledes ca. 800 Tdr. Korn til Mel og Gryn. Der valkedes 32400 Al. Klæde og stampedes 400 Al. Vadmel.¹⁸⁾ — 1847 var i Gang: 6 Sats Kardemaskiner i Forening med Forspind, 2 Spindemaskiner til 240 Spindler, 2 til 120 og 6 til 60 Spindler, 28 Haandvæve, 4 Valsevaskemaskiner, 5 Valkehuller af ældre hollandsk Bygning, 2 excentriske Valkehuller, 1 Lacroix Valsevalker, 6 Ruemaskiner, 10 Overskæremaskiner m. m., hvilket tilsammen blev drevet af 4 Underfaldsvandhjul og en Højtryksdampmaskine paa 25 HK. (Sandsynligvis er det paa dette Tidspunkt, mellemste og nederste Fabrik er grundlagt.) Der var Farveri forenet med Fabrikken. Tilvirkningen udgjorde 1176 Stkr. Klæde, Kirsei, Siberienne, Dyffel etc. til 39325 Al. Desforuden blev der tilberedt en betydelig Del hjemmegjort Tøj. Der var 156 Arbejdere, 30 Daglejere. — Under Krigen 1848—49—50 var Driften noget mindre, til Dels standset.¹⁵⁾ — 1854 beskæftigede Greis Fabrik 150 Arbejdere, hvoraf 37 Børn. Den blev drevet ved Vand og Damp og fabrikerede aarlig ca. 30,000 Al. Tøj af forskellig Slags.¹⁹⁾ — 1879 blev Fabrikken drevet saavel ved Vand som ved Dampkraft og beskæftigede et stort Antal Arbejdere, saavel voksne som Børn.²⁰⁾ — 1896

gik Aaen ved Grejs Møllens øverste Fabrik omtrent som nu; den vestlige Gren var Omløbsaa, hvori der var en Sluse med en Vidde paa $16\frac{1}{4}$ Fod. Skøtternes Højde over Bundbjælken var ca. 5 Fod. Stampemølle og Kornmølle laa henholdsvis Vest og Øst for Malestrømmen. Slusen her imellem de 2 Vandhjul var $10\frac{1}{2}$ Fod vid, med 2 løse Skøtter, hvis Højde over Bundbjælken var ca. 4,6 Fod. Ved den mellemste Fabrik var der kun eet Aaløb, over hvilket der ved Siden af Malekarmen var et Stemmeværk, hvis Sluse var $20\frac{1}{2}$ Fod vid, det stod skraat i Aaen. Overliggerbjælkens Underflade var ca. 3,9 Fod over Bundbjælken. Om Forholdene ved den nederste Fabrik se Elektromøllen.²¹⁾ — Omkring ved Aarhundredskiftet gik Klædefabrikken fallit. Den store Bygning Øst for Aaen blev overtaget af A/S Grejsdalens Stole- og Møbelfabrik, grundlagt 1898.²²⁾ — 1906 var der udelukkende Kornmølle. Møllen hørte under Lille Grundet og var forpagtet ud paa 8 Aar mod en aarlig Afgift paa 2000 Kr. Møllebygningen var i 2 Etager af Grundmur med Paptag, indeholdende alm. Mølleværk med Turbine (det er den nuværende Bygning; den ligger Nord for det Sted, hvor Stampemøllen 1896 laa). Der blev drevet lokal Mølle-drift med Levering til Egnens Forbrugsforeninger. Ligeledes blev der paa Ejendommen drevet et Savværk med Rundsav og Bloksav.²³⁾ — I Tiden 1907—1917 var Møllen udelukkende Savmølle til Hammerværket. — Fra 1918 til for faa Aar siden, da den nuværende Virksomhed begyndte, var her Lecithin-fabrik, startet 1912 i Aarhus som Datterselskab af Aarhus Oliemøller under Navn af Dansk Compound Lard Fabrik.²⁴⁾

Literatur: ¹⁾ R. A. Matr. 1664, p. 367. — ²⁾ V. L. A. Jordebog Højgd. 1666. — ³⁾ R. A. Markbog Nr. 776. — ⁴⁾ R. A. Modelbog

Nr. 1761, p. 9 b. — ⁵⁾ R. A. Matr. 1688, p. 35. — ⁶⁾ V. L. A. Viborg Landstings Skøde- og Panteprotok. Nr. 22, p. 401 og Nr. 34, p. 172 b. — ⁷⁾ Samme, Nr. 39, p. 606. — ⁸⁾ Samme, Nr. 42, p. 464 b. — ⁹⁾ Samme, Nr. 44, p. 56 f. — ¹⁰⁾ V. L. A. Jordebog, Højgd. 1772. — ¹¹⁾ V. L. A. Sk. og Panteprot. Nr. 48, p. 236 b. — ¹²⁾ Samme, Nr. 48, p. 661 b. — ¹³⁾ V. L. A. Brandtaxation, Nørvang Herred, 1771—95. — ¹⁴⁾ Rawert 1850, S. 577 f. og 572. — ¹⁵⁾ R. A. Diverse Breve om Møller, 1680—1848. — ¹⁶⁾ M. Sørensen 1916 i V. A. A., S. 170. — ¹⁷⁾ M. K. Sogneprotokol. — ¹⁸⁾ R. A. Stat. Efterretn. om Jyllands Amter 1838. — ¹⁹⁾ Trap 1859, S. 325. — ²⁰⁾ Trap 1879, S. 234. — ²¹⁾ Regulativ for Grejs Aa 1896. — ²²⁾ Vejle Bys Historie 1927, S. 369. — ²³⁾ Danske Gaarde, 1. Saml., I, S. 639 f. — ²⁴⁾ Trap 1926, S. 584. — ²⁵⁾ Finn Magnussen 1821, S. 98. — Desuden: R. Mortensen 1934, S. 325. — M. Sørensen 1919 i V. A. A., S. 71. — de Hofmann 1786—88. — A. H. H. Smith 1882.

Grejsdalens Havregryns mølle. Se Th. Wittrups Fabrikker (Nr.124).

42. Grejsdalens Valsemølle, Hover Sogn, Tørrild Herred. Grejs Aa.

Møllen ligger lige ved Vejen ca. 2,5 km fra Vejle. Aaen er opstemmet ved Møllen, og, skønt der ikke er nogen Mølløsø, er Faldet ved Møllen 1,6 m. Vandkraften udnyttes ved en for nylig installeret 35 HK. Turbine. For Tiden er Vandkraften eneste Drivkraft for Møllen. Vandtilførslen er noget ujævn paa Grund af de mange ovenfor liggende Virksomheder, ligesom ogsaa det nedenfor liggende Elektricitetsværk ved Opstemning kan gøre Bagvandet generende højt. Til Tider maa man lade Vandet gaa unyttet forbi Møllen. Valsemøllen er oprettet 1937. Der fremstilles alle Slags Melsorter dog særlig Hvedemel. For en Mølle som denne er de nuværende Krigsforhold nærmest gavnlige, da der kun formales indenlandsk Korn.

Oplysninger om Møllen i tidligere Tid:

Møllen er grundlagt 1884 som alm. Kornmølle med Grutning m. v. Den kaldtes da »Uhre Mølle« eller »Ny-mølle«. De nuværende Forhold ved Stemmeværket

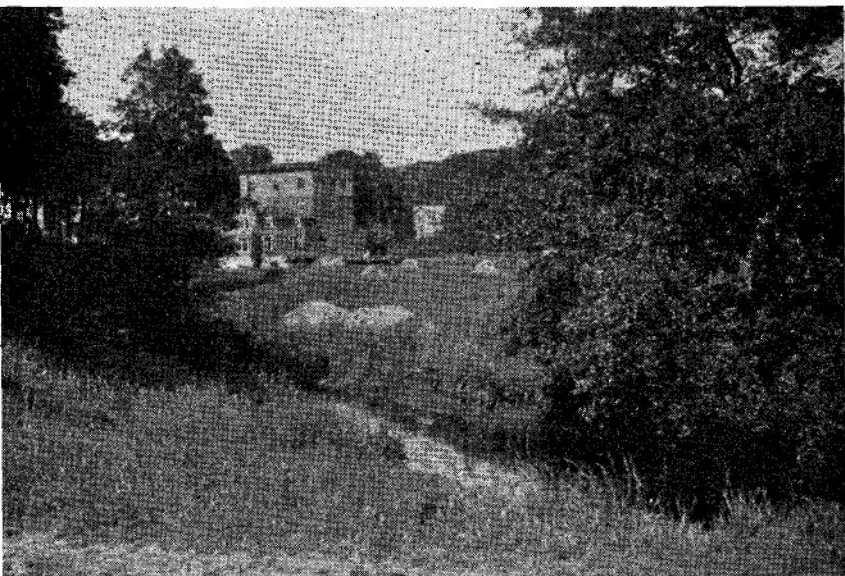

Fig. 12. Grejsdalens Valseværk (Nr. 42).

S. B. fot.

indførtes ved Regulativ af 1896, dog var der dengang Vandhjul. Slusen i Stemmeværket havde 2 Afdelinger, hver paa henholdsvis 10,4 og 10,7 Fods Vidde. Malekarmens Vidde var 8 Fod.¹⁾ — 1932 installeredes en 45—48 HK. B. & W. Dieselmotor. Møllen fremstillede selv sin Elektricitet. Det var særlig Rugmel, der fremstilledes.²⁾ — 1937 oprettedes Valsemøllen.

Literatur: ¹⁾ Regulativ for Vejle Amts Hovedvandløb Nr. 12 A, Grejs Aa, 1896. — ²⁾ N. Meyn og H. Loft 1934, S. 439.

Grejsdalens Stolefabrik. Se Grundet Elektricitetsværk (Nr. 43).

43. Grundet Elektricitetsværk (Grejsdalens), Hover Sogn, Tørrild Herred. Grejs Aa.

Værket ligger lidt over 2 km Nord for Vejle. Aaen

er opstemmet uden Sø eller Parallelløb. Faldet er ca. $2\frac{1}{2}$ m. Der er Frisluse ved Siden af Turbinen. Vandkraften udnyttes ved en 35 HK. Turbine (32 HK. effekt). Der leveres Elektricitet 2×220 V. til Grejsdalen fra Vejle Nordbanegaard til Wittrups Tæppefabrik, nye Grejsdalsvej, nogle Villaer ved Sygehuset samt Store og Lille Grundet, der har Elektricitet gratis, idet Værket hører under Grundet Gaard. Der er en Reserve-Dieselmotor. Luftledningen er paa ca. 4 km. De $\frac{2}{3}$ af Produktionen leveres af Vandkraften. 1939 producerede Turbinen 40000 KWh. Prisen pr. KWh er for Lys 40, for Kraft 20 Øre (Vejle By tager 52 Øre for Lys).

Oplysninger om Virksomheden i tidligere Tid:

Virksomheden er grundlagt 1872 som en Stolefabrik. 1896 blev den drevet ved et Underfaldshjul. Malekarmen var ca. 8 Fod bred, Slusens to Fag ialt 21,2 Fod bred.¹⁾ — Til Slut var Stolefabrikken nærmest kun et mindre Savskæreri, da det i 1909 købtes af Godsejer Skov til Grundet, der lod den omdanne til Elektricitetsværk, der skulde forsyne Gaarden. — 1931—32 solgtes 7000 KWh til en Pris af henholdsvis 60 og 50 Øre for Lys og Kraft. Der var tilsluttet 70 HK. i Motorer.²⁾ — 1937—38 var Prisen sat ned til 30 Øre for Kraft. Der var tilsluttet 108 HK. i Motorer.³⁾

Literatur: ¹⁾ Aaregulativ for Grejs Aa 1896. — ²⁾ Stat. Medd., 4. Rk., Bd. 93, H. 5. — ³⁾ Stat. Medd., 4. Rk., Bd. 109, H. 2.

44. G u d s ø V a n d m ø l l e, Tavlov Sogn, Elbo Herred. Gudsø Aa.

Møllen ligger lige Nord for Hovedvej 1; Vejen gik tidligere igennem Møllen. Aaen er opstemmet til en ret stor Mølløsø. Der er en ret stor Frisluse. Faldet

er noget over 2 m. Vandkraften udnyttes ved 3 Overfaldshjul med en Diameter paa 1,75 m og ca. 15 HK. hver. Om Sommeren er der Vand nok til Drift af 1 Hjul i ca. 6 Timer; om Vinteren til 2 Hjul hele Døg-

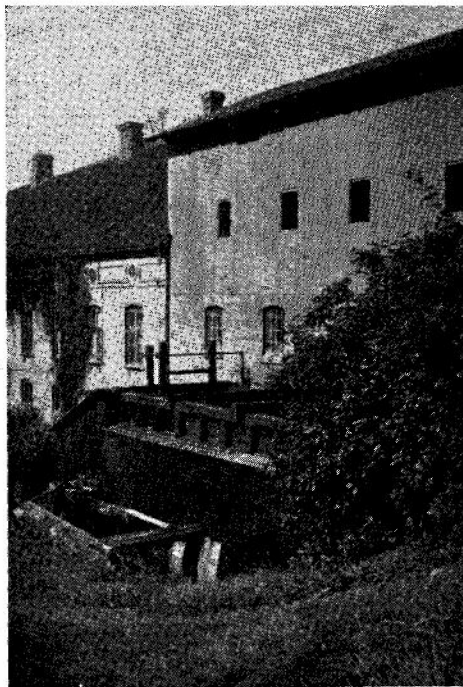

Fig. 13. Gudse Vandmølle (Nr. 44). S. B. fot.

net. Vandmængden siges at være aftaget noget paa Grund af Dræning. Ved Tøbruddet 1940 gik Vandet over Dæmningen, selvom alle Hjul var i Gang. Hjulene driver 4 Kværne, hvoraf den ene er til Sigteriet, en anden til Gryn, desuden 5 Sigter, 2 alm. Valser, 1 Porcellænsvalse, 1 fransk Kværn og en Dynamo, der leverer Elektricitet til Gaard og Mølle (nu kun Lys, tid-

ligere ogsaa Kraft). Der er stort Kundemølleri, ca. 6000 Tdr. aarlig. Desuden drives Handelsmølleri med Foderstoffer, Sigtemel og Byggryn. 1939 formalede 2500 Sække Byg til Gryn. Grynene fremstilles paa Pillekværnen. Tidligere fremstilledes ikke saa mange Gryn, da vi fik dem fra Tyskland. Hele Mølleri er næsten uforandret fra Aarhundredskiftet. Sigteriet blev indlagt i 90'erne; samtidig opstilledes det tredie Hjul (tidligere kun 2). For 3 Aar siden installeredes en Hjælpe-motor. — Det har haft stor Betydning for Møllen, at den ligger lige ved Hovedvejen.

Oplysninger om Møllen i tidligere Tid:

Det vides ikke, hvornaar Møllen er grundlagt, ej heller hvornaar den er kommet under Kronen; antagelig har den været det fra meget gammel Tid, og maaske er den grundlagt af Kronen. — Den omtales første Gang 1573 i Koldinghus Lens Jordebog; den hørte da sammen med Skibdræt Mølle. De 2 Møller gav tilsammen i aarlig Landgilde: 2 Læst 8 Ørter Mel og 22 Ørter Malt. Mølleren skulde selv holde Møllen vedlige, naar bortses fra Bygningstømmer o. l.¹⁾ — Videre omtales Møllen 1610 og 1622 under Koldinghus. Der var ingen Avl til.²⁾ — 1617 udsendes Missiv til Lensmanden: »Da det er berettet Kongen, at Gudsø Mølle i hans Len skal være sat for højt i Skyld, har Kongen bevilget, at der maa gives 7 Ørt mindre i Skyld af Møllen end tidligere, der afkortes med 3¹/₂ Ørt i Mel og 3¹/₂ Ørt i Malt, hvilket han skal lade indføre i sit Regnskab.« Ogsaa 1626 og 1633 omtales Møllen i Missiver til Lensmanden.³⁾ — Ifølge Jordebog 1636 var Møllens Landgilde 16¹/₂ Ørt Mel og 18¹/₂ Ørt Malt.⁴⁾ — 1660—61 var Møllen ganske afbrændt. 1662 er Landgilden uforandret; men der fradrages aarlig 5 Ørt 5 Skpr. Mel og

5 Ørt $1\frac{1}{2}$ Skpr. Malt for at holde Møllen vedlige.⁵⁾ — Ifølge Matr. 1664 blev Møllen ansat til Hrtk.: 24 Tdr. $1\frac{1}{2}$ Skp. Landgilden var 17 Ørter Mel og 19 Ørter Malt. Der kunde avles 10 Læs Hø.⁶⁾ — 1686 skødede Kongen Møllen til J. L. Risum til Nebbegaard.⁷⁾ — Markbogen har 2 Beskrivelser af Møllen: »Ved Gudsø findes en Mølle med 2 Kværne, som drives af Overfaldsvand. Den ene Sten er $2\frac{5}{16}$ Al. bred, $\frac{7}{32}$ Al. tyk. Den anden $1\frac{7}{8}$ Al. bred, $\frac{9}{32}$ Al. tyk. Samme Mølle fattes ej Vand uden i stor Sommertørke og haard Frost. Har sit Vand af hosliggende Kær. Undertiden forhindres Malingen af Fjordens stærke Indflod, som danner Bagvandet, at det ej kan have sit Løb. Fiskeri til Møllen findes intet, efter Møllerens Beretning.« »Nok en Forklaring over Gudsø Mølle, som de 8 forordnede Taxermænd har gjort saa som følger: Gudsø Mølle drives med 2 Kværne med Overfaldsvand. Den ene kan males med Vinter og Sommer berettes af Mølleren, om den undertiden har nogen Trang af Havvandet. Den anden bruges, naar der er fuldkommen Vand. Møllen ligger imellem Brusk og Eld Herred. Har derfor Søgning af begge Herreder, nemlig af Brusk Herred, Vilstrup By, Eltang, Stenderup, endvidere af Bjert og Gudsø Byer, det andet »mollner« bekommer han fra Fridericia og Eld Herred. Skibdræt Mølle er øde, som C. R. Møller skatter af.«⁸⁾ — 1724 ejedes Gudsø Mølle af Borgmesteren i Vejle. Ved Skiftet ved hans Død dette Aar beholdt Enken denne og to andre Møller. Gudsø Mølle betalte da 40 Rdl. i aarlig Landgilde.⁹⁾ — Ifølge Skøder 1698, 1730 og 1769 var Møllen ansat til Hrtk. efter ny Matr. 17 Tdr. Mlsk. Endnu i Skødet 1730 hørte Møllen sammen med Skibdræt Mølle, men 1769 er Skødet kun paa Gudsø Mølle.¹⁰⁾ — *de Hofmann* skriver 1786 om Møllen: »I Gudsø en an-

seelig Vandmølle. Der kunde lægges en Bro over Aaen, hvor Landevejen gaar, men vilde koste meget.¹¹⁾ — 1820—30 var Møllens Jordskyld 2—5—2—2³/₄ med en samlet Lod ved Møllen og en Englod langs med Aaen. Den havde da 4 Kværne, der blev drevet med 2 Overfaldshjul. Møllen havde Ret til at bruge Vandet hele Aaret.¹²⁾ — 1838 formaledes aarlig ca. 1200 Tdr. Korn til Mel og Gryn.¹³⁾ — Møllen omtales 1859.¹⁴⁾ — 1875 købtes Møllen for 94000 Kr. 1906 var Møllens Hrtk. 3—1—1—1¹/₂, Ejendomsskylden 60000 Kr. Foruden Møllen var der en Baandsav i et lille Hus. Mølle-dammen var paa 1 Td. Land. Møllehuset var i 4 Stokværk, med Mølløværket i underste Etage.¹⁵⁾ — Endelig omtales Møllen 1926¹⁶⁾ og 1934.¹⁷⁾

Literatur: ¹⁾ R. A. Koldinghus Lens Jordebog 1573. — ²⁾ R. A. Mandtal 1610—11 og 1622. — ³⁾ Kancelliets Brevbøger 3. Januar 1617, 25. Maj 1626 og 22. Juni 1633. — ⁴⁾ R. A. Jordebog 1636—37. — ⁵⁾ R. A. Jordebøger, indsendt i H. t. kgl. Miss. af 1660—62. — ⁶⁾ R. A. Matr. 1664, p. 89 b. — ⁷⁾ Kronens Skøder II, S. 575. — ⁸⁾ R. A. Markbog Nr. 809. — ⁹⁾ P. Eliassen 1915 i V. A. A., S. 112. — ¹⁰⁾ V. L. A. Viborg Landstings Skøde- og Panteprot. Nr. 31, p. 262, Nr. 39, p. 634, Nr. 45, p. 282. — ¹¹⁾ H. de Hofmann 1786—88. — ¹²⁾ M. K. Sogneprot. — ¹³⁾ R. A. Stat. Efterretn. om Jyllands Amter 1838. — ¹⁴⁾ Trap 1859, S. 912. — ¹⁵⁾ Danske Gaarde, 1. Saml. I, S. 798 f. — ¹⁶⁾ Trap 1926, S. 670. — ¹⁷⁾ R. Mortensen 1934, S. 422. — Desuden: Trap 1906, S. 411. — O. Nielsen 1874—76, S. 79. — J. J. Ravn 1918, S. 453. — D. Bruun 1922, S. 212. — N. Meyn og H. Loft 1934, S. 441.

45. Gødding Vandmølle, Nørup Sogn, Tørrild Herred. Vejle Aa.

Møllen ligger ved Amtsvejen mellem Bredsten og Vandel. Aaen er opdæmmet til en ret stor Møllesø. Faldet er ca. 3¹/₂ m. Vandkraften udnyttes ved 2 Turbiner paa henholdsvis 36 og 4 HK. Tidligere var der 2 Overfaldshjul. Dammen giver Vand til ca. 6 Timer, og den løber fuld paa en Nat, selvom Engelsholm Mølle stemmer. Der er meget Vand; men dog ikke

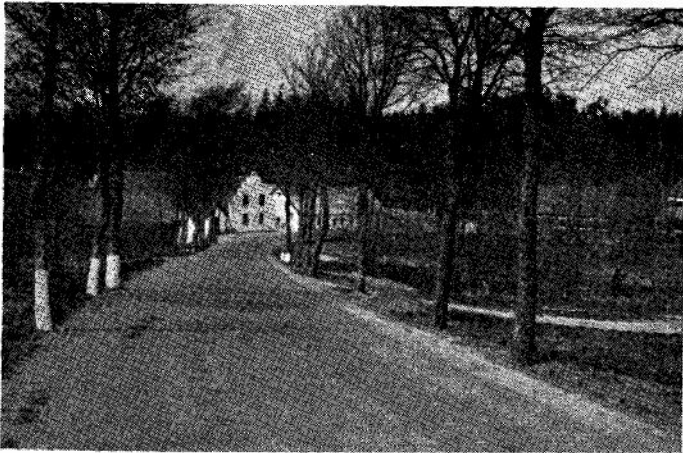

Fig. 14. Gødning Vandmølle (Nr. 45). Til højre Møllesoen. S. B. fot

nok, naar baade Mølle og Savværk er i Gang. Der er en Hjælpemotor paa 14—16 HK. Paa Møllen er der 1 Grovkværn og 1 Valse. Der males aarlig ca. 1000 Tdr. Grovmaling. Savskæreriet er anlagt sidst i 70'erne, hvor Stampemøllen tidligere laa, d. v. s. Syd for Malerenden. Den lille Turbine anvendes til Elektricitetsfremstilling, 220 V., til Gaarden, Brugsforeningen og 7 Lejligheder. Produktionens Størrelse kendes ikke. I Slutningen af 19. Aarhundrede var Møllen købt tilbage til Engelsholm. Da Engelsholm 1923 solgtes, beholdt Arvingerne Møllen, der først 1930 blev købt af den nuværende Ejer. — Mølleren oplyser, at der for ca. 8 Aar siden var en Periode med mindre Vand end nu. — Gødning Mølle har ikke altid ligget der, hvor den nu ligger. Den menes flyttet, da den nuværende Hovedvej kom, maaske tidligere. Den laa da et Stykke længere nede ad Aaen. Det gamle Møllested kendetegnes ved, at 4 Hulveje her gaar ned mod Aaen; den ene af dem betegnes fra gammel Tid som Vej til

Gødning Mølle (ifølge Papir, der findes paa Møllen, skrevet af en af Engelsholms Ejere). Man kan nok se, hvor Mølløsøen har ligget; men Dæmningsresterne er utydelige paa Grund af Engvandingsanlæg. Der er fundet Pælerester i Aaen paa Stedet.

Oplysninger om Møllen i tidligere Tid:

Møllen er meget gammel. 1476 fik Erik Tymmesen til Engelsholm et Tingsvidne, »at Hr. Povel Korsbroder i Ribe paa Prior Andersens og Conventets Vegne i St. Hans Kloster sammesteds skødede til hannem Gødninggaard og Gødning Mølle samt alt det Gods i Tyrild Herred, som fornævnte Hr. Povels Forfader i St. Hans Kloster havde tilforn skødet Hr. Tymme Nielsøn, hvorom Prioren og Erik Tymmesen havde været i Trætte sammen, og nu ved gode Mænd vare venligen forligte.«¹⁾ — Møllen hørte saa til Engelsholm; men omtales ikke i de følgende 200 Aar. 1683 omtales Møllen under Engelsholm: »Hvad Vandmøllen angaar, som ligger under Gaardens Taxt, da er den af efterskrevne Beskaffenhed, nemlig: 1. Kan male undtagen om Sommeren i stor Tørke og om Vinteren i stor Frost. 2. Har udi gammel Tid været drevet med 3 Kværne og 3 Hjul. 3. Har sit Tilløb som er Overfaldsvand fra Gaardens Sø. 4. Har ikke anden Søgning end af Gaardens tilliggende Bønder og Ellers er den ene Sten udi Højden 10 Kv. og den 9¹/₂ Kv. Har ikke nogen Jord, uden hvad af Gaardens Grund ham vorder tilladt og bevilliget at bruge.«²⁾ — Modelbogen har følgende: »Gødning Mølle under Engelsholms Hovedgaards Taxt. Har 2 Kværne, som drives af 2 temmelig store Overfaldshjul. Har Vand af Engelsholms Sø, som giver til Fornødenhed uden i stor Tørke og stærk Frost, at da ikke kan havees saa fuldkommen, som be-

høves. Har ingen Omløb uden ved Siden af Malekarmen. Er en Bro som Overkørselen falder til Møllen paa den ene Side. Har Søgning af Nørup Sogn, Randbøl Sogn og nogle af Lindeballe Sogn. Eragtes, naar Omkostningen fradrages at kunne svare af Mlsk. 8 Tdr. Gl. Mlsk.: 14 Tdr.«³⁾ — Ifølge Matr. 1688 blev Møllen ansat til 8—4—0—0 Mlsk.⁴⁾ — Møllen omtales i Engelsholms Jordebøger fra det 18. Aarhundrede. 1730 bemærkes, at Landgilden det Aar er nedsat til 40 Tdr. Mel.⁵⁾ — Møllen omtales ogsaa i flere Skøder fra det 18. Aarhundrede, saaledes 1709 og 1732. Sidstnævnte Aar var Landgilden 50 Tdr. 2 Skpr. tør Rug og $\frac{1}{2}$ Td. Aal aarlig.⁶⁾ — 1754 var Møllen forpagtet af Fogden paa Engelholm; han gav 50 Rdl. i aarlig Landgilde.⁷⁾ — 1770 solgtes Møllen, hvorved den kom under Kieldkiær Gaard. 1771 skødede Ejeren af denne Gaard Gødding Mølle til sin Broder. Den blev herved Selveje.⁸⁾ — Sidste Gang Møllen omtales under Engelholm er ved et Skifte efter Møllerens Kone 1766.⁸⁾ — 1781 taxeres Møllen til Brandassurance og beskrives saaledes: 1. Salshus, 10 Fag, 850 Rdl. 2. Møllebygning 4 Fag Bindingsværk og Mur, 2 Loft høj, 340 Rdl. 3. To smaa Halvtag, 50 Rdl. 4. Udhuse m. Bryggeri og Stald, 300 Rdl. Ialt: 1540 Rdl.¹⁰⁾ — Møllen omtales 1786—88 som liggende aparte sammen med Gødding Gaard.¹¹⁾ — Ca. 1820—30 havde Møllen en samlet Lod omkring Gaarden og Møllen nordlig og østlig i Marken ved Nørup Bys Markskæl og Aaen. Dens Hrtk. var 2—6—3—2. Møllen havde 3 Kværne, som blev drevet ved Overfaldsvand, samt Valkeværk og Grubbeværk. Desuden havde Møllen et Stykke Eng og Tørveskær.¹²⁾ — 1838 formaledes paa Møllen 2500 Tdr. Korn til Mel og Gryn og valkedes 3000 Al. Klæde.¹³⁾ — Møllen omtales 1859¹⁴⁾ og 1906. Sidstnævnte Aar var der Kro

ved Møllen¹⁵⁾ — samt Savværk og Trælasthandel. Den hørte da under Engelsholm.¹⁶⁾ — Endelig omtales Møllen 1926 med Savværk og privat Elektricitetsværk.¹⁷⁾

Literatur: ¹⁾ Danske Magazin 1750, H. 37, S. 9. — ²⁾ R. A. Markbog Nr. 795. — ³⁾ R. A. Modelbog Nr. 1761, p. 16 b. — ⁴⁾ R. A. Matr. 1688, p. 116. — ⁵⁾ V. L. A. Jordebøger for Engelsholm 1730—1807. — ⁶⁾ V. L. A. Viborg Landstings Skøde- og Panteprot. Nr. 34, p. 409 b—Nr. 40, p. 150. — ⁷⁾ Samme, Nr. 45, p. 698. — ⁸⁾ V. L. A. Skifteprot. for Engelsholms Gods 1737—86, S. 1072. — ⁹⁾ V. L. A. Sk. og P.prot. Nr. 46, p. 391 b og 689. — ¹⁰⁾ V. L. A. Brandtaxation, Tørrild H., 1769—96. — ¹¹⁾ de Hofmann 1786—88. — ¹²⁾ M. K. Sogneprot. — ¹³⁾ R. A. Stat. Efterretn. om Jyllands Amter 1838. — ¹⁴⁾ Trap 1859, S. 896. — ¹⁵⁾ Trap 1906, S. 387. — ¹⁶⁾ Danske Gaarde, 1. Saml., I, S. 682. — ¹⁷⁾ Trap 1926, S. 630 f. — Desuden: D. Bruun 1922, S. 230. — Danske Atlas 1769, V, S. 990. — R. Mortensen 1934, S. 31.

46. H a m m e r v æ r k e t (Grejsdalen), Hover Sogn, Tørrild Herred. Grejs Aa.

Fabrikken, der ligger ca. 4 km Nord for Vejle, bestaar af 2 Bygningsskomplekser, et nordligt og et sydligt. Nord for det nordlige Kompleks er Aaen opstemmet til en ret stor Møllesø, der har sit Afløb dels gennem Turbinen og videre under Jorden i Rør, dels gennem Friløbet Øst om Fabrikken. Faldet er her 1,86 m (6 Fod). Turbinen ligger imellem Sliberiet og Træskæreriet. Ved den sydlige Fabrik er der ingen Sø, men et opstemmet Parallelløb. Faldet ved Turbinen er her 2,17 m (7 Fod). De 2 Turbiner er hver paa ca. 40 HK. Der er desuden ved øverste Fabrik en lille Turbine paa ca. 10 HK., der kun bruges til Fremstilling af Lys. Hvert 4.—5. Aar renses Aaløbet ved nederste Turbine, hvorved der genindvindes ca. 5 HK., idet Bagvandet sænkes ca. 5 Tommer. De to store Turbiner kræver efter Sigende ca. 2 m³/sek. Da nogle af Fabrikens Maskiner kræver ret betydelig Kraft (f. Eks. 20 HK. til en stor Hammer), er der foruden

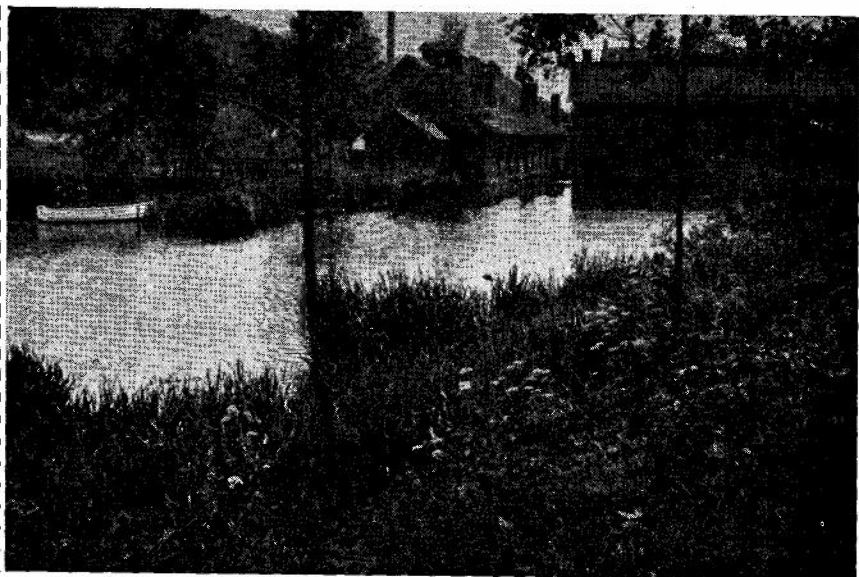

Fig. 15a. Hammerværket (Nr. 46), øverste Fabrik med S.B. fot Turbinestedet.

Vandkraften en Sugegasmotor paa 130 HK. I den sydlige Fabrik arbejder Motor og Turbine sammen. Desuden sender den sydlige Turbine, der ogsaa driver en Dynamo, Kraft til den nordlige Fabrik. Fabrikken fremstiller Skovle, Leer, Spader, forskellige Specialredskaber til Roedyrkning, Plovskær, Vognaksler m. v. Ogsaa Træarbejdet til de førstnævnte Redskaber fremstilles paa Fabrikken. Transportforholdene er gode, idet Fabrikken ligger ved Amtsvej og nær ved Grejsdals St. og Vejle Nord. Raavarerne faas dels fra Sverige (Staal til Leer), dels fra Tyskland (det øvrige Jern) samt Træ her fra Landet. Fabrikkens vigtigste Marked er naturligvis Danmark; men før denne Krig havde den en ikke ringe Eksport, særlig af Roedyrkningsredskaber til Norge og Sverige, Holland og Eng-

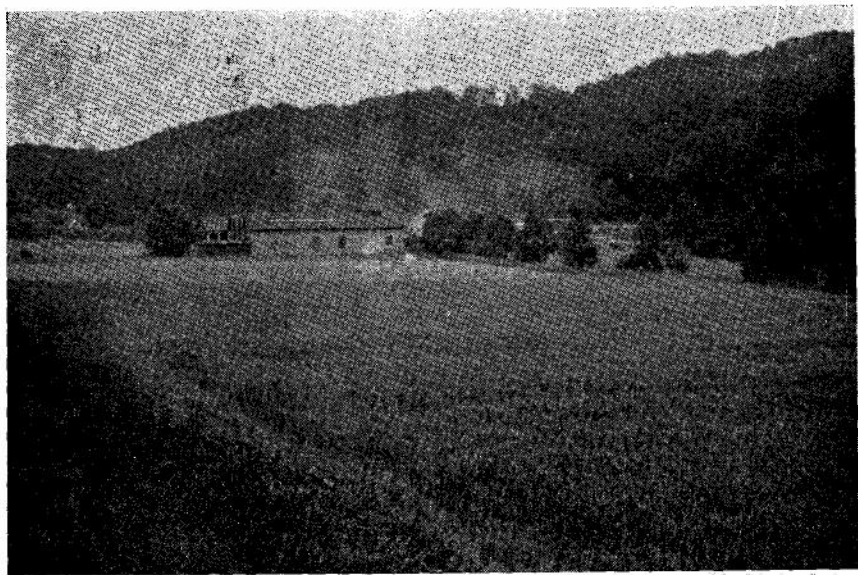

Fig. 15b. Hammerværket, nederste Fabrik. Man ser Røgen fra Esserne. S. B. fot.

land. For Tiden er kun det svenske Marked tilgængeligt.

Oplysninger om Virksomhedens Historie:

1852 fik Kammerraad Monrad Bevilling til her at drive en Sømsmedie. Det var denne Brødrene Brincker købte 1867, og her startede de en lille Fabrik med 7 Arbejdere, hvor der fremstilledes Leer og Spader. En Spade kostede da 1 Specie. Transporten til og fra Fabrikken var meget besværlig, da der hverken var Landevej eller Jernbane gennem Grejsdalen; Transportvejen mellem Fabrikken og Vejle gik over Hornstrup og ad Viborgvejen. Først midt i 70'erne kom der Landevej gennem Dalen. 1875 byggedes den nederste Fabrik. Indtil 1902 blev Fabrikken udelukkende dre-

vet ved Vandkraft, der udnyttedes ved 6 Underfaldshjul, 3 ved øverste og 3 ved nederste Fabrik. 1895 udvidedes Virksomheden til ogsaa at omfatte Vognaksler (de øvrige Avlsredskaber var allerede tidligere inddraget under Fabrikationen). Forholdene ved Aaen var omtrent som nu. Ved øverste Fabrik var der 1896 i Hovedløbet et Stemmeværk med Sluse, hvis Vidde var 24 Fod. Ved nederste Fabrik var der i Hovedaaens vestre Bred et Stemmeværk med løse Skøtter foran et privat Omløb, der er Malestrøm for Fabrikken. I selve Hovedaaen, umiddelbart nedenfor dette Stemmeværk er bygget en skævt liggende Overfaldsdæmning eller Frisluse, hvis Overkant er ca. 1 Fod lavere end den fastsatte Flodemaalshøjde, og hvis hele Længde er 45 Fod. Den større Del af denne er fast, kun i den sydvestre Ende findes en dybere bevægelig Sluse af Vidde $7\frac{1}{2}$ Fod og med en løs Skøtte.¹⁾ — 1908 blev der installeret Dieselmotor. Fabrikkens Savværk laa 1907—17 ved øverste Grejs Mølle. 1917 flyttedes det til Holms Mølle (se denne). 1906 var der ca. 60 Arbejdere ved Fabrikken. Da man i 1916 ikke kunde faa Olie, erstattedes Dieselmotoren med den nuværende Sugegasmotor. 1926 var der ca. 100 Arbejdere. 1933 omdannedes Virksomheden til A/S.

Literatur: ¹⁾ Regulativ for Grejsaa 1896. — De øvrige Oplysninger er samlede dels under en Samtale med Direktør Brincker, dels særlig fra Vejle Bys Historie 1927, S. 369. — Danske Gaarde, 1. Saml., I, S. 705 f. — Dansk Handel og Industri 1934, A. S. 7 f. — Desuden: Trap 1906, S. 398. — D. Bruun 1922, S. 224. — Trap 1926, S. 452 og 646. — R. Mortensen 1934, S. 324. — A. H. H. Smith 1882.

Farre Vandmølle.

DE SELSKABELIGE KLUBBER I KOLDING OG GENREJSNINGEN AF FRUE KIRKE I KØBENHAVN

MEDDELT AF APOTEKER *ARNOLD HANSEN*, BØRKOP

I Vejle Amts Aarbog 1935 første Halvbind har Rektor Georg Bruun meddelt en interessant Afhandling om Brandorffs Gaard i Kolding. Der findes heri udmærkede Oplysninger om Koldings Klubber. Nedenfor skal anføres noget mere om disse, især nogle Medlemslister, som er hentet fra de Regnskaber vedrørende Frue Kirkes Genrejsning, der opbevares i Rigsarkivet.

Der er vist ikke ret mange, som véd, at vort Lands Hovedkirke, Domkirken i København, »Vor Frue Kirke« som den hedder, tildels er opført for Penge midler, der indkom ved en Slags Forlystelsesafgift. Det forholder sig imidlertid saaledes, hvilket vil fremgaa af nedenstaaende Redegørelse. En Del Borgere i Kolding, nemlig de, der var Medlemmer af Byens Klubber, har ved deres Medlemsskab været med til at genrejse Kirken.

Frue Kirke i København blev skudt ned af Englænderne i September 1807; man begyndte paa Genopbygningen af Kirken efter Arkitekten, Konferensraad C. F. Hansens Plan i 1811. Men Arbejdet skred kun langsomt fremad, og i 1819 mente man, at der endnu behøvedes 300,000 Rdl. Sølv, for at Bygningen kunde

blive færdig. En nedsat Kommission foreslog da at laane de 300,000 Rdl. og at afdrage og forrente Laanet i Løbet af 28 Aar med 6 pCt. om Aaret samt at tilvejebringe de til Renter og Afdrag nødvendige Penge, 18,000 Rdl. om Aaret, ved at paalægge en Klubafgift til et Beløb af 10,000 Rdl., lade Frue Kirke selv betale 1000 Rdl. og fordele en Afgift paa 7000 Rdl. aarlig paa Kirketiendeejerne. Dette Forslag vandt Bifald hos Danske Kancelli og indstilledes til Kongen, som ligeledes approberede det. Den 20. Oktober 1819 udgik der en Plakat, hvori det hedder, at da de hidtil fremskaffede Midler til Frue Kirkes Genopbygning »ikke have indbragt, hvad der behøves til, at denne Vort Riges Hovedkirke, som igen er opstaaet af sin Aske, paa nye kan vorde indrettet til offentlig høitidelig Gudstjeneste, saa have Vi, for at see dette saa snart mueligt iværksat uden dertil at paabyde nogen saadan Afgift, der maatte falde Yderne besværlig, allernaadigst tilladt, at den fornødne Capital maa optages til Laans imod et passende aarligt Afdrag; og ville Vi til den Ende, i Henseende til, hvad der til Betaling af Capital, Afdrag og Renterne bør tilvejebringes, hermed allernaadigst have anmodet og befalet som følger: 1. Enhver Klub og ethvert dramatisk Selskab i Vort Rige Danmark har for indeværende Aar og fremdeles aarlig, indtil ovenmeldte Laan er afbetalt, at erlægge 2 Rbdlr. Sølv for hvert af sammes ordentlige Medlemmer, hvilken Afgift indkræves inden hvert Aars November Maa- ned, i Købstæderne af Magistraten eller, hvor ingen Magistrat er, af Byfogden, samt paa Landet, saafremt slige Selskaber der finde Sted, af vedkommende Politi- mester. . . . «

Som et Minde om denne ret haarde Forlystelsesskat findes i Rigsarkivet en Del Pakker med Paaskriften

»Klubregnskaber« (d. v. s. Klubskatregnskaber), som gaar fra Aaret 1819 til 1851, da Laanet var afbetalt.¹⁾ Man kan af disse Regnskaber se, hvilke Foreninger af den Slags der har været i dette Tidsrum, og hvor store de har været.

Efter Københavns Eksempel oprettedes omkring 1800 i alle danske Købstæder Klubber, hvoraf de fleste udelukkende var selskabelige Foreninger, der undertiden tillige havde et eller andet velgørende Formaal. Adskillige af Hovedstadens Klubber havde dog i Mod-sætning hertil et litterært Præg. Mændene ønskede et Sted udenfor Hjemmet, hvor de efter endt Dagværk kunde komme sammen for at spille Kort eller Billard, ryge Tobak og drøfte Verdens, Landets og særligt Byens og deres Medborgeres Affærer. En Side af Klublivet var Punchegilderne, hvor man samledes om »den store Bolle« enten i Anledning af Kongens Fødselsdag eller Klubbens Stiftelsesfest eller lignende og drak og sang Viser til Fædrelandets, Kvindens eller Bacchus' Pris. Punchen bestod af en Del gammel Rom, forskellige Flasker Madeira og Champagne, spædt op med kogende Vand. En anden og mere fyldig Opskrift lyder som følger: »Man tager god frisk Citronsafte 20 Lod og opløser deri over jævn Kulild 40 Lod fin Raffinade Sukker, iligemaade 2 eller 3 Lod Sukker, hvorpaa det gule af en Citronskal er afreven, og blander denne Sukkeropløsning med 40 Lod god, gammel vestindisk Rom eller Arrak. Til denne Blanding behøver man kun at hælde 3 Gange saa meget varmt Vand, saa er Punchen færdig. Kanel, Kryddernelliker, Muskat, Safran og Kardemomme kan tilsættes efter Behag.« Ovenpaa 25 Liter Punch af den Art kan man ikke undre sig over, at de ellers saa ærværdige Klubmedlem-

¹⁾ Fortid og Nutid, 6. Bind, Side 74—76.

mer er blevet temmelig højrøstede, og snarere har de skraalet end sunget Baggesens Vise:

Hver af os er Bollen huld,
Alle Bollen hulde,
Jeg er fuld, og du er fuld,
Vi er alle fulde.

Foruden at drikke og synge alenlange Viser, ofte 20 paa en Aften, holdt man blomstrende Taler ved saadanne Gilder. Klubberne var altsaa et behageligt Tilflugtssted for de Bedsteborgere, der søgte Selskabelighed udenfor Hjemmet; men for at Damerne kunde se mildt til Klubberne, holdt man om Vinteren nogle Koncerter og Baller.

Den ældste af Koldings Klubber synes at have været den Klub, der i en Aarrække kaldtes »Thiesens Klub« efter Ejeren af den saakaldte Brandorffs Gaard paa Torvet fra 1816 til 1847, Købmand, senere Hospitalsforstander P. C. Thiesen (Brandorff overtog Gaarden sidstnævnte Aar). At Klubben har eksisteret, før Thiesen overtog Gaarden, ses af, at der afholdtes en Fest i Klubbens Lokaler i 1815 i Anledning af Frederik VI's Kroning. Maaske har den tidligere — allerede 1808 — haft Lokaler i Helligkorsgade Nr. 20.

Af de ovenfor nævnte Klubregnskaber fremgaar det, at der fandtes én Klub i Kolding i 1819, det Aar, da Landets Klubber for første Gang skulde svare Afgifter til Frue Kirkes Genopbyggelse. Denne Klub, der i Regnskaberne benævnes det dramatiske Sælskab(!), havde i Aaret 1819 27 Medlemmer, som sikkert var meget utilfredse med den nye Kluskat. I hvert Fald ophørte Klubben med at eksistere i Sommeren 1820, og det var meget vanskeligt at faa Skattens Mønt inddrevet. Amtmand Treschow i Vejle, der et Par Gange var

blevet rykket for Beløbet, paalagde den 24. Oktober 1821 Direktionen for det forlængst opløste dramatiske Selskab i Kolding at indsende den ved Plakaten af 20. Oktober 1819 paabudne Afgift inden 14 Dage fra Resolutionens Bekendtgørelse under en daglig Mulkt af 3 Mark Sølv. Den 10. November skrev Prokurator Kralund følgende til Amtmanden:

»Dette Bodsmaal udløber i Dag uden at jeg har kunnet fyldestgiort min Skyldighed; thi jeg har siden Resolutionens Bekendtgørelse været og er endnu saa upasselig, at jeg ei har kunnet gaa ud, mindre kunnet indkræve fornævnte Afgift, da jeg derom foreløbigen monne diliberere Sælskabet. Den ældste Directør Prokurator Kruse, som beständig har ført Sælskabets Protokol og Regnskaber samt havt samme i sin Væрге og hvori jeg følgerigen har ikkuns en løselig Kundskab, kan nu formedelst sin Stilling ei udføre dette Hverv og de senere Directeurer skyder samme fra sig fordi de senere end 1819 bleve walgte som saadanne. — Jeg ansøger derfor at den forelagte Frist endnu maatte prolongeres paa 3 Uger, hvilken Prolongation jeg saa meget mere tør haabe, som jeg neppe wil worde restitueret af min Svaghed de første 8 Dage. — Denne min underdanigste Bøn tør jeg bede indsendt med Anbefaling af Hr. Overauditeur Borgemæster og Byefoged Estrup.«

Borgmester Estrup anbefalede Andragendet, idet han tilføjede, at Prokurator Kralund var den eneste af Direktionens Medlemmer, som kunde bringe denne Sag i Rigtighed. Amtmanden indberettede til Kanceliet, at han paa Grund af Omstændighederne havde forundt Kralund denne Udsættelse, men at han tillige havde draget Omsorg for, at den dikterede Mulkt blev inddrevet paa behørig Maade, saafremt »den befaledede Rigtighed til den Tid ikke indløber«.

Det tog ualmindelig lang Tid for Prokurator Kra-

lund at faa Pengene inddrevet, og det lykkedes endda kun delvis; thi først den 24. Januar 1825 indbetalte Borgmesteren 40 Rdl. til Universitetets Kvæstur, og saa resterede der 14 Rdl. rede Sølv. Da Kralund aflagde Regnskabet den 6. September 1825, skrev han nederst paa Opgørelsen, at det resterende Beløb snarest muligt skulde vorde inddrevet og indbetalt. Man forhastede sig ikke i hine Tider; det ses saaledes, at Estrup som ovenfor meddelt afsendte Pengene i Januar 1825, men Kvitteringen udstedtes først den 2. Juli samme Aar.

Der gik adskillige Aar, før der igen dannedes en Klub i Kolding. Nedenfor gengives efter de omtalte Regnskaber i Rigsarkivet Medlemslisterne for Klubberne i Kolding. Disse Oplysninger supplerer Rektor Georg Bruuns Meddelelser her i Aarbøgerne Aargang 1935.

Fortegnelse
over Medlemmerne i Selskabet den venskabelige
Forening i Kolding.

Major v. Abramowitz	Pastor Galskjøt
Assessor Blichert	Prokurator Kralund
Adjunkt Borgen	Kammerjunker Lutzau
Prokurator Dahl	Kjøbmand C. F. Müller
Toldkasserer Ehnhaus	Overauditeur Oxenbøll
Apotheker Eilschou	Kjøbmand Petersen
Justitsraad Estrup	Krigsraad Rosendahl
Rector Fibiger	Consul Wissing

Administrationen for Selskabet den venskabelige Forening,

Kolding den 21. Oktober 1833.

Galskjøt. Dahl. Eilschou.

Fortegnelse
over de ordinaire Medlemmer i Selskabet den venskabelige
Forening i Kolding den 1. Oktbr. 1834.

Major v. Abramowitz	Prokurator Dahl
Assessor Blichert	Toldkasserer Ehnhaus

Apotheker Eilskou	Kjøbmand C. F. Müller
Justitsraad Estrup	Overauditeur Oxenbøll
Pastor Galskiøt	Krigsraad Rosendahl
Rector Grønlund	Stadthauptmand Wissing
Prokurator Kralund	Consul Wissing

Administrationen for Selskabet den venskabelige Forening,
Kolding den 13de October 1834.

Schwensen. Eilschou. F. Dahl.

Fortegnelse

over de ordinaire Medlemmer i Selskabet den venskabelige
Forening i Colding.

1. Major v. Abramowitz	8. Pastor Galskjøt
2. Assessor Blichert	9. Rector Grønlund
3. Adjunkt Bryndum	10. Kjøbmand C. F. Müller
4. Prokurator Dahl	11. Overauditeur Oxenbøll
5. Toldkasserer Ehnhuus	12. Krigsraad Rosendahl
6. Apotheker Eilskov	13. Major von Vaupell
7. Justitsraad Estrup	14. Stadshauptmand Wissing

Administrationen for Selskabet den venskabelige Forening
i Kolding den 31. October 1835.

Vaupell. Estrup. Rosendahl. Bryndum.

Fortegnelse

over de ordinaire Medlemmer af Selskabet »den venskabelige
Forening« i Colding i 1836.

Maior von Abramovitz	Justitsraad Estrup
Maior von Borgen	Pastor Galskiøt
Adjunct Borgen	Rector Grønlund
Kiøbmand Borch	Overauditeur Oxenbøll
Adjunct Bryndum	Kiøbmand S. Petersen
Enhuus	Krigsraad Rosendahl
Apotheker Eilschou	Maior v. Vaupel

Administrationen for Selskabet den venskabelige Forening
i Colding den 30te Januar 1837.

Abramovitz. Galskjøt. Oxenbøll. S. Petersen.

I Selskabet »den venskabelige Forening« i Kolding ere for Tiden følgende ordinaire Medlemmer:

Major von Abramowitz	Kjøbmand Borch
Pastor Galskjøt	Justitsraad Estrup
Bataillonschirurg Eschricht	Fuldmægtig Saxild

for hvilke sex Medlemmer den befalede Klubafgibt herved indbetales med tolv Rigsbankdaler Sølv for Aaret 1838.

Kolding d. 31. Decbr. 1838.

Saxild,
p. t. Selskabets Kasserer.

I Aaret 1838 haver følgende ordinaire Medlemmer været i Klubben »Foreningen«:

1. Doctor Ferber	6. Kjøbmand M. A. Wissing
2. Adjunct Bryndum	7. Gæstgiver Madsen
3. Toldkasserer Ehnhuus	8. Handelsbetient Rahr
4. Kjøbmand S. Petersen	9. Kjøbmand C. F. Müller
5. Raadmand Grunnet	10. Fuldmægtig Kralund

Kolding den 31. Januar 1839.

Kralund,
Kasserer ved Selskabet.

I Selskabet »den venskabelige Forening« i Kolding befindes for Tiden følgende ordenlige Medlemmer:

1. Major von Abramowitz	4. Overauditeur Oxenbøll
2. Justitsraad Estrup	5. Krigsraad Rosendahl
3. Pastor Galskjøt	6. Overlærer Bierregaard

hvilket herved ærbødigst meddeles Magistraten til behagelig Efterretning.

Kolding den 20. Februar 1840.

Som Administrator:
J. Bjerregaard.

Fortegnelse
over de ordinaire Medlemmer i Selskabet
»Foreningen« i 1839.

1. Doctor Ferber	4. Kjøbmand S. Pedersen
2. Adjunct Brundum	5. Raadmand Grunnet
3. Toldkasserer Ehnhuus	6. Kjøbmand M. A. Wissing

7. Giæstgiver Madsen	9. Handelsbetient Bostrup
8. Kiøbmand C. F. Müller	10. Fuldmægtig Kralund

Kolding den 20. Januar 1840.

Kralund,
p. t. Kasserer.

F o r t e g n e l s e

over de ordentlige Medlemmer i Selskabet »den venskabelige Forening« i Colding.

Major v. Abramovitz	Pastor Galschiøt
- v. Borgen	Justitsraad Limschou
Justitsraad Estrup	Overauditeur Oxenbøll
Bataillonschirurg Eschricht	Procurator Schvensen

Colding den 9de Januar 1842.

Schvensen,
p. t. Kasserer.

S e l s k a b e t »F o r e n i n g e n « f o r 1841.

1. Procurator Dahl	6. Doctor Færber
2. Kjøbmand C. F. Møller	7. Adjunct Brøndum
3. — Wissing	8. Farver Utzen
4. Assessor Ehnhuus	9. Skolelærer Jørgensen
5. Raadmand Grunnet	10. Kjøbmand Meyer

Meyer.

F o r t e g n e l s e

over Medlemmer i Selskabet den venskabelige Forening i Colding i Aaret 1842.

1. Oberstlieutenant v. Abramowitz	5. Justitsraad Estrup
2. Major v. Borgen	6. Justitsraad Oxenbøll
3. Kiøbmand Borch	7. Oberstlieutenant v. Vaupel
4. Pastor Galschøtz	8. Procurator Schvensen

Colding den 9de Febr. 1843.

Schvensen,
p. t. Kasserer.

Som ordinaire Medlemmer af Selskabet Foreningen for 1843.

1. Caser Ennhuus	3. Kjøbm. Petersen
2. Kjøbm. Fredricksen	4. — Grunnet

5. Kjøbm. Wissing
6. Gjestg. Madsen
7. Farver Utzon

8. Kjøbm. Møller
9. Skolelærer Jurgensen
10. Kjøbm. Meyer

Colding 5. Febr. 1843.

Meyer.

Af ordentlige Medlemmer i Selskabet »den venskabelige Forening«.

1. Justitsraad Estrup
2. Major Borgen
3. Pastor Galskjøt
4. Kancelliraad Albinus

5. Kjøbm. Borch
6. Krigsraad Rosendahl
7. Fuldmægtig Saxild
8. Procurator Schwensen

Colding den 19. Januar 1844.

Schwensen,
p. t. Kasserer.

»Foreningen«.

Ennhuus
Fredericksen
Petersen
Grunnet
Wissing

Madsen
Utzon
Møller
Buntsen
Meyer

Colding 18. Jan. 1844.

Meyer.

»Den venskabelige Forening«.

Justitsraad Estrup
Major v. Borgen
Stadshauptmand Borch
Pastor Galskjøt

Doctor Ingerslev
Justitsraad Limskou
Fuldmægtig Saxild
Procurator Schwensen

Colding d. 18. Marts 1845.

Schwensen,
p. t. Kasserer.

»Foreningen«.

Assessor Ennhuus
Kjøbm. Fridrichsen
— Petersen
— H. H. Grau
— Meyer

Kjøbm. C. F. Müller
Adjunct Bryndom
Møller Lange
Doctor Ferber
Boghandler Meldrup

Fortegnelse

»den venskabelige Forening«.

Justitsraad Ridder Estrup	Pastor Galschiøt
— Graae	Krigsraad Marcussen
Professor Ingerslew	Fuldmægtig Kralund
Apotheker Eilschou	Procurator Schwensen
	Schwensen,
	Kasserer.

»Foreningen«.

Kjøbmand Aagaard	Doktor Færber
Adjunkt Bryndum	Kjøbmand H. H. Grau
Prokurator Dahl	Raadmand Grunnet
Assessor Ehnhuus	Kjøbmand C. F. Müller
Kjøbmand Fridrichsen	— S. Petersen

Colding d. 18de Marts 1847.

S. Petersen. H. H. Grau. Ehnhuus.

Klubregnskaber 1845—51.

At der her i Byen ere tvende Klubber »den venskabelige Forening« og »Foreningen«, men intet dramatisk Selskab berettes herved ærbødigst.

Colding Raadstue den 11. Okt. 1845.

Estrup.

Klubregnskaber 1845—51.

Af Klubben »Borgerforeningen« 10 ordinære Medlemmer indbetales herved, den paabudne o. s. v. med 20 Rbd. hvorfor Qvittering udbedes.

Colding den 1. Nov. 1848.

J. H. Hansen,
p. t. Casserer.

Klubregnskaber 1845—51.

Heri Byen ere 2 Klubber nemlig:

Selskabet Enigheden og
— Borgerforeningen

hvilket herved overensstemmende med Pl. 20. October 1819 indberettes.

Colding Raadstue d. 9. October 1851.

Klubregnskaber 1852.

Overensstemmende med Pl. af 20. Oct. 1819 indberettes her ved ærbødigst at af Klubber og dramatiske Selskaber findes her i Byen 2de nemlig:

Klubben »Enigheden« og
— »Borgerforeningen«.

Kolding Byfogedkontor 1. Okt. 1852.

Aar 1851 ophørte Klubskatten, og derfor kan man efter den Tid ikke finde flere Oplysninger angaaende Klubberne ved Hjælp af disse Regnskaber.

I Jens Jørgen Fyhns: »Efterretninger om Kjøbstaden Kolding, Kjøbenhavn 1848« læses Side 290: »Byen har to Klubber, for Embedsmændene og den mere velhavende Kjøbmandstand, og for den simplere Borger og Haandværksmand; en Tohed, der oprindeligen skal hidrøre fra en lille Kurre, som for flere Aar siden knyttes paa det selskabelige Livs forresten jevne Traad. Om Vinteren har man haft Baller i Klubberne hver Maaned og denne Ungdommens Fornøielse skal endog regelmæssigen have strakt sig til Haandværkslærlinge.« Rektor Bruun mener, at Fyhn utvivlsomt med de to Klubber har tænkt paa »Enigheden« og »Borgerforeningen« efter hvis Love fra 1852 — der henvises i disse til tidligere Love fra 1847 — »Svende og Handelsbetjente, som i to Aar har haft stadigt Ophold i Byen, kan foreslaas til Optagelse i Selskabet som dansende Medlemmer«. Rektor Bruun fortæller i sin Afhandling, at der i en Adjunktfrues Optegnelser fra 1847 siges, at Kolding havde tre Klubber, den tredie for »simple Haandværkere«. Fruen tænker sikkert med dette overlegne Udtryk paa »Borgerforeningen«.

For mange af Landets Foreninger har Klubskatten sikkert været meget trykkende, og den var vel nok Skyld i, at Medlemstallet i Klubberne var dalende, og

i at flere Klubber blev ophævet, f. Eks. den, der fandtes i Kolding ved Klubskattens Indførelse i 1819.

I Instruks af 1809, 4. April, § 17 paalægges det Politiet at have Tilsyn med Klubberne, og Klubskattens Indførelse i 1819 gjorde det endmere nødvendigt at have Rede paa dem. Man skulde vente at finde Arkivalier i Provinsbyernes Byfogedarkiver vedrørende Klubberne; men saadanne er ikke paatruftne.

Vor Frue Kirke, Københavns Domkirke, blev heldigvis genrejst. Det er en af Danmarks, ja hele den protestantiske Verdens mærkeligste Kirkebygninger, fremgaaet som den er af et lykkeligt Samarbejde mellem to, hver paa sit Omraade saa ypperlige Kunstnere som Arkitekten Christian Frederik Hansen og Billedhuggeren Bertel Thorvaldsen. Men hvor mange mon nu tænker paa, at denne Kirke er blevet opført bl. a. ved Hjælp af Midler, som indkom fra Landets daværende selskabelige Foreninger?

Atter rejst af Ild og Aske staar Frue Kirke og vil forhaabentlig staa længe — som et Tegn paa, at vor Nation vil leve.

NEKROLOGER

SKOVRIDER A. C. J. KLÜVER

Født 3. Febr. 1867, død 31. Aug. 1943.

I Efteraaret 1944 er det 40 Aar siden, Vejle Amts Skovdyrkningsforening blev stiftet. Sammenslutningen fandt Sted ud fra den Erkendelse, at Behandlingen af Amtets henved 20,000 ha Skov i Privateje er en overordentlig vigtig Sag, og at Ejerne af de mange Smaaskove var ude af Stand til at skaffe sig forstlig Hjælp, saa længe de stod alene.

Gennem Størstedelen af nævnte Aaremaal var Skovrider Klüver, Vejle, Skovdyrkningsforeningens Konsulent, og idet han samtidig var Skovrider ved Vejle Kommunes Skove, Tilsynsførende ved Fredericia Kommunes og Brejninge Aandssvageanstalts Skove og sagkyndig Medhjælper ved Vurdering af Skovejendomme i Vejle Amt, kom han til at præge Udviklingen indenfor Vejle Amts Skovbrug i den yderst vanskelige Periode omkring to Verdenskrige.

A. C. J. Klüver blev født i Mannarp i Sverige, hvor Faderen, Andreas Chr. Klüver, gift med Mathilde Eenström, var Skovrider — senere Skovrider paa Bidstrup og Boserup. Efter Forberedelseseksamen 1885 kom han paa Københavns Kommunes Skovdistrikt og tog Forsteksamen 1890. Var 1891—93 Forstassistent paa Skjoldenæsholm. Udførte 1893—98 forskellige Plan-

lægningsarbejder. 1898—1903 Skovrider paa Wedelslund og fra 1913 Skovbrugskonsulent. 1908—1937 Skovrider i Vejle. Overtog 1909 Konsulentstillingen for Vejle Amts Skovdyrkningsforening. Gift 1912 med Anna Glud.

Navnet Klüver er gammelt i Danmark. Det blev paa

uforglemmelig Maade gennem fem Generationer knyttet til forskellige Skovdistrikter, og altid synes Slægten at have været Igangsætter af noget nyt — saaledes var Skovrider, Jægermester C. Klüver, Silkeborg, Medstifter af Det danske Hedeselskab.

A. Klüver lignede sine Fædre og de andre gode Skovreformatorer fra den gamle Tid deri, at han var besjælet af Viljen til at lære fra sig. Det mærkedes saa levende, naar man fulgtes med ham, at han ønskede at opdrage Folk til selv at se og forstaa. Han var den

ypperlige Læremester, idet hans dybe Kærlighed til Skoven uvilkaarlig meddeltes Eleven. Han tog det nøje med de smaa Ting, for at Helheden kunde blive saa fuldkommen som mulig. Hans gode Humør og aabenbare Lyst til at hjælpe Skovdyrkerne bar over alle Vanskeligheder. En særlig Glæde var det for Skovrideren, naar han sporede Interesse hos Smaaskov-ejerne. Han udtalte ofte, at Skoven skulde være som en Sparekasse, hvor man i gode Dage lægger Reserver hen til Imødegaaelse af onde Tider. Selv praktiserede han denne Opfattelse paa sit eget Distrikt, hvad Vejle Bys Borgere maa være glade og taknemlige for nu. Han satte ogsaa meget ind paa at bevare Løvskov; paa udsatte Steder, hvor Bøge- og Egeskoven var ved at blive forvandlet til Naaleskov, advarede han mod ensidig Benyttelse af Naaletræ.

Skovrider Klüver var ét med Skoven. Hans Virksomhed har haft stor Betydning for Vejle Amt — hans Minde vil leve længe hos forstaaende Mennesker her.

Rasmus Mortensen.

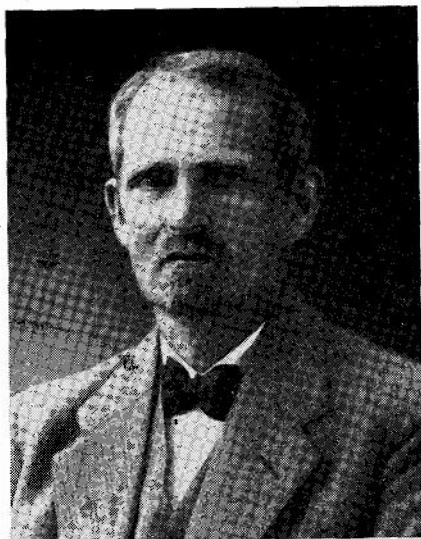
ASGER KRISTENSEN

En af de første Dage i November 1943 jordedes Lærer Asger Kristensen, Sønderby, paa Glud Kirkegaard under usædvanlig stor Deltagelse — et talende Vidnesbyrd om den Agtelse, han nød — ikke alene i sit Skoledistrikt — men ogsaa langt ud over Sognets Grænser.

Ved hans Bortgang mistede Hjemstavnsforskningen en af sine ivrigste Dyrkere — en af dem, der gik i Dybden og hentede mangt og meget frem i Lyset, som i Aarhundreder havde ligget skjult i Mørket. Han var

en Mand med mange Interesser — en alsidig Begavelse og et prægtigt Menneske — myreflittig og altid optaget af sine Studier, der ved Siden af Historieforskningen ogsaa gjaldt Zoologi, Botanik og Tegning.

Asger Kristensen, der var Søn af den landskendte Seminarieforstander Martin Kristensen, blev født den

24. Juni 1882 i Gedved. 1904 tog han Lærereksamen fra sin Faders Seminarium og var derefter et Aarstid Vikar ved Sundstrup Skole for sin Broder, den ligeledes landskendte Oldtidsforsker og Tegner Sigurd Kristensen.

Allerede som Dreng følte Asger Kristensen en higgende Længsel efter at se sig om i Verden, og da han vendte tilbage fra sin første Vikarplads, besluttede han sig til at lære et Haandværk, som kunde sætte ham i Stand til at tjene til Livets Ophold i de Lande,

han agtede at besøge. Han valgte Bogbinderfaget og gik i Lære hos en Bogbinder i Horsens. Efter godt et halvt Aars Læretid bestod han Svendepøven med Udmærkelse og Sølvmedalje. Hans Tegninger fra den Tid opbevares endnu paa Teknisk Skole som noget ganske enestaaende.

Efter Svendepøven snørede Asger Kristensen sin Randsel og gik »paa Valsen« gennem saa at sige hele Europa. Det meste af Vejen tilbagelagde han til Fods, og hvor han kom frem, besøgte han Museer, Biblioteker og Samlinger, ivrig efter at mætte sin Kundskabstrang. Han havde et skarpt Øje for alt — ogsaa for det originale og pudsige hos de Mennesker, han traf paa sin Vej, og det var altid noget af en Oplevelse at høre ham fortælle om sine Rejser.

Kort Tid efter, at han var vendt tilbage til Danmark, blev han Lærer i Orten ved Varde; men allerede tre Aar senere — 1913 — blev han kaldet til Sønderby i Bjerre Herred, hvor hans egentlige Manddomsgerning faldt. Som Lærer var han samvittighedsfuld og grundig og havde en enestaaende Evne til at vække Børnenes Interesse for Naturens mange Mærkværdigheder. Næppe nogen Egn i Danmark er blevet saa grundigt og kyndigt undersøgt som Egnen omkring Sønderby. Herom vidner da ogsaa hans udmærkede Samling af Stenvaaben og Stenredskaber. Efter hans Død blev den Del af Samlingen tillige med en Del udstoppede Fugle, der havde Tilknnytning til Egnen, med bemærkelsesværdig Forstaaelse og Pietetsfølelse fra Sogneraadets Side købt af Kommunen og indlemmet i Skolens Undervisningsmateriale. Resten af Stenene blev skænket til Horsens Museum. I samme Forbindelse kan nævnes, at Aarhus zoologiske Museum af Asger Kristensens Samlinger erhvervede ca. 40 Kas-

ser med Sommerfugle og andre Insekter samt en Samling Fugleæg, der var overordentlig værdifuld.

Som Tegner og Illustrator af Bøger og Blade havde Asger Kristensen, naar hans Tid tillod det, en Del Arbejde for Gyldendal og Hagerup og andre førende Bogforlag. Hans »Streg« var for det meste munter og fornøjelig, og hans Tegninger var en Kunstner værdig.

Asger Kristensen beklædte i Aarens Løb adskillige Tillidshverv i sit Sogn. Blandt andet var han i en Aarrække Formand i Bestyrelsen for Glud Museum og udførte her et dygtigt og fortjenstfuldt Arbejde.

Sammen med sin Hustru og sine to Døtre levede Asger Kristensen et lykkeligt og harmonisk Familienliv. Hjemmet i Sønderby var præget af Hygge og aabnede sig gæstfrit for alle Venner og Bekendte.

Asger Kristensen var af Væsen jævn og ligetil, en Personlighed, en særpræget Skikkelse og en Forsker af ikke ringe Format.

Æret være hans Minde!

Ejnar Schroll.

KR. MADSEN, BREDAL

Natten til den 29. Juli 1944 afgik en af Vejleegnens mest kendte Mænd, fhv. Skatteraadsformand *Kr. Madsen*, Bredal, ved Døden som Følge af et Hjerteslag. Han blev knap 87 Aar gammel. Indtil for godt et Aars Tid siden havde han aldrig været syg. Da rantes han imidlertid af en Hjerneblødning, hvis Følger han dog efterhaanden havde forvundet i betydelig Grad.

Kr. Madsen var en smuk Type paa en jysk Bonde. Han ejede rige Evner, og han var paa mange Omraader i Besiddelse af en usædvanlig Indsigt og Viden. Hele

hans Færd var præget af Jævnhed og Besindighed, og han havde let ved at vinde Menneskers Tillid, bundredelig som han var.

Kr. Madsen var født i Hornstrup. Han kom paa Uldum Højskole, og Opholdet her bestyrkede ham i den grundtvigske Indstilling, som prægede ham stærkt gennem hele hans Liv. I en ung Alder blev han gift med en Datter af Kr. Pedersen, Bredal Mark, og overtog Svigerfaderens Gaard. Det varede ikke længe, før hans Sognefællers Opmærksomhed blev henledt paa ham. De saa, at han var en saare dygtig Mand paa sit eget, og at han desuden besad mange Egenskaber, som gjorde ham overordentlig godt egnet til offentligt Virke. Efterhaanden overdrog man ham Tillidshverv efter Tillidshverv. Det kom som den selvfølgeligste Ting, for alt, hvad han paatog sig, blev varetaget med den største Samvittighedsfuldhed. Han valgtes ind i Sogneraad og Skolekommission, blev Sogneraadsformand, gennem mange Aar Formand for Bredal Mejeri, som han var med til at starte, Medlem af Menighedsraadet, Formand for Venstrevælgerforeningen og meget andet. Og som Aarene gik, blev han mere og mere en midtsamlende Skikkelse i Sognet. Han nød Respekt i alle Kredse, og det er ikke for meget sagt, at man omfattede ham med en hjertelig Hengivenhed. Til sidst stod han som Sognets »store, gamle Mand«.

Igennem Tiden blev der ogsaa kaldt paa ham udefra. Han blev Formand for Østjysk Hagelskadeforsikring, Medlem af Bestyrelserne for Vejle Amts Landboforening og Vejle og Omegns Andels-Svineslagteri, Formand for Vejle Højskolehjem (i hvis Bestyrelse han vedblev at have Sæde), Medlem af Tilsynsraadet for Bjerre-Hatting Herreders Sparekasse (et Hverv, han ogsaa varetog til sin Død), Skatteraadsformand,

Formand for Venstre i Vejle Amts 3. Valgkreds, Formand for Akkordudvalget i Vejle Amt og Revisor i Vejle Amts Folkeblad.

Og som det gjaldt indenfor Sognet, saaledes var det ogsaa Tilfældet udenfor, at man overalt lagde Vægt

paa de Meninger, han gjorde gældende. Hans Ord var altid velovervejede, præget af Klogskab og af en levende Sans for Helheden. I sin politiske Gerning var han Talsmand for en rummelig Folkepolitik.

Kr. Madsens første Hustru døde efter faa Aars Ægteskab. Sammen med sin anden Hustru, en Datter af Gaardejer Eskild Nielsen, Bredal, skabte han et Hjem, hvor mange gode menneskelige Dyder havde til Huse, og hvor der levedes et rigt Familjeliv, baaret af stærke folkelige og kristelige Idealer. Hjemmet var desuden præget af de literære Interesser, som Kr. Madsen altid var optaget af.

Ogsaa for de Mennesker, som fik tjenende Stilling paa Gaarden i Bredal, fik Hjemmet stor Betydning. Ved Kr. Madsens Jordefærd sagde en af hans tidligere Karle: »At tjene hos den Mand var som at være paa Højskole.«

For en Række Aar siden afstod Kr. Madsen Gaarden til Sønnen Johannes Madsen og bosatte sig i en lille Ejendom lige over for. Ved Sønnens tidlige Død flyttede han tilbage — hans Hustru var gaaet bort forinden — og han fik hos sin Svigerdatter et ualmindelig godt Hjem.

Kr. Madsen bevarede sin Aandskraft usvækket til det sidste, og han var stadig levende optaget af Tidens Spørgsmaal.

Han efterlod sig en Datter af første Ægteskab, gift med Gaardejer Hans Hansen, Farre, og af sidste Ægteskab to Sønner, Boghandler Viggo Madsen, Fyns Boghandel, Odense, og Forpagter Holger Madsen, Balslev, Fyn.

Saa sandt som god Mands Minde lever længe, vil Kr. Madsens Navn sent blive glemt paa de Egne, hvor hans Gerning faldt.

G. Skytte Nielsen.

JENS KR. MADSEN, SDR. OMME

Født 7. Decbr. 1860, død 30. Septbr. 1944.

Naar Vesteregnen i Folks Bevidsthed nu staar jævnsides Landet andre Steder, skyldes det Mænd som Jens Kr. Madsen i Skovsende, Sønder Omme Sogn. Han var en særpræget Personlighed, der kendtes vidt omkring, og enhver kunde se, at han ved sit Arbejde gennem et langt Liv havde gavnet og æret den Plads, han boede paa.

Jens Kr. Madsens Bedstefader overtog Skovsende-Gaarden 1826. Det var i de fattige Tider, da Priserne var smaa, Agrene faa og Sandflugt almindelig. Under Horisonten laa mørke Heder, Afstandene syntes uovervindelige. Men midt i Ødet strømmede Omme Aa, og

Landsbykirken lyste over lave Huse. Fliden var stor, Nøjsomheden stor, Modet og Troen urokkelig.

Søn efter Fader vandt frem. Engdrag blev vandet, Lyngjord opdyrket, Skov plantet. Læhegn gav Marken Grøde, anden Grundforbedring hjalp til: Eggen byggedes op. Jens Kr. Madsen kom tidligt med i al denne rige Udvikling. Og i den aandelige Vækst, som Frihedsrøret og det folkelige Styre gav nye Muligheder, fik han ogsaa Del.

Han fortsatte Faderens Arbejde paa »Gammel Skovsende Plantage« og var Medstifter af A/S Sdr. Omme Plantage, i hvis Bestyrelse han sad til sin Død. Han havde bl. a. været Sogneraadsformand, Sognefoged og

Lægdsmand, Medlem af Vejle Landbosparekasses Bestyrelse og Tilsynsraad, og han havde udført et interesseret Arbejde for Grindsted Museum. Han var Medlem af Bestyrelsen for Kolding—Troldhede-Banen.

Jens Kr. Madsens trofaste og dygtige Gerning i Samfundets Tjeneste var fra Autoriteternes Side anerkendt ved Tildelingen af Dannebrogskorset og Fortjenstmedaljen.

Det blev altid en stor og festlig Oplevelse at mødes med »Gamle Sognefoged« og lytte til hans kloge Ord, der bragte Bud fra et langt og retlinet Livs Overvejelser og Erfaringer. Under alle Forhold sig selv, stilfærdig, men mærkelig levende, bar han gode Traditioner fra Slægtled til Slægtled. Der havde ikke i hans Udvikling været Spring, han havde kunnet modtage, og han havde forstaaet at vrage. Han var rodfæstet, rodfæstet i Hjemstavnen og i det, der for ham betød varige Værdier. Derfor stod han fast, og derfor kunde han give Fasthed til andre.

Sansen for Sammenhæng, der var saa udpræget hos Jens Kr. Madsen, gjorde ham interesseret i Historien, Egnens og Landets. Han saa gerne tilbage, ikke i ørkesløs Stirren, men for at finde Holdepunkter for Retning fremefter. Sidste Gang vi var sammen — nogle Uger før hans Død — var han meget optaget af, hvad Fremtiden vilde bringe Menneskene her. Selv søgte han at bruge Tiden vel, medens han havde den.

Sønder Omme Sogn og Vestereggen som Helhed blev rigere ved Jens Kr. Madsens Arbejde og Færden.

Rasmus Mortensen.

HOLGER KYSTER

Født 7. Juni 1872. Død 12. Maj 1944.

Med Guldsmed Holger Kyster har Museet paa Koldinghus mistet en dygtig og nidkær Leder, Kolding By en højt agtet og fortjenstfuld Borger og Danmark en god Søn. Født i Kolding den 7. Juni 1872 — hans Fader var Skomagermester Andreas Kyster — kom han efter sin Konfirmation i Guldsmedelære i Horsens, fortsatte sin Uddannelse i København og drog derpaa til Udlandet for at dygtiggøre sig i sit Fag. I 6 Aar var han ude og stod, da han etablerede sig som Mester i sin Fødeby, ualmindelig godt udrustet til at vie sine Kræfter til Højnelsen af sit Haandværk. Hans kunstneriske Kultur bragte ham snart i nær Forbindelse og Samarbejde med Folk som Joakim Skovgaard, Thorvald Bindesbøll, Svend Ham-

mershøj og Kaj Nielsen, og han oparbejdede i Aarenes Løb en Forretning, som nød Anseelse vidt og bredt. Mange Anerkendelser blev ham til Del, paa Verdensudstillingen i Paris 1925 opnaede han saaledes Guldmedaille for sine Arbejder, og den Tillid, han nød blandt Fagfæller, gjorde ham 1907—12 til Formand for Foreningen af jydsk Guldsmedemestre. Ligesom sin Broder, Bogbinderen Anker Kyster, var han Haandværkeren af gammel Støbning, Dygtigheden og Haandelaget gav hans Arbejder Personlighedens Præg, og dog havde han, hvor flittigt han end virkede i sit Fag, Tid og Evne til ogsaa at hellige sig andre og store Interesser.

Frodig var han som faa. Ikke blot Kunsthaandværk og Kunst i dens forskellige Former havde i ham en varm Ven, men han gik med hele sit stærke Sind kraftigt ind i Kampen for at bevare sin Fødebys og Egnens Fortids- og Kulturminde overalt, hvor de var i Fare. Tidligt blev Nationalmuseet klar over, at man i ham til enhver Tid havde en vaagen og virksom Ven. Uden hans Offervilje og Medvirken var Helligkorsgade 18 vel næppe blevet reddet for Eftertiden, og paa sine gamle Dage gik han stærkt ind for Bevarelsen af Nabohuset og »Borgergaarden«s Indretning.

1929 valgte Bestyrelsen ham til Formand for Museet paa Koldinghus, og han mødte her Opgaver, som ikke blot optog ham levende, men til hvis Løsning han medbragte gode Betingelser. Som den erfarne, kultiverede Haandværker han var, havde han en egen indtrængende Forstaaelse af og Kærlighed til de gamle Ting, hvis Røgt og Forøgelse var ham betroet, og hans artistiske Anlæg kom paa mangfoldige Maader Samlingen til Gode.

Først og fremmest bar dette Frugt i den Omordning

og Soignering af de righoldige Samlinger, som allerede delvis var sat i Gang, men nu under Kysters Haand gennemførtes med saa udpræget en Smag og Sans for Udnyttelsen af Slotsrummenes mange Muligheder, at Museet i Dag kan regnes for et af de mest fængslende i vort Land. I dette store, møjsommelige Arbejde havde Kyster en flittig og dygtig Hjælper i sin Hustru, Emma Kyster, født Lindemann, der, kyndig som hun var i gammelt kvindeligt Haandarbejde, sønderjyske Kniplinger fremfor alt, gjorde god Fyldest ved Ordningen af Tekstiler og Dragter.

Museet paa Koldinghus har i Sandhed meget at takke ham for. Altid var han rede til at kæmpe for dets Ret, hvis man gik den for nær, og han forstod tilfulde, at dets fortsatte Trivsel var afhængig af Forbindelsen med Oplandet, og arbejdede energisk paa at drage det fastere ind i Samarbejdet, ligesom det vel ogsaa i første Linje skyldes hans Udholdenhed, at Museet nu økonomisk har bedre Kaar.

Bag Kysters Virken for Museet brændte hans dybe Kærlighed til det gamle Slot, i Skyggen af hvis Kæmpetaarn han var født og havde levet det meste af sit Liv. Selv var han jo i sin tunge Kraft og sit djærve Væsen ligesom i Slægt med den stærke Renaissanceborg og de Mestre, som havde smykket den, Typen paa en Haandværker af gammelt Blod, kundskabsrig og kunstfærdig, ærlig og brav og med et blødt Sind bag den stundom lidt brydske Skal. Trofasthed var hans Adelsmærke; trofast mod sit Land, altid rede til at række Sønderjyderne en Haand i deres Kamp, — ikke for intet havde hans Vugge staaet saa nær den gamle Grænse, — trofast mod sin By og dens Minder. Ikke mindst de mange, som havde den Glæde at være blandt hans Venner, mindes i Taknemmelighed denne hans

Egenskab og den Gæstfrihed, man mødte i hans Hjem.

Tunge var hans sidste Aar, Tabet af Hustruen forvandt han aldrig, Sygdommen knugede hans før saa robuste Konstitution, og han blev en ensom Mand. Men til det sidste bevarede han sin Kærlighed til Koldinghus og dets Samlinger, den rakte ud over Døden ved de rige Gaver, han i sit Testamente betænkte dem med.

Æret være hans Minde.

Hugo Matthiessen.

*

Med Kysters Bortgang mistede Museet for Koldinghus Len en anset og dygtig Formand, hvis Arbejde for Museet har sat dybe Spor.

Allerede i 1924 blev Kyster udpeget som Suppleant til Bestyrelsen, og man udnyttede straks hans Indsigt, idet han deltog i Bestyrelsesmøderne.

Ved den tidligere Formand, Dommer Niensens Død blev Kyster valgt til Formand for Museumsbestyrelsen i Marts 1929.

Kyster var en fremragende Kunsthåndværker med en øvet Haand og et sikkert Blik. I sine unge Aar skaffede han sig en fortrinlig Uddannelse i Guldsmedefaget baade herhjemme og i Udlandet, hvorefter han etablerede sig i Kolding 1898.

Kysters Dygtighed i Faget bragte ham i Forbindelse med nogle af vore fremragende Kunstnere. Han har saaledes udført Sølvarbejder efter Tegninger af Thorvald Bindesbøll, Joakim Skovgaard, Svend Hammershøj og Kai Nielsen, og han hjembragte Guldmedalje fra den internationale Udstilling i Paris 1925.

Hvervet som Formand for Museet var ubestridelig

Kysters Hovedinteresse. Han saa straks, at den righol-
dige Samling, som var tilvejebragt paa Museet, særlig
ved en overordentlig stor Indsats fra den tidligere For-
mand Tandlæge Friis, kunde bringes i et harmonisk
Forhold til de sjældent smukke Rum, hvor Museet har
til Huse, og det maa vist siges, at det lykkedes Kyster
at faa denne Opgave løst noget nær til Fuldkommen-
hed ogsaa saaledes, at de særlig værdifulde Ting blev
fremhævet. Foruden det daglige Arbejde paa Museet
var Kyster ogsaa stærkt optaget af Tanken om Gen-
opbygningen af Koldinghus. Hvad her blev øvet med
Skrivelser, Rejser, Forhandlinger m. m. fylder mange
Ark i Museets Arkiv. Sagen blev ført saa vidt, at Gen-
opbygningen blev paabegyndt med Kæmpetaarnet, og
Planerne til Fuldførelsen ligger blot og venter paa at
blive bragt til Udførelse under fredelige Forhold. Ky-
ster var ikke skolet i den parlamentariske Form. Man
var ikke altid enig med ham med Hensyn til Maaden,
men Maalet var sikkert og præget af hans Idealisme.

Kyster forstod at tilvejebringe og opretholde et godt
Forhold til Nationalmuseet og dets Mænd, og det var
ham altid et kært Hverv at modtage dem, der kom
for at se hans Museum. Kyster opnaede ogsaa at se
vort Museum anerkendt af Ministeriet som Central-
museum.

At Museet var Kysters Hjertebarn, fik vi et storslaet
Bevis for, idet Kyster har indsat Museet som Universal-
arving.

Æret være hans Minde.

C. A. Lassen,
Stadsingeniør.

LÆGE AUGUST SONNE

Tidligere Læge i Vejle, August Sonne, København, afgik ved Døden den 4. April 1944, godt 82 Aar gammel.

Læge Sonne var født i Møgeltønder som Søn af Pastor H. C. Sonne, den senere Thisted-Provst, der vandt sig et u dødeligt Navn indenfor Andelsbevægelsen. — Blandt Aug. Sonnes otte Søskende var den senere Politiker og højt ansete Organisationsmand indenfor Landbruget, Forpagter Chr. Sonne. Læge Sonne tog Lægeeksamen i 1887, og efter at have uddannet sig ved forskellige Hospitaler i de følgende Aar, nedsatte han sig i København, hvor han blev Jernbanelæge. — Opholdet her varede dog ikke engang Aaret ud, idet

Sonne i Decbr. 1889 nedsatte sig i Hedensted, hvor han fortsatte med at være Jernbanelæge.

I Juli 1895 flyttede Læge Sonne til Vejle, hvor han praktiserede til 1933, da han lagde op og flyttede til København.

August Sonne fik en stor Praksis i Vejle, og hans Patienter satte ham overordentlig højt som den dygtige og samvittighedsfulde Læge, han var. Han var en fin og helstøbt Personlighed, som alle maatte se op til. Hans skarpe og særprægede Profil fortalte om en egen fortættet Kraft, og af Skikkelse var han en statelig Mand, i høj Grad adræt, præget af, at han havde drevet megen Sport. — Han var i mange Aar, til han kom højt op i Alderen, en ivrig Roer, ligesom han ogsaa dyrkede Gymnastik. Han brugte ikke Bil under Udøvelsen af sin Lægegerning. I sine yngre Dage tog han rundt til Patienterne paa Motorcykle, men ellers benyttede han altid Cykle. — Mange Vejlenere vil endnu huske ham, naar han rank som et Lys kørte gennem Byens Gader.

Læge Sonne ejede et aandeligt Vidsyn, og han var stærkt sang- og musikinteresseret. I sine unge Dage var han Medlem af flere Sangkor, og inden for Musiklivet i Vejle var han en meget virksom Kraft, hvis Indsats paa mange Maader satte sig Spor. Igennem en Aarrække var han Medlem af Musikforeningens Bestyrelse, og han var en energisk og initiativrig Formand for Vejle Korforening.

Det faglige Arbejde indenfor Lægestanden havde hans store Bevaagenhed. Fra 1915 til 1917 var han Formand for Vejle og Skanderborg Amters Lægekredsforening, ligesom han i Perioder var Formand for Vejle Lægeforening. Ved sin Bortrejse fra Vejle blev Sonne udnævnt til Lægeforeningens Æresmedlem.

Læge Aug. Sonne var gift to Gange. Hans første Hustru, der var Datter af Overlærer Adolf Bahnson, Viborg, døde i 1915. Han overleves af sin anden Hustru, f. Cadovius.

G. Sk. N.

AMTSSKOLEKONSULENT JOHS. JEPPESEN

Den 3. December 1943 døde Amtsskolekonsulent Johs. Jeppesen i sit Hjem i Give efter længere Tids Svaghed. Det var med dyb Vemod, hans mange Venner og alle de, der havde haft Berøring med ham i hans omfattende Gerning, modtog Budskabet om, at den før saa kraftfulde og overmaade virksomme Mand var død i en forholdsvis tidlig Alder, kun 61 Aar gl.

Med Amtsskolekonsulent Johs. Jeppesen er en af

vort Amts redeligste og nobleste Personligheder gaet bort. Hans besindige, stilfærdige Virken, der altid bar Præg af stor Grundighed og Saglighed, passede fortrinligt sammen med den egenartede, østjydske Rølgighed og Sindighed, som politisk og kommunalt saavel som i Skole- og Kirkeliv, kendetegner Vejle Amt.

Hans dybe Fortrolighed med folkeligt Liv og med vor Historie, som ogsaa afspejledes i hans Interesse for Vejle Amts historiske Samfund og dets Arbejde, gav hele hans rige Personlighed en Menneskelighed og en Fylde, som maaske først aabenbarede sig, naar man kom ham paa nærmere Hold, men som øvede sin stille Virkning gennem alt, hvad han udrettede.

Johs. Jeppesens Virksomhed som Amtsskolekonsulent fra 1935 faldt i en Tid, da Landsbyskolen med de nye Skolelove i 1933 og 1937 for Alvor begyndte at komme i Støbeskeen, og det blev hans store og for tjenstfulde Gerning gennem et omfattende og grundigt forberedende Arbejde at lægge et solidt Grundlag under hele den Udbygning af vor Landsbyskole, som allerede er foretaget i mange af Amtets Kommuner, og som forhaabentlig kan fortsættes i de kommende Aar.

Hvad Johs. Jeppesen her udrettede med Hensyn til Udformningen af den nye Landsbyskole vil blive staaende til en sen Tid, og naar Lokalhistorien engang i Fremtiden skal forlænge Linierne for vor Skoles Historie her i Vejle Amt ud i sin egen Tid, vil den møde Johs. Jeppesens Indsats.

Amtsskolekonsulent Johs. Jeppesen var Sallingbo, født den 7. September 1882 i Selde i Nordsalling, hvor Forældrene havde en lille Landejendom. Opvokset ved Landbruget faldt hans første Ungdomsaar ogsaa her, men hans Lyst til Lærergerningen førte ham paa

Jelling Seminarium, hvorfra han tog Lærereksamen 1903. Efter et kort Ophold i Skjold i Bjerre Herred blev han Lærer i Auning paa Randersegnen, og her var han i 13 Aar, til han i 1918 blev kaldet til Førstelærer ved Give Skole. Den Udvikling, der allerede var paabegyndt her ved denne større Stationsbyskole, tog nu for Alvor Fart med den nye Førstelærers Ansættelse. Der indførtes en udvidet Undervisning, og da Købstadskoleordningen gennemførtes i 1925, demitteredes samme Aar det første Hold til Præliminærexamen.

Johs. Jeppesen havde ualmindelige Evner som Lærer. Han var grundig og myreflittig og paa en egen stiltfærdig Maade vandt han sine Elevers Hengivenhed og Respekt. Han sparede aldrig sig selv, og hvad han f. Eks. præsterede af Selvstudium og Arbejde paa Kursus m. m. for helt at kunne opfylde de Krav, som Undervisningen i Realklasserne stillede, var beundringsværdigt.

Det følte derfor naturligt som et stort Tab for Give Skole, at Johs. Jeppesen i 1935 blev udnævnt til Amtsskolekonsulent og helt maatte opgive den egentlige Lærergerning.

Hans omfattende faglige Indsigt i Skolens Verden, hans rige Menneskekundskab og hans store ordensprægede Arbejdsevne fik nu et langt større Virkeomraade og kom hele Amtets Skolevæsen til Gode.

Saavel i hans Hjemegn, hvor hans Arbejdskraft gennem Aarene blev taget i Brug ogsaa uden for Skolens Omraade, f. Eks. i Ungdomsforeningen, i Menighedsraad og Sogneraad, som ud over Vejle Amt, hvor han gennem Arbejdet med de stedlige Skolemyndigheder og Lærerne fik Forbindelse med overmaade

mange Mennesker, vandt han sig kun Venner ved sin altid redbonne, forstaaende Hjælp og Vejledning.

Mindet om hans dybt redelige, vennesele Personlighed vil bevares i Trofasthed i manges Sind, ligesom Sporene efter hans solide og grundlæggende Arbejde for Landsbyskolens nye Udformning i Vejle Amt vil kendes vidt ud i Sognene og langt ind i kommende Dage.

V. Winther.

LITTERATUR OM VEJLE AMT

AF AAGE BREDSTED

- Bang, Jette: Firlingerne [fra Breth]. 1943. 46 S. ill.
- Belloc, Hilaire [Jelling]. (i hans: Return to the Baltic. 1938. S. 3—22).
- Berthelsen, William: Stenalderbopladsen i Sønderkær og Vejledalen. Udg. af Vejle Amts historiske Samfund. 1944. 136 S. ill.
- Bollerup, E.: Kunstig Badestrand ved Vejle Fjord. (i: Stads- og Havneingeniøren 1943, S. 119—24).
- Brande Ungdomsforening 1894—1944. 1944. 40 S. ill.
- Bredsten Haandværkerforening. Mindeblade paa Foreningens 50 Aars Dag. 1893—1943. 1943, 34 S. ill.
- Bruun, Georg: Koldings ældste Bybeskrivelse. (i: Byraadsbogen 1942—43, S. 5—12).
- Centralforeningen af Sygekasser i Vejle Amt. (Udg.) Jubilæumsskrift. 1944. 303 S. ill.
- Christensen, Marie: Skamlingsbanke 1843—1943. (i: Folkung Bladet 1943, S. 12—15).
- Vagten paa Koldinghus. (i: Flensborg Avis 18—8—1944).
- Christiansen, Chr.: Niels Skou. Et Kapitel af dansk Hestehandels Historie. 1944. 79 S. ill.
- Clausen, Julius: Dansk Tobak og franske Emigranter. [Om den Indsats paa Tobakdyrkningens Omraade, der skyldes franske Emigranter i Fredericia]. (i: Nationaltidende 10—10—1943).
- Clausen-Bagge, N.: Jens Jørgensen. (i hans: Grundtvigske Lægmands Ordførere. 1944. S. 22—27).
- Peder Larsen Skræppenborg. (i hans: Grundtvigske Lægmands-Ordførere. 1944. S. 16—22).

- C-n: Det nye Vejle. (i: Bygge-Forum 1943, S. 451—66).
- Engemand, Jens: Malernes Fagforening, Vejle, 1894—1944. 1944. 20 S. ill.
- Fausing, Karl: Byens Smed. (i: Horsens Folkeblad 9—2—1944).
- Familien Fog i Skjold Præstegaard. (i: Horsens Folkeblad 7—8—1944).
 - Fattigvæsenet i Skjold Sogn i Fyrreterne. (i: Horsens Folkeblad 10—1—1944).
 - Folk og Løn i Skjold Sogn omkring 1825. (i: Horsens Folkeblad 29—6—1944).
 - Omkring Skjold Kommunes Regnskaber for 100 Aar siden. (i: Horsens Folkeblad 20—12—1943).
 - Sognets Vævere. (i: Horsens Folkeblad 4—3—1944).
 - Vilkaarene 1808 for Hovbonden paa Søndergaard i Brund. (i: Horsens Folkeblad 13—5—1944).
- Fredericia. (i: Medlemsblad for Arbejdsteknisk Skoles Elevforening. 1. Aarg., Nr. 12).
- Frost-Hansen, Poul: Musiklivet i Kolding 1943—1944. 1944. 24 S.
- Geismar, Mogens: Professor, Dr. jur. Kr. Sindballe 60 Aar. (i: Fyns Tidende 5—3—1944).
- Glob, P. V.: Hærvejen bør bevares. (i: Nationaltidende 23—7—1944).
- Grum-Schwensen, A.: Fredericia. Spredte Træk af Byens tekniske Forhold. (i: Stads- og Havneingeniøren 1943, S. 107—19).
- Hansen, Arnold: Vejle Løve-Apotek. 1744 — 5. Juni — 1944. 1944. 139 S. ill.
- Hansen, Erling Helbech: Haandsmedede Gravkors i Bjerre Herred. (i: Horsens Avis 20—6—1944).
- Hansen, H. C. F.: Fredericia Sct. Michaelis Kirkes Historie. 1668—1943. 1944. 62 S. ill.
- Hansen, Knud E.: Kolding Skibet. Foreløbig Meddelelse om Fund af Middelalderskib. (i: Handels- og Søfartsmuseet paa Kronborgs Aarbog 1944, S. 118—29).
- Hendriksen, Jørgen: Et Motiv i Harald Kiddes »Helten«. (i: Danske Studier 1943, S. 88—91).
- Hofdahl, Gustav: Fredericia — Byen bag Voldene. (i: Indre Missions Tidende 1943, S. 384—85).

- Hoffmann, Kai: Digtere jeg har kendt — Harald Kidde. (i: Social-Demokraten 23—11—1943).
- Holstein-Rathlou, Viggo J. v.: »— og gjorde Danerne kristne«. (Af Store Jællingstens Rune-Tale). (i: Fædrelandet 29—11—1943).
- Hune, Anders: Evald Tang Kristensen i Nordjylland. (i: Aalborg Amtstidende 3—2—1944).
- Hvidtfeldt, Johan: Fra Tyrstrup herreds rettersted 1700. (i: Sønderjyske Aarbøger 1943, S. 146—48).
- Jacobsen, Niels: En gammel Borgergaard. (i: Byraadsbogen 1942—43, S. 13—31).
- Jensen, F. Elle: [Pietismen i Vejle Amt]. (i hans: Pietismen i Jylland, 1944, S. 59—65, 89—90).
- Jensen, Jens Marinus: Digteren og det danske Land. [Harald Kidde]. (i: Ringkøbing Amts Dagblad 11—11—1943).
- Til Minde om en dansk Digter, Harald Kidde. (i: Horsens Folkeblad 27—10—1943).
- Jul i Vejle. 9. Aarg. Red. af Aage Bredsted og E. W. Lorentzen 1944. 40 S. ill.
- K.: Fredericia. (i: Jyllandsposten 23—12—1943).
- Knudsen, K. Olesen: Sønder Omme og Omegns Landboforening 1893—1943. 1943. 105 S. ill.
- Knudsen, Søren: En gammel Storgaard i Bjerge. 1942. 16 S. ill.
- Særtryk af Østjydsk Hjemstavn 1942.
- Knudsen, Viggo: En kommunal Skole for døve Børn [i Vejle]. (i: Folkeskolen 1943, S. 723).
- Kragh-Jacobsen, Svend: Koldinghus foreslaas genopbygget og indrettet som Filial af Nationalmuseet. (i: Berlingske Tidende 13—10—1940).
- Kristensen, Tom: En Indadventt i en udadventt Tid [Harald Kidde]. (i: Politiken 23—11—1943).
- Ladefoged, Karen Thordal: Lidt om Juelsminde Kysthospitals Skole. (i: Unge Pædagoger 1943, S. 46—47).
- Larsen, Erhardt: Interview med Jakob Bech Nygaard. (i: Berlingske Aften 7—3—1944).
- Lassen, T. Bundgaard: Paa Seminariet for 50 Aar siden [Jelling]. (i: Folkeskolen 1943, S. 976—77).
- Lehmann, Johannes: Skamlingsbanken gennem 100 Aar. (i: Ord och bild 1944, S. 23—27).

- Lund, Erik Hauberg: Slægten Lund fra Stoubylund. 1943. 109 S. ill.
- M. B.: Proprietær K. A. Friis-Hansen, »Boeskær«. (i: Andelsbladet 1943, S. 1656).
- Madsen, Thorvald: Slægten Fibiger paa Snoghøj. (i: Fyns Tidende, Søndagstillæg, 20—8—1944).
- Mortensen, Niels Th.: Samarbejdet mellem Holger Drachmann og Evald Tang Kristensen. (i: Gads danske Magazin 1943, S. 528—37).
- Nielsen, Bent: De første Danskere havde Bo ved Vejle Aa. Tandlæge Berthelsens betydelige Oldtidsfund. (i: Politiken, Magasinet, 28—5—1944).
- Nielsen, Ernst: Brdr. Larsen, Vejle, 1889 — 1. April — 1919 — 1. April 1944. 24 S. ill.
- Nielsen, Karl Martin: Danmarkar Bot. (i: Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie. 1943, 2. Halvb., S. 159—67).
- Nielsen, N. C.: Overlærer N. C. Nielsens Erindringer. 1943. 117 S. ill.
- Nielsen, Folmer: Religiøse Toner i Anton Berntsens jyske Digtning. (i: Indre Missions Tidende 1943, S. 518—19).
- Nikolajsen, Ejgil: En Digter og Døden [Harald Kidde]. (i: Aalborg Stiftstidende 21—11—1943).
- Nygaard, Frederik: Kunstnere i Krigstid. 2. Johannes Bjerg. (i: Berlingske Aften 2—2—1944).
- Olesen, R. Bakkegaard: »De stærke Jyder«. (i: Horsens Folkeblad 1—12—1943 og 3—12—1943).
- Pedersen, Holger: Kristian Sandfeld. (i: Oversigt over Det kgl. danske Videnskabernes Selskabs Forh. 1942—43, S. 81—94).
- Petersen, Jens A.: Jellinge-Kredsens Runestene, Danmarks stolteste Oldtidsminder. (i: Flensborg Avis 15. og 16—5—44).
- Pinholt, J. Gr.: Evald Tang Kristensen paa Besøg. (i: Folkeskolen 1943, S. 674—75).
- Rasmussen, Karl: Evald Tang Kristensen. (i: Højskolebladet 1943, S. 82—84).
- Ribergaard, Niels: Harald Kidde. (i: Højskolebladet 1943, S. 530—31).

- Schwencke, Ernst: Professor Kristian Sindballe, en fattig Husmands Plejesøn. (i: Berlingske Aften 3—3—1944).
- Sejerholt, H.: Et storslaaet Gravminde fra Vikingetiden [Jellinghøjene]. (i: Demokraten 28—4—1944).
- Sinding, Knud: Sct. Knuds Kirke i Fredericia. (i: Credo 1943, S. 179—83).
- Sinning, M. Jensen: Balle Brugsforening 75 Aar. 1943, 84 S. ill. Skamlingsbanken. 100 Aars Jubilæum. (i: Danmarks Samfundet, 13 Aarg. Nr. 7).
- Skotnborg, J.: Vejle Toldsted. (i: Dansk Toldtidende Aarg. 41, S. 26—27).
- Slægtstavle over Efterkommere af Slægten Jens Pedersen, Fæster af Gaarden Munkholm paa Brandbjerg Mark i Kollerup Sogn, Vejle Amt, født 1783. 1943. 28 S.
- Sønderjyske Stednavne. Nørre Tyrstrup Hrd. m. m. Udg. af Stednavneudvalget. (Danmarks Stednavne Nr. 3). 1944. S. I—LXVI og S. 353—403.
- Sørensen, Max Lybeck: Hemmeligheden ved at kunne overkomme meget. Interview med Dr. theol. Alfred Th. Jørgensen. (i: Kristelig Dagblad 9—6—1944).
- Tauber, Erich: Memorïe Coldingenses. Ved Johs. Chr. Nielsen og M. Favrholt. Med Indl. af Emanuel Sej. (i: Haderslev—Samfundets Aarsskrift 1942. S. 13—41).
- Thomsen, Otto Asmus: Digteren Peter Alsted. (i: Sprog og Kultur 1944, S. 30—34).
- Thomsen, Thomas: Et Folkebiblioteks Udvikling fra midt i forrige Aarh. til nu [Kolding Centralbibliotek]. (i: Højskolebladet 1944, S. 228—30).
- Vejle Amts Stednavne. Udg. af Stednavneudvalget i Forbindelse med Vejle Amts historiske Samfund. 1944. 190 S.
- Villumsen, Johs.: Paa Skansearbejde 1864 [Jelling]. 1944. 46 S. (Særtryk.)
- Vinding, Ole: Braaskovgaard i Nærbilleder 1—2. (i: Ekstra-bladet, 12. og 13.—5—1944).
- Weltzer, Johannes: Carit Etlar. (i: Morsø Venstreblad 28—8 og 29—8—1944).
- Westphall, Povl: En Samtale med Vilhelm Buhl (Min jydsk Arv). (i: Jyllandsposten 28—12—1943).
- Thorkild Roose. (i: Jyllandsposten 30—11—1943).

ANMELDELSE

Troels Fink og Johan Hvidtfeldt: *Vejledning i Studiet af Sønderjyllands Historie*. Tønder 1944.

I Serien *Skrifter*, der udgives af *Historisk Samfund for Sønderjylland* ved Siden af de egentlige og regelmæssige Aarbøger, foreligger nu Troels Fink og Johan Hvidtfeldt: *Vejledning i Studiet af Sønderjyllands Historie*. Tidligere udkom: Erik Christensen: *Fra min Virksomhed i Tønder; Bonden, der blev Landraad; Tønder gennem Tiderne I*; M. H. Nielsen: *Fra slesvigsk Fattigvæsens Fortid*. Snart vil endvidere foreligge: *Tønder gennem Tiderne II*.

Man maa beundre — og glædes over — det saa godt arbejdende historiske Samfund, for det maa erkendes som en Lykke, at Arbejdet bliver gjort, netop her. Kun i det historisk kultiverede Sønderjylland kunde der være Plads til og Brug for al denne Historie — thi ogsaa paa Historiens Omraade gælder det, at jo mere en Mark opdyrkes, desto mere Frugt giver den.

Og nu er der altsaa med Finks og Hvidtfeldts *Vejledning* tilvejebragt et Redskab, der nok skal vise sig særlig nyttigt under yderligere Dyrkning af Sønderjyllands Historie. Formaalet med *Vejledningen* er at give en Haandsrækning til alle, der har Lyst til at beskæftige sig med Sønderjyllands Fortid. Der findes en meget omfattende og dybtgaaende historisk Litteratur, talrige Hjælpemidler til at bruge den og et stort, mangeartet Arkivstof, hvis Udnyttelse imidlertid har været vanskeliggjort af den Omstændighed, at det er spredt over flere Arkiver. Der er i *Vejledningen* givet en udførlig Redegørelse for baade Litteratur, Hjælpemidler og Arkivstof, og da Orienteringen helt igennem er klar og omhyg-

gelig opbygget, er Adgangen herefter væsentlig lettet til den Rigdom, Grænselandets Historie rummer.

Dansk Kulturfond har ydet Støtte til Udarbejdelse og Udgivelse, og en Del af Trykkeomkostningerne er betalt af Staten.

Dr. Finks og Arkivar Hvidtfeldts grundige Arbejde betyder en Gave til dansk Historieforskning, idet vi her har faaet Mønstret overrakt for den kommende anden Studievejledning, der kan ventes — rimeligvis fra Hvidtfeldts Haand.

Rasmus Mortensen.

AARSBERETNING FOR 1944

Den aarlige Generalforsamling blev afholdt den 6. Maj 1944 i Fredericia.

Formanden, Førstelærer Marius Hansen, aflagde Beretning, der indledes med Mindeord over Forningens mangeaarige Revisor, afdøde Købmand Harald Andersen, Kolding.

Formanden rettede en Tak til Stat, Amt, Kommuner og Pengeinstitutioner, som velvilligt støttede vort Arbejde med Bidrag. En særlig Tak rettedes til de mange nye Bidragydere blandt Landkommunerne.

De gode Bidrag tillige med Medlemsbidragene, som nu er stigende, har bevirket, at vi i Aar foruden Aarbogens sædvanlige 2 Halvbind har kunnet sende vore Medlemmer som Gave Tandlæge William Bertelsens Bog *Stenalderboplader i Vejledalen og Sønderkær*, og næste Aar vil vi kunne sende en anden Gavebog: *Vejle Amts Stednavne*, udgivet af Stednavneudvalget i Forbindelse med Vejle Amts historiske Samfund.

Til Støtte for vore Opgaver og eventuelt til Hjælp ved Sognebeskrivelser paatænker Bestyrelsen at søge at faa vort Grundfond forøget ved en Henvendelse til forskellige Institutioner i Amtet om Bidrag.

Kassereren, Landinspektør A. Johansen, aflagde Driftsregnskab for 1943.

Saa vel Beretning som Regnskab godkendtes enstemmigt.

Ved Bestyrelsesvalget genvalgtes Overbibliotekar Aage Bredsted, Vejle, Byraadssekretær N. Jacobsen, Kolding, Gaardejer Steffen Nielsen, Barrit, og Direktør Harald Hess, Vejle.

Som Revisor valgtes Apoteker Arnold Hansen, Børkop, i Stedet for afdøde Købmand Harald Andersen. Bogtrykker L. Fuglsang, Kolding, valgtes som Stedfortræder for Lærer Frovin Jørgensen, saa længe han er forhindret.

I det paafølgende Bestyrelsesmøde konstituerede denne sig med Førstelærer Marius Hansen som Formand, Arkitekt Zachariassen som Næstformand, Overbibliotekar Ebstrup som Kasserer og Landinspektør Johansen som Sekretær.

Redaktionsudvalget forblev uforandret: Lærer Rasmus Mortensen, Lindeballe pr. Gadbjerg, som Formand samt Overbibliotekarerne Bredsted og Ebstrup.

Axel Johansen.

VEJLE AMTS AARBOG

UDGIVET AF

VEJLE AMTS HISTORISKE SAMFUND

1944

KØBENHAVN
I KOMMISSION HOS P. HAASE & SØN

1944

Redaktionsudvalget:

Lærer *Rasmus Mortensen*, Lindeballe, Gadbjerg (Formand).

Overbibliotekar *Aage Bredsted*, Vejle. Overbibliotekar *E. Ebstrup*, Kolding.

REGISTER

1941—44.

- Aarsberetninger, 1941: 197—98,
1942: 272, 1943: 212
Ahrenkiel Sørensen, 1941: 90
Almind Sogn, 1942: 84, 91
Alsted Mølle, 1943: 48
Andersen, Andreas, 1941: 122
— Arnold, 1941: 104
— C, 1941: 74, 82
— Harald, 1943: 211
— Johan, 1941: 106
— Margrethe, 1942: 134, 169
— Vilhelm, 1943: 18, 21
— William, 1941: 102
Appel, Jacob, 1943: 19
Arvad Vandmølle, 1943: 51
- Bang, Mathias, 1942: 134, 147f
Banlysning, 1942: 5
Becker, Tyge A., 1941: 33f
Behrendt, Chr., 1942: 241
Bertelsen, I. C., 1941: 84, 85, 92
Bilet, Per, 1941: 140f
Bille, Otto, 1941: 21
Bille, Sten, 1941: 20
Bindeballe, 1943: 53
Binderup, 1943: 53
Bjert Kirke, 1941: 169, 171
— Sogn, 1942: 60
Bjørnson, Bjørn, 1943: 16
Blauenfeldt, D., 1942: 134, 157,
161f
Blicher, St. St., 1942: 103, 1943: 5
Bolwig, Laurits, 1941: 32
Bonde, Aage, 1941: 167
Borgemøllen, 1943: 56
Bouballe Vandmølle, 1943: 60
Bramdrup, 1944: 68f, 73—80
Brande, 1941: 191, 1942: 224f,
1943: 62, 64f, 1944: 5, 42f
- Brandprotokoller, 1942: 105—109
Brandlund Vandmølle, 1943: 66
Bredballe, 1941: 29, 55
Bredsted, Aage, 1943: 204, 1944:
186
Bredsten, 1942: 184, 223
Breindahl, Alb., 1942: 235
Breininge, 1943: 68
Brockenhuus, J. og E., 1942:
176f
Broe, Eskild, 1941: 124
Brodal, 1943: 69
Broholm, H. C., 1943: 182
Brunsdodde, 1941: 29
Brusk Herred, 1942: 240
Brændøre Vandmølle, 1943: 69
Brøndsted, 1941: 147, 1943: 71
Brøndsodde, 1941: 6
Buch, O. P., 1941: 96
Buch, Theodor, 1942: 89
Buck, Hotelejer, 1941: 107
Buhlsminde, 1941: 179f
Bybæk, 1941: 6—7
Byhyrden, 1942: 91
Bylove, 1942: 79
Bysmeden, 1942: 89f
Bæksted, 1943: 145
Böcher, Steen B., 1943: 41, 1944:
113—49
Bøgvad, 1943: 73
Børkop, 1943: 74f
- Christensen, Carl, 1941: 99
— Chr., 1941: 109, 112
— H. C., 1941: 106
— Lauenborg, 1941: 94, 109
— O. N., 1941: 92
Christiansen, Chr., 1941: 91
Christoffersen, Aage, 1941: 97,
99f

- Clausson, Claus, 1944: 50
 — Niels Chr., 1944: 41—50
 Clod, Markus, 1941: 31
 Coops, H. C., 1941: 105
- Dalekilde, 1943: 83**
 Dalby Vandmølle, 1943: 79
 Danner, Grevinde, 1942: 110
 »Dannevirke«, 1943: 25
 Daugaard, 1941: 55
 Degnbol, P., 1944: 101
 De otte Sogne, 1941: 167—77,
 1942: 18—78
 Det unge Grænseværn, 1943: 19
 Dirks, Louise, 1941: 155
 Donneruplund, 1943: 84, 1944:
 101ff
 Donneruplund-Ploven, 1944:
 101—112
 Dons Vandmølle, 1943: 84
 Drenderup Mølle, 1943: 88
 Droshoved, 1941: 30
 Dvinge, Hans Henrik, 1941: 41f,
 112, 117
 Dyggve, Ejnar, 1943: 131
- Egtved, 1941: 186, 192, 1942: 85,
 88, 1943: 89
 Egm Vandmølle, 1943: 89
 Einsperg, 1942: 205ff
 Elbo Herredsting, 1941: 14
 Elertsen, Kbm., 1941: 102
 Eliassen, P., 1942: 83, 1943: 58,
 1944: 67
 Ellinger, Prof., 1943: 19
 Eltang Vig, 1944: 83f
 Engesholm, 1943: 94
 Engom, 1941: 29, 55
 Eriksholm Vandmølle, 1943: 94
 Erresø Vandmølle, 1943: 95
- Faarup Vandmølle, 1944: 113f
 Fahlenkamp, Berent, 1941: 30
 Fangen, Ronald, 1943: 20
 Farre Vandmølle, 1944: 116f
 Fink, Troels, 1944: 191
 Fischer, M. N., 1941: 82
 Fiskere paa Vejle Fjord, 1941:
 113—63
 Fiskeri paa Vejle Fjord, 1941:
 11ff, 39ff
 Fisker, Johs., 1941: 17
- Flor, Chr., 1943: 2f
 Follerup Vandmølle, 1944: 120
 Fovslet Vandmølle, 1944: 123
 Fredericia, 1941: 186f, 1942: 12, 83
 Fredericia Vandmølle, 1944:
 123f
 Frederik d. 6., 1942: 95—103
 Frederik d. 7., 1942: 110—117
 Frederiksen, Fr., 1941: 102
 Friis, Albert, 1941: 9
 Fruens Vandmølle, 1944: 124
 Fuglsang, Anton, 1941: 188, 1943:
 194
- Gaarslev, 1941: 30f, 56
 Gadbjerg, 1942: 87, 222
 Gadeberg, Carl, 1941: 84, 106,
 107, 109
 Gammel Mølle (Farre), 1944:
 125f
 Gammelby Vandm., 1944: 126
 Gauerlund, 1941: 30, 56, 1942:
 82, 1943: 13, 37
 Gedde, Wilhelm, 1942: 242
 Genforeningen, 1943: 18
 Givskud, 1941: 191
 Glob, P. V., 1944: 101
 Glud, H. P., 1941: 92
 Glud Præstegaard, 1942: 251—64
 Goldbækdal Maskinfabr., 1944:
 178f
 Gregersen, H. J., 1941: 84
 Grejsdalen, 1943: 47, 92
 Grejsdalens Maskinsnedkeri,
 1944: 129f
 Grejsdalens Valsemølle, 1944:
 136f
 Grejs Mølle, 1944: 130f
 Grene, 1941: 193
 Grindsted, 1941: 193
 Grundet Elektricitetsværk, 1941:
 137f
 Grundtvig, N. F. S., 1943: 10f
 Grønhavegaard, 1941: 179f
 Gudsø Vandmølle, 1944: 138f
 Guldsmede i Vejle, 1943: 23—40
 Gunnarsson, Gunnar, 1943: 20
 Gylding, A. Z., 1941: 77, 96
 — Niels, 1941: 71, 74, 77
 — S., 1941: 65, 96, 99, 107
 — Th., 1941: 62
 Gødding Mølle, 1944: 142f

- Haagen, Lars, 1944: 73**
Hammerværket (Grejsdalen), 1944: 146f
Hanne Murer, 1941: 158f
Hansen, Arnold, 1942: 95, 1943: 167, 1944: 151.
 — Carl, 1941: 71, 86, 94, 96, 97
 — Georg, 1944: 1
 — Frederik, 1941: 99, 106
 — H. Chr., 1941: 76, 85
 — H. M., 1941: 107
 — Lars, 1941: 71, 86
 — Marius, 1941: 1, 196, 1943: 212, 1944: 193
 — Otto, 1941: 74, 86, 96
 — Svenning, 1941: 71, 85f
 — Viggo A., 1941: 96, 99
Hanssen, H. P., 1943: 19
Harte, 1942: 91, 1944: 73—80
Hatting, 1944: 36
Hedensted, 1944: 36
Hejls, 1942: 60
Hejnsvig, 1941: 193
Hermansen, Johs., 1941: 109
Hepworth, Geo J., 1941: 102
Hertz, Poul, 1941: 102
 — Vilhelm, 1941: 91
Hesseldal, cand. pharm., 1941: 102
Hjarnø, 1943: 167—93
Hofman, Hans de, 1941: 21, 31, 69, 146
Hollensberg, 1941: 104
Holm, Jens, 1942: 118—123
Hove, K. M., 1942: 105
Hover, 1942: 176f, 196
Hvejsel, 1942: 106f
Hvidbjerg, 1941: 145
Hvidtfeldt, Johan, 1942: 1, 83, 1944: 191, 192
Hviid, H. H., 1941: 71f
Højen, 1942: 85
Høstmark, Niels, 1941: 30

Illum, Skibsbygger, 1941: 64f, 86

Jacobsen, J. P., 1942: 90
 — Niels, 1942: 124, 1943: 128, 211, 1944: 73
Jelling, 1942: 114f, 184, 209, 221, 1943: 99—126, 131—166, 211, 1944: 73
Jensen, Chr., 1941: 104
 — Jeppe, 1941: 69
 — N. P., 1941: 94
 — S. M., 1941: 102
Jeppesen, Johs., 1944: 182f
Jespersen, J., 1941: 146
Johansen, Axel, 1944: 67
Juhl, Propr., 1943: 16
Jørgensen, Carl Th., 1943: 186
Jørgensen, Hemming, 1944: 101

Kierkegaard, Anne, f. Lund, 1942: 224—34
 — Michael, 1942: 226f
 — Søren, 1942: 224f
Kirkelige Emner, 1942: 1—78
Kiær, I. F., 1941: 195—96, 198, 1942: 83
Klüver, A. C. J., 1944: 164f
Knudsen, Fr., 1944: 52
 — Ivar, 1941: 102
 — Peder, 1941: 148f
 — Søren, 1942: 251
Kolding, 1942: 83, 95, 98, 121, 1943: 56
Koldingegnen, 1942: 124—26
Kolding Fjord, 1944: 81ff, 92ff
Koldinghus-Museet, 1944: 81ff, 100
Koldinghus Staldgaard, 1944: 100
Kolding—Nygaard Vejen, 1944: 67—72
Kolding selskabelige Klubber, 1944: 151—163
Kollerup, 1944: 37
Kongevejen, 1944: 67—72
Korsøre Gavl 1941: 11f
Krintel, Marius, 1941: 125
 — Richard, 1941: 112
 — Sofus, 1941: 112
Kristensen, Asger, 1944: 166f
 — Sigurd, 1942: 176
Kronika, Red., 1943: 20
Krummedige, Erik, 1941: 14
Kruse, Lauritz, 1941: 26
Kyster, Holger: 1944: 175ff

Landemode, 1942: 1f
Landhusholdningsselskab, Det kgl., 1941: 33

IV

- Landsbylove, 1942: 79
 Lassen, C. A., 1944: 179
 — J. A., 1941: 169ff
 — T. Bundgaard, 1942: 224
 — Ude, 1942: 238
 Lauridsen, Laurids, 1941: 20
 Laurusen, Hans, 1941: 129f
 — N. A., 1941: 109
 Lehmann, Orla, 1942: 110ff,
 1943: 10f
 Lerbæk, 1941: 21, 1942: 176f
 Lichtenberg, Gerhard, 1942: 189f
 Lillebælt, 1942: 235f
 Limbæk, Hartvig, 1941: 18f,
 1943: 194—200
 Lindholm, Poul, 1942: 84, 105
 Lindtner, Skibsbygger, 1941: 65,
 96, 106, 107
 Linnemann, Andreas, 1941: 74, 77
 — Ernst, 1941: 74, 77
 Lorenzen, Nis, 1943: 2f
 — P. Hjort, 1943: 2f
 Ludvigsen, Marius, 1941: 109
 Lund, P., 1941: 105
 — V., 1941: 104
 Lundslov, 1941: 147
 Lunge, Ove Vincentsen, 1941:
 10, 12
 Løsning, 1944: 36
 Løye, W., 1941: 74
- Madsen, Jens, 1941: 23
 — J. Kr., 1944: 172f
 — Karoline, 1941: 156
 — Knud, 1941: 106
 — Kr., 1944: 169f
 — Richard, 1941: 99
 Marcussen, Clemen, 1942: 207f
 — P., 1943: 19
 Marsvinfangst, 1941: 41f
 Mathiasen, Hans, 1941: 66
 Matthiassen, Hugo, 1944: 178
 Meldahl, F., 1943: 15
 Michaelsen, Gross., 1943: 5, 21
 Mouritsen Højer, Mourits, 1943:
 145ff
 Munkebjerg, 1941: 4, 93f
 Müller, I. P., 1941: 105
 Møller, Axel, 1941: 104
 — Chr. H., 1942: 90
 — I. P., 1941: 82
 Mørk Hansen, 1943: 16
- Nebbegaard, 1941: 18, 32, 1943:
 200—03
 Nebbe Slot, 1943: 194—200
 »Neptun«, 1941: 96—102
 Nicolaj Kirke, Vejle, 1942: 131ff
 Nielsen, Chr., Lærer, 1941: 133f
 — C. M., 1941: 102
 — Louis, 1941: 104
 — Oluf, Mester, 1941: 10
 — Sigrid, 1941: 102
 — W. E., 1941: 102
 Nissen, Carl, Skipper, 1941: 49
 — Ditlev, 1941: 102
 Nykirke, 1941: 191
 Nørvang—Tørrild Herred, 1942:
 1ff
 Nørup, 1942: 191, 194f
- Oldtidsgrave, 1943: 127—28
 Omme, 1941: 191, 1944: 63f
 Organister i Vejle, 1942: 129—
 174
 Orloff, Fr., 143: 99
- Parsberg, 1941: 21
 Pedersen, Aagaard, 1941: 109
 — Ebbe, 1941: 109
 — H. Chr., 1941: 112
 — Ørum, 1941: 102
 Peschardt, N. W., 1941: 107
 Petersen, L., 1941: 186
 Ploug, Carl, 1943: 10f
 Posselt, H., 1943: 3
 Poulsen, A., 1941: 102
 — P., Kaptajn, 1941: 99, 107
 Printz, Baadebygger, 1941: 62
- Quist, Mathias, 1941: 71f
- Randbøl, 1941: 192, 1942: 191,
 195, 1943: 83
 Rans Fjord, 1941: 18, 30, 146
 Rasmussen, Carl, 1941: 109
 — P. Ferd., 1941: 109
 Ravn, J. J., 1941: 179
 Ribe Amt: Opmaalinger i 1941:
 193—94.
 — Vandmøller, 1943: 48ff
 Risom, Jens Larsen, 1943: 200
 —203
 Rosborg, 1941: 19

V

- Rosport og -klub, 1941: 102
—105
- Runestene, 1943: 99—126,
158—166.
- Rytterskoler, 1942: 187, 1944: 1f
- Sagn, 1943: 167f
- Sandflugt, 1941: 188f
- Schachner, Otto, 1941: 98
- Schmidt, Aug. H., 1942: 79,
1944: 41
- Schmidth, A. J., 1941: 43f
- Schrøder, Harald, 1943: 1
- Schwartz, Aug., 1941: 102
- Seligmann, S., 1941: 74
- Sindbjerg, 1942: 82
- Skamlingsbanken, 1943: 1—22
- Skau, Laurids, 1943: 6f
— Peder, 1943: 16
- Skibet Sogn, 1942: 190, 196ff
- Skolevæsen, 1941: 167—77, 1942:
16—19, 69—75, 176—224,
1944: 1—40
- Skytte Nielsen, G., 1944: 172
- Slaugs Herred, 1941: 193
- Smidstrup Sogn, 1941: 179ff
- Snoghøj, 1942: 235ff
- Sonne, Aug., 1941: 102ff, 1944:
180ff
- Sprogfester paa Skamling, 1943:
5—14
- Staal, Hans Iver, 1943: 3
- Stadsmusikanter i Vejle, 1942:
129—174
- Starup, 1942: 80, 86
- Steenstrup, Arent, 1941: 188
- Steffensen, Mikkell, 1941: 74
- Stejlbjerg, 1941: 8
- Stenderup, 1941: 169, 175, 1942:
60, 80, 124
- Store Velling, 1941: 179—185
- Stouby, 1941: 29, 55
- Strange Friis, 1941: 102
- Svane, Hans, 1941: 21
- Svendsen, Morten, 1941: 19
- Swane, Jørgen, 1943: 20
- Sørensen, Jens, 1941: 79, 86
- Tang Kristensen, E., 1942: 84, 87
- Taps, 1942: 59f
- Terp, Poul, 1942: 90
- Thagaard, L., 1941: 188
- Thisted, Chr., 1941: 74
- Thomsen, Jensine, 1941: 159
— Knud, 1941: 23
- Thorsden, 1941: 20
- Thygesen, Em. de, 1941: 21
— F., 1941: 106
- Tirsbæk, 1941: 24, 33, 35, 68,
113f
- Torsted, 1944: 36
- Trelde, 1941: 14ff, 31
- Treldenæs, 1941: 3, 13, 17
- Treschow, Amtmand, 1941: 62,
69
- Trollerup, 1944: 106
- Tørrild, 1942: 176—224
- Uhe Kro, 1944: 58
- Umlandt, J. T., 1942: 134, 166f
- Urlev, 1944: 36
- Ustrups Skibsbyggeri, 1941: 66
- Vandkraftudnyttelser, 1943: 41
98, 1944: 113—49
- Vandmøller, 1943: 41—98, 1944:
113—49
- Vedel, Anders Sørensen, 1942:
271
- Vejle Amt: Kirkelige Forhold,
1942: 1—78
— Landøkon. Selskab i, 1941:
41
— Litteratur om, 1943: 204—10,
1944: 186—90
— Opmaahnger i, 1941: 188f
— Skoleloven 1814, 1944: 1—40
— Vandmøller, 1943: 41—98,
1944: 113—50
— Vejle Vesteregn, 1944: 52—
66
- Vejle By: Fiskerlauget, 1941:
23ff
— Guldsmede i, 1943: 23—40
— Handelsflaaden, 1941: 70ff
— Havneforhold, 1941: 68f
— Kongebesøg, 1941: 100, 1942:
99, 110f
— Organister i, 1942: 129—74
— Skipperforeningen, 1941:
105—06
— Sømandsforeningen, 1941:
106—09
— Vejle Roklub, 1941: 102—05

- Vejle By: Vider og Vedtægter, 1941: 23—29, 1942: 83
- Vejle Fjord: 1941: 1—166
- Dampbaade, 1941: 91f, 94
 - Fiskere, 1941: 26f, 44, 47
 - Fiskerirettigheder, 1941: 142
 - Fjordens Fiskeriforening, 1941: 109—12
 - Kapsejladser, 1941: 100f
 - Lystbaade, 1941: 93
 - Passagerfart, 1941: 93ff
 - Roklubben, 1941: 102—105
 - Sejlklubben »Neptun«, 1941: 96—102
 - Sejlskibe, 1941: 68
 - Skibe, 1941: 61f
 - Skibsbyggerier, 1941: 62ff
- Vejstrup, 1941: 170f, 1942: 60, 125, 1943: 127—28
- Vejrmose Batteri, 1942: 235—50
- Verrier, Paul, 1943: 19
- Viborg Landsting, 1941: 14
- Vimose, 1941: 9
- Vindelev, 1944: 37
- Vinding, 1941: 30, 55, 56
- Vindinglands Fiskeriforening, 1941: 112
- Vonsild, 1941: 169f, 1942: 60, 96
- Vorbasse, 1941: 194
- Vor Frue Kirke, København, 1944: 151f, 163
- Wegener, H. C., 1941: 102, 105
- Weibull, Prof., 1943: 20
- West, Henrik, 1941: 99, 102
- Westenholz, J. D. W., 1944: 46
- Wiborg, Erik, 1941: 88
- Winding, Søren, 1941: 71f
- Winther, V., 1944: 185
- Wolff, H. J., 1941: 21
- Wolthers, J., 1942: 129, 134, 171
- Worsaae, J. J. A., 1941: 5, 1942: 115
- Ødis Bramdrup, 1941: 170, 173
- Ødis Sogn, 1942: 62
- Ølsted, 1944: 36
- Østersfangst i Vejle Fjord, 1941: 42

INDHOLDSLISTE

TIL VEJLE AMTS AARBØGER

1941—44

Bonde, Aage: Bidrag til Skolevæsenets Historie i de 8 Sogne	1941: 167—178
Bredsted, Aage: Litteratur om Vejle Amt 1942: 265—70, 1943: 204—10, 1944: 186—90	
Breindahl, Alb.: Vejrmose Batteri og dets Omgivelser	1942: 235—50
Bundgaard Lassen, T.: Søren Kierkegaards Moder og hendes Slægt.....	1942: 224—34
Bæksted, Anders: Mourits Mouritsen Højer (Jellings Pris)	1943: 145—66
Bøcher, Steen B.: Vandmøller og andre Vandkraftudnyttelser i Vejle Amt 1943: 41—98, 1944: 113—50	
Dyggve, Ejnar: Om nordisk Arkitekturopfattelse i Vikingetiden med Udgangspunkt i Jelling	1943: 131—44
Fuglsang. Anth.: Nebbe Slot — Hartvig Limbek	1943: 194—203
— Fra Sandflugtens Dæmpning i Danmark	1941: 188—94
Glob, P. V.: Donneruplund-Ploven	1944: 101—12
Hansen, Arnold: Fra Landsfaderens Jyllandstrejse i 1824	1942: 95—104
— Forskellige Optegnelser om Hjarnø....	1943: 167—93
— De selskabelige Klubber i Kolding og Genrejsningen af Frue Kirke i København	1944: 151—63
Hansen, Georg: Skoleloven 1814 i Vejle Amt..	1944: 1—40
Hansen, Marius: Vejle Fjord	1941: 1—166
Hove, K. M.: Hvad Brandprotokollerne fortæller	1942: 105—09
Hvidtfeldt, Johan: Bidrag til Belysning af de kirkelige Forhold i Vejle Amt i det 17. Aarhundrede	1942: 1—78
Jacobsen, Niels: Jens Holm.....	1942: 118—23
— Oldtidsgrave paa Koldingegnen	1942: 124—26

VIII

- Jacobsen, Niels: Restaurerede Oldtidsgrave i
 Vejstrup Sogn 1943: 127—28
- Harald Andersen, Kolding 1943: 211
- Harte og Bramdrup Sogne omkring
 Aar 1766 1944: 73—80
- Johansen, Axel: Kongevejen Kolding—Ny-
 gaard 1944: 67—72
- Aarsberetning 1942: 272
- — 1944: 193—94
- Knudsen, Fr.: Med Vejle-Fogden til Vester-
 engen for 50 Aar siden 1944: 52—66
- Knudsen, Søren: Lidt om Glud Præstegaard.. 1942: 251—64
- Kristensen, Sigurd: Skolefundatser fra Tør-
 rild Herred 1942: 176—223
- Lassen, C. A.: Guldsmed Kyster 1944: 178—79
- Matthiassen, Hugo: Guldsmed Kyster 1944: 175—78
- Mortensen, Rasmus: I. F. Kiær 1941: 195—96
- Aarsberetning 1941: 197—98, 1943: 212
- Anders Sørensen Vedel 1942: 271
- Skovrider A. C. J. Klüwer 1944: 164—66
- Jens Kr. Madsen, Sdr. Omme 1944: 172—74
- Anmeldelse 1944: 191—92
- Orluf, Fr.: Runestenene i Jelling. 1943: 99—126
- Petersen, L.: Da Fredericia i 1885 skulde have
 haft Lokalbane til Egtved ! 1941: 186—87
- Ravn, J. J.: Fra Store Velling. 1941: 179—85
- Schmidt, Aug. F.: Niels Christian Clausson.. 1944: 41—51
- Fra den gamle Landsby 1942: 79—94
- Schroll, Ejnar: Asger Kristensen 1944: 166—69
- Schrøder, Harald: Skamlingsbanken som na-
 tionalt Samlingssted gennem 100 Aar.. 1943: 1—22
- Skov, Sigvard: Skibsfundene i Kolding Fjord 1944: 81—100
- Skytte Nielsen, G.: Kr. Madsen, Bredal 1944: 169—72
- Læge August Sonne 1944: 180—82
- Swane, Jørgen: Kong Frederik VII's Besøg i
 Vejle 1857 og 1861 1942: 110—17
- Guldsmede i Vejle indtil 1890. 1943: 23—40
- Winther, V.: Amtsskolekonsulent Johs. Jep-
 pesen 1944: 182—85
- Wolthers, Johs.: Organister og Stadsmusikan-
 ter i Vejle 1600—1941. 1942: 129—75

INDHOLD.

1 9 4 4

	Side
<i>Georg Hansen</i> : Skoleloven 1814 i Vejle Amt.....	1
<i>Aug. F. Schmidt</i> : Niels Chr. Clausson	41
<i>Fr. Knudsen</i> : Med Vejle-Fogden	52
<i>Axel Johansen</i> : Kongevejen Kolding—Nygaard	67
<i>Niels Jacobsen</i> : Harte og Bramdrup Sogne	73
<i>Sigvard Skov</i> : Skibsfundene i Kolding Fjord	81
<i>P. V. Glob</i> : Donneruplund-Ploven	101
<i>Steen B. Böcher</i> : Vandmøller i Vejle Amt	113
<i>Arnold Hansen</i> : De selskabelige Klubber i Kolding.....	151
Nekrologer:	
Skovrider A. C. J. Klüver	164
Lærer Asger Kristensen	166
Kr. Madsen, Bredal	169
Jens Kr. Madsen, Sdr. Omme	172
Guldsmed Holger Kyser	175
Læge August Sonne	180
Amtsskolekonsulent Joh. Jeppesen	182
<i>Aage Bredsted</i> : Litteratur om Vejle Amt.....	186
<i>Rasmus Mortensen</i> : Anmeldelse	191
<i>Axel Johansen</i> : Aarsberetning	193
Regnskabet	195

VEJLE AMTS HISTORISKE SAMFUND

Regnskab for Aaret 1943.

<i>INDTÆGTER:</i>		Kr.	Øre	<i>UDGIFTER:</i>		Kr.	Øre
Overført Kassebeholdning fra 1942		131	29	Udgivelse af Aarbogen	3626	35	
Medlemsbidrag		2708	00	Udsendelse af Aarbogen	606	54	
Medlemmer fra andre historiske Samfund...		70	00	Bestyrelsens Rejser og Udlæg	227	65	
Salg af ældre Aargange		327	75	Arkiv og Inventar	20	00	
<i>Bidrag fra Stat, Amt og Kommuner:</i>				Administration	343	82	
Statskassen	Kr. 155,00			Andre Udgifter	224	82	
Vejle Amt	- 100,00			Kassebeholdning at overføre til 1944.....	241	26	
Kolding Byraad	- 100,00						
Vejle Byraad	- 50,00						
Fredericia Byraad	- 50,00						
33 Sogneraad	- 340,00	795	00				
<i>Bidrag fra Banker og Sparekasser:</i>							
Vejle Bank	Kr. 100,00						
Vejle Sparekasse	- 50,00						
Vejle Landbosparekasse	- 25,00						
Kolding Folkebank	- 50,00						
Kolding Sparekasse	- 50,00						
Fredericia Sparekasse	- 100,00	375	00				
Renter af Kassebeholdning		16	04				
<i>Andre Indtægter:</i>							
Jens Holms Legat	Kr. 400,00						
Johs. Buchs Legat	- 20,00						
Renter af Grundfond	- 85,55						
Salg af Særtryk	- 2,25						
Refusion af Porto	- 359,56	867	36				
Samlet Indtægt...		5290	44	Samlet Udgift...	5290	44	

Kolding, den 15. Marts 1944.

Axel Johansen.

Grundfondens Regnskab for 1943.

	Kr.	Øre
<i>Beholdning 1. Januar 1943:</i>		
Sparekassen	Kr. 2114,75	
Johs. Buchs Legat.....	- 500,00	
Jens Holms Legat.....	- 10000,00	
	12614	75
Renter	85	55
	12700	30
Renter hævet.....	85	55
Beholdning 1. Januar 1944.....	12614	75

Kolding, den 15. Marts 1944.

Axel Johansen.

Indhold af 2. Halvbind 1944:

	Side
<i>Sigvard Skov</i> : Skibsfundene i Kolding Fjord	81
<i>P. V. Glob</i> : Donneruplund-Ploven	101
<i>Steen B. Böcher</i> : Vandmøller i Vejle Amt	113
<i>Arnold Hansen</i> : De selskabelige Klubber i Kolding	151
Nekrologer:	
Skovrider A. C. J. Klüver	164
Lærer Asger Kristensen	166
Kr. Madsen, Bredal	169
Jens Kr. Madsen, Sdr. Omme	172
Guldsmed Holger Kyster	175
Læge August Sonne	180
Amtsskolekonsulent Joh. Jeppesen	182
<i>Aage Bredsted</i> : Litteratur om Vejle Amt	186
<i>Rasmus Mortensen</i> : Anmeldelse	191
<i>Axel Johansen</i> : Aarsberetning	193
Regnskabet	195

Vejle Amts Aarbøger,

som kan købes i Boghandelen, udsendes til Medlemmerne af Vejle Amts historiske Samfund. Medlemsbidraget er 4 Kr. aarlig + Postpenge 50 Øre. Indmeldelse modtages af Bestyrelsen: Førstelærer *Marius Hansen*, Bredballe (Formand); Arkitekt *H. Zachariassen*, Fredericia (Næstformand); Landinspektør *Axel Johansen*, Kolding (Kasserer); Byrådssekretær *N. Jacobsen*, Kolding (Sekretær); Overbibliotekar *Aage Bredsted*, Vejle; Overbibliotekar *E. Ebstrup*, Kolding; Direktør *Harald Hess*, Vejle; Lærer *Rasmus Mortensen*, Lindeballe; Gaardejer *Steffen Nielsen*, Barrit; Overassistent *L. Petersen*, Fredericia; Sognefoged *J. J. Ravn*, Mølholm.

I Redaktionen: Lærer *Rasmus Mortensen*, Lindeballe, Gadbjerg (Formand), Overbibliotekar *Aage Bredsted*, Vejle, Overbibliotekar *E. Ebstrup*, Kolding.

KONRAD JØRGENSENS BOGTRYKKERI - KOLDING